

ბ. სპეტაკურიძე

**გურიის აჯანყება
1841 წელს**

ს ა ნ ე მ მ წ ი უ რ ბ ა მ ლ მ ც ე მ
ტ უ ი მ ი ს ი — 1 9 3 1

სახელგამის 1 - ლი სტამბა:
პლენარის გამზ. № 91.
შეკვეთა 676. მთავლ. 950
ტირაჟი 5100.

თავი პირველი

40-იანი წლების გურიის სოციალ-ემონომიური დახასიათება

რუსეთთან საქართველოს „შეერთების“ შემდეგ ჩვენ ვხედავთ, რომ საქართველოს ცალკე ნაწილებში აღდგლი აქვს გლეხთა მთელ რიგ დიდ ამბოხება-გამოსვლებს. ეს გამოსვლები მიმართულია ფეოდალურ-ბატონყმურ ურთიერთობათა წინააღმდეგ. გლეხთა მოძრაობამ განსაკუთრებულ სიმძლავრეს მიაღწია გურიაში 1905 წელს. გურიის მოძრაობა მკიდროდ იყო დაკავშირებული მეფის რუსეთის საერთო რევოლიუციურ მოძრაობასთან. მაგრამ მისი თავისებურება ის იყო, რომ იქ აღდგლი ჰქონდა მასობრივ შეიარაღებულ აჯანყებას; იქ პირველად სცადეს რევოლიუციური თვითმმართველობის შემოღება. იქ უფრო სრულად განხორციელდა—სოციალ-დემოკრატიის ხელმძღვანელობით — პროლეტარიატსა და გლეხობას შორის კავშირი. ბოლოს, უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ გლეხობამ დაამტკიცა საკმარისი სიმწიფე პოლიტიკური მხრით და შესძლო ასე თუ ისე მკაფიოდ ჩამოეყალიბებინა თავისი სოციალ-ეკონომიური საპროგრამო მოთხოვნები.

გურიის გლეხობის განსაკუთრებულ რევოლიუციურობას, მის გამოყოფას საქართველოს გლეხთა მოძრაობის საერთო ფონზე თავისი მიზეზები და თავისი რევოლიუციური ტრადიციები აქვს. ჯერ კიდევ გასული საუკუნის 1841 წელს გურია მოიცვა „საყოველთაო ამბოხებამ“. ამ ამბოხებამ ფეხზე დააყენა მთელი კავკასიის მართებლობა, რადგან მას ჩინებულად ესმოდა, რომ „თუ გურიაში პირველი სროლის ხმა გაისმება, უკანასკნელი შეიძლება გაისმას ანაპასა და კასპიის ზღვის ნაპირებზე“*), რუსეთის თვითმპყრობელობის შეტევის პოლიტიკას აღმოსავლეთში ბევრი რამ უსიამოვნება მიაყენოს.

ვიდრე თემის უშუალოდ მოთხრობას შევუდგებოდეთ, გავიხსენოთ საქართველოს საერთო მდგომარეობა მე-XIX საუკუნეში და რუსეთის თვითმპყრობელობის პოლიტიკა ჩვენში.

აღმოსავლეთი საქართველო რუსეთს „შეუერთდა“ მე-XIX ს. დამდეგსვე. განსაკუთრებულ მანიფესტში ამ აქტს „უანგაროს“ უწოდებენ. ნამდვილად კი „საქართველოს შეერთება“ „ეს იყო ანექსია, ნამდვილი ძალმობრობითი მიტაცება სრული თავისი ფორმით. რუსები იცავდნენ საქართველოს, მის დასაცავად

*) საქ. ცენტრ. არქივი. ვაჟოფქვენი. ფონდი. გურიის საქმეები. № 28. ანრების მოხსენება. ფურც. 12.

მოვიდნო—ასეთი ლაპარაკი ისეთივე მტკნარი სიცრუე და ფარისევლობაა, როგორაც ის, რომ ჩვენ ვიცავდით ბულგარეთს^{*)}).

„შეერთება სრულებითაც არ მომხდარა „ნებაყოფლობით“. პირიქით, ეს იყო ნამდვილი ძალდატანებითი მოქმედება, ან, უკეთ რომ ვსთქვათ, მთელი რიგი ძალდატანებითი მოქმედებათა, რომელსაც თან ახლდა, ერთის მხრით, დატყუილება და სიცრუე, მეორეს მხრით კი, სასტიკი, სისხლისმღვრელი ომები^{**)}.

საქართველო რუსეთს სჭირდებოდა როგორც ოსმალეთ-სპარსეთის საწინააღმდეგო შეტევითი პოლიტიკისთვის სტრატეგიული პუნქტი. საქართველოს დასაპყრობად ფრიად მოხერხებული დრო შეარჩიეს და რუსეთს ეს დაპყრობა საგარეო პოლიტიკაში დიდ რაიმე გართულებად არ დასჯდომია. როგორც ვიცით, რუსეთმა ჯერ ქართლ-კახეთი „შეიერთა“. ასეთივე ბედი მალე უნდა სწეოდა დასავლეთ საქართველოსაც, სადაც არსებობდა იმერეთის სამეფო და სამთავროები—სამეგრელო, სვანეთი, გურია.

გურიამ რუსეთის ქვეშევრდომობა მიიღო 1811 წელს მთავარ მამია გურიელის დროს. მისი სიკვდილის შემდეგ 1826 წ. გურიის მთავრად დაამტკიცეს მისი შვილი—დავითი. დავითის მცირეწლოვანობის გამო საქმეებს განაგებდა დედამისი სოფიო; მაგრამ მისი ხელისუფლება შეზღუდული იყო იმით, რომ დაარსეს სასპუო, რუსეთის თვალსაზრისით კეთილსაიმედო პირებისაგან შემდგარი.

სოფიო უქმყოფილო იყო ამ გარემოებით; მან არა ერთხელ ითხოვა, მომანიქეთ სრული დამოუკიდებლობა გურიის მმართველობაში. რაკი მიზანს ვერ მიაღწია, სოფიომ გადასწყვიტა დახმარებისთვის ოსმალეთისთვის მიემართნა. რუსეთ-ოსმალეთის ომის წინ (1828—29წ). სოფიო შვილითურთ და რუსეთის პოლიტიკით უქმყოფილო მთელ რიგ მსხვილ ფეოდალებთან ერთად—ოსმალეთს გაიქცა.

ოსმალეთმა სოფიოს იმედი ვერ გაუმართლა და გურიის დამოუკიდებლობის აღდგენა ვერ მოახერხდა. სოფიო გარდაიცვალა ოსმალეთში გარდახვეწილი. სოფიოს გაქცევის შემდეგ, გრაფ პასკევიჩის განკარგულებით, გურიაში შემოიღეს „დროებითი მმართველობა“ რუსის შტაბ-ოფიცრის თავმჯდომარეობით. უკვე აღარავითარი ნატამალი გურიის დამოუკიდებლობის, ან ავტონომიისა—აღარ არსებობდა. რუსეთის თვითმპყრობელობა გურიაში იმავე პოლიტიკას, იმავე ხაზს ატარებს, როგორსაც დანარჩენ საქართველოში.

რუსეთის თვითმპყრობელობის ნამდვილი ზრახვები საქართველოში მალე გამოაშკარავდა. დაიწყო ჩვენი ქვეყნის რუსიფიკაცია და კოლონიად გადაქცევა ყველა იმ შედეგითურთ, რაც ამას მოსდევდა. რუსეთის ბატონობის პირველ წლებში საქართველო ეკონომიკის გარეითად ძარცვა-გლეჯის ასპარეზი გახდა. შემდგომ ხანებში ამას ის გარემოება დაემატა, რომ საქართველო რუსეთის მრეწველობის ნედლეულის ბაზად და გასაღების ბაზრად იქცა.

თაგის „*МѢЩИКИ О МОЕЙ ЖИЗНИ*“-ში, გრეჩი, ნიკოლოზ პირველის სისტემის ეს დიდი თაყვანისმცემელი, უნებურად იძლევა მმართველობის ბატონყურ

^{*)} Труды I Всесоюзн. конгр. Истор.-марксистов. М. Укр. Ун-та. 493—4 გვ

^{**)} ჟურნ. „მნათობა“ № 2—1926 წ. ფ. მახარაძე, „საქართველო მე-XIX ს.“, გვ. 154.

სისტემის დაუნდობელ და მკაცრ შეფასებას. დეკაბრისტებისადმი მიძღვნილ თავში იგი სწერს: „ჩვენში ბოროტმოქმედება შეეზარდა საზოგადოებრივ ყოფაცხოვრებას, მის აუცილებელ ელემენტად იქცა. განა შეიძლება კეთილდღეობა არსებობდეს იმნაირ ქვეყანაში, სადაც სამოცი მილიონი ადამიანიდან შეუძლებელია აირჩეს რვა ჰეკლიანი მინისტრი და ორმოცდაათი გუბერნატორი? სადაც ქურდობა, ძარცვა და მექრთამეობაა ყოველ ნაბიჯზე, სადაც სასამართლოებში სამართალს, მმართველობაში წესიერებას ვერ ჰპოვებ? სადაც პატიოსანი და კეთილსინდისიერი ადამიანები იტანჯებიან და ილუპებიან ბოროტმოქმედთა ანგარების და უნაშუსობის გამო, სადაც არავის ერცხვინება არაშხადებსა და მუხანათებთან მეგობრობა და თანაზიარობა, ოღონდ ფული კი ჰქონდეთ მათ? სადაც სიცრუე, მოტყუება, მექრთამეობა — ჩვეულებრივ და სრულიად არა დასაგმობ საქმედ ითვლება?“ *)

თუ ასეთი იყო საქმის ვითარება მეტროპოლიაში, ადვილად წარმოსადგენია, რა ხდებოდა განაპირა ქვეყნებში, რომლებიც ასე დაშორებული იყვნენ ცენტრს და სადაც რუსეთის თვითმპყრობელობა სრულიად მოურიდებლად იქცეოდა.

გენერლები და ათასგვარი სხვა მმართველები სრულიად არაფერს ერიდებოდნენ. ანგარიშს არ უწევდნენ საქართველოს ენას, კულტურას, ადგილობრივ სოციალურ-საყოფაცხოვრებო პირობებს. პირდაპირ და უცვლელად გადმოჰქონდათ ჩვენში რუსული დაწესებულებანი. „ყველგან პირველობდნენ რუსის მოხელეები, რომელთაც ქართული ენა არ იცოდნენ და საქართველოში მოხვედრილიყვნენ მხოლოდ იმიტომ, რომ აუტანელნი იყვნენ რუსეთში“ **).

სრულიად ჩვეულებრივი ამბავი იყო: აშკარა ძარცვა-გლეჯა, მექრთამეობა, ხელისუფალითა თვითნებობა, ბიუროკრატიაში, ეროვნული ჩაგვრა, სასამართლოებში საქმის გაჭიანურება და მექრთამეობა, ჭლებობის დატვირთვა გადასახადებით და ათასგვარი ბეგარიით, ამ უმსგავსეობათა წინააღმდეგ პროტესტის განცხადების ცდის სისხლში ჩაღრჩობა.

საქართველოს მსხვილი ფეოდალები, სამეფო გვარეულობის წევრები და მათი ახლობელი პირები საესებით ჩამოაშორეს მმართველობას და მთელი რიგი პრივილეგიები ჩამოართვეს. რუსეთის თვითმპყრობელობა ეძებს ჩვენში ისეთ სოციალურ ბაზას, რომელსაც უნდა დაეყრდნოს თავისი დიდმპყრობელური პოლიტიკის გატარების დროს. ასეთი დასაყრდენი მან ჰპოვა მემამულე-აზნაურების სახით, რომელთაც მთავრობამ ბევრი რამ დაუთმო და უწყალობა, განსაკუთრებით გლეხთა საკითხში. ქართველი მემამულეები უფლებრივად გაუთანასწორეს რუსის აზნაურებს. ამის გამო ყმების მდგომარეობა საქართველოში არა თუ არ გაუმჯობესებულა, არამედ ფრიად გაუარესდა. ქართველ მებატონეებს საშუალება მიეცათ უარი ყმები ჯვარში გაეგზავნათ, ან ციმბირს გადაესახლებინათ.

სრულიად მართალი იყო, ამ მხრით, სენატორი მეჩნიკოვი, როდესაც 1831 წელს იუსტიციის მინისტრს სწერდა: „მემამულეები საქართველოში შეადგენენ საუკეთესო და უერთგულესს პოლიციას, მრავალრიცხოვანს და ფართოს

*) Греч—„Записки о моей жизни“. Изд. „Академия“, 30 წ. გვ. 431.

***) Джавахов—Политич. и соц. движение в Грузии в XIX в. გვ. 11, გამოც. 1906 წ.

იმასთან შედარებით, რანაირიც კი მთავრობას შეუძლია იყოლოს. ჯმიტომ საქართველოს შემამულეთა ყმებს ან სრულიად არ უნდა მივანიჭოთ თავისუფლება, ან ამ მხრით სულ მარტოოდენ აუცილებელს დავეჯერდეთო*).

მეორე მხრით, მეფის ზღლისუფლებამ, მთელი რიგი შეღავათების მინიჭებით მოახერხა და სომხის ბურჟუაზია თავის, აგენტად, თავის მტკიცე ყავარჯნად აქცია. „სომხებში (შედეგობაში ჰყავს, რასაკვირველია, არა მშრომელი მასები, არამედ ბურჟუაზია, ავტ. შენ.), სწერს მეფეს ვორონცოვი, მთელ ამ ქვეყანაში საესებით ჩვენი ერთგულნი არიანო**).

საქართველოში თვითმპყრობელობის სოციალ-ეკონომიური პოლიტიკის, ნატურალური მეურნეობის რღვევის, სავაჭრო-კაპიტალისტურ ურთიერთობათა განვითარების, ბატონყმური ექსპლოატაციის გაძლიერების შედეგად—ჩვენ ვხედავთ გლეხთა მთელ რიგ მასობრივ აჯანყებას. ეს გარემოება დაგვეხმარება ავხსნათ აგრეთვე გურიის გლეხების 1841 წლის აჯანყებაც.

გურია შეიცავდა ტერიტორიას, რომლის სივრცე დაახლოებით 1900 კვ. ვერსს უდრიდა. ჩრდილოეთით მას საზღვრავდა სამეგრელო მდ. ფიჩორით, აღმოსავლეთით—სახვალეთის ქედით, რომელიც იმერეთის საზღვარს წარმოადგენდა, დასავლეთით—შავი ზღვა. მე-XV საუკუნემდე გურიის სამხრეთი საზღვარი ბევრად უფრო შორს მიდიოდა, ვიდრე შემდეგ ხანებში. იგი შეიცავდა მდ. აპარისწყლის კალაპოტს, მდ. ქოროხის ნაპირებს და აღწევდა სოფ. ხოფას და ვიწესს, რომლებიც ბათომიდან 40 და 60 ვერსით სამხრეთით მდებარეობენ.

მას შემდეგ, რაც ოსმალებმა ტრაპიზონი და სამხრეთ საქართველო დაიპყრეს (ახალციხის მხარე), მე-16 საუკუნეში, გურია ოსმალეთის მოსაზღვრე გახდა. ხანგრძლივი ბრძოლის შემდეგ გურიას ჩამოეჭრა მისი სამხრეთი ნაწილი, ახლანდელი აჭარა, სადაც ოსმალებმა საბოლოოდ ფეხი მოიკიდეს და მოახერხეს იქ მაჰმადიანობის გავრცელება. 1829 წ. აღრიანოპოლის ტრაქტატით ოსმალეთ-გურიის საზღვრად მიჩნეული იყო მდინარე ჩოლოქი.

გურიის ჩრდილო-დასავლეთი ნაწილი—რიონის ველის გაგარქელებაა. იგი განირჩევა ნოტიო ჰავით, ქაობიანია, უხვი მცენარეულობა აქვს და ნიადაგი ნოყიერი. საერთოდ გურია მთავორიანია და მთები დაფარულია ხშირი, გაუვალი ტყეებით. მთელი გურია უხვად ირწყვება მდინარეებით. მდინარეთა შორის უმთავრესებია: ფიჩორი, სუფსა, ნატანები, გუბაზეული, ბუჯგი; ნავთმი-მოსვლისათვის გამოსადეგია ზღვიდან 16 ვერსის მანძილზე მხოლოდ სუფსა. მიმოსვლა როგორც გურიის შიგნით, ისე მეზობლებთან ხდებოდა ნაკლებად ვარგისი გზებით, რომლებზედაც სიარული განსაკუთრებით საქნელო იყო ზამთარსა და ავდარში.

40-იან წლებში გურია სავსებით სასოფლო-სამეურნეო ქვეყანას წარმოადგენდა. გურიის სოფლები როდი წარმოადგენდა განსაზღვრულ ადგილას შეჯგუფებულ მოსახლეობას, არამედ შესდგებოდა ცალკე სამოსახლეობისაგან, რომლებიც გაფანტულნი იყვნენ დიდს მანძილზე (ახლანდელ გურიაშიაც ასეა), თვითეულს კომლს სოფლის სამეურნეო ცხოვრებაში ეჭირა დამოუკიდებელი ადგილი,

*) История классово́й борьбы в Закавказьи. გვ. 3. Изд. ЗКУ—30 г.

**) Акты т. X, გვ. 97.

წარმოადგენდა დამოუკიდებელ სამეურნეო ერთეულს. თვითეული კომლის მიწები შესდგება პატარა-პატარა ნაკრებისაგან, რომლებიც აქა იქ იყო დაქსაქსულ-გაფანტული. ქალაქები იმ გაგებით, როგორადაც ჩვენ ახლა გვესმის, გურიაში არ ყოფილა. ოზურგეთი მხოლოდ ადმინისტრატიული ცენტრი იყო, სადაც წინა დღეებში გურიის მთავრები ცხოვრობდნენ. აქ იყო სამაზრო მმართველობა, პოლიცია, საკარანტინო-საბაჟო, საფოსტო განყოფილება და რუსის ჯარის გარნიზონი.

მთელ გურიაში იყო 4 ათასი კომლი, სულ ორივე სქესის 36 ათასი სული. ეს ცნობები დაახლოებითია, რადგან მოსახლეობის რაოდენობის ზუსტი, მეცნიერულად შემოწმებული ცნობები მთავრობას გლეხთა რეფორმის დროისათვისაც კი არ ჰქონია. სტატიაში „Разбор сведений о численности народонаселения Кутаисской губ. за 1864 г.“ რედაქტორი შენიშვნაში ამბობს: „სტატისის მთელ ინტერესს შეადგენს არა მოყვანილი ციფრების ღირსება, არა იქიდან გამოყვანილი დასკვნები, არამედ ერთადერთი ის, რომ ავტორი, ასე ვთქვათ, კეთილსინდისიერად ამქადაგებს იმ კულისებს, რომელთა საილუმოებებს, რომელთა მიხედვითაც ადგენდნენ იმ უსაბუთო ციფრებს, შემდგომ ჩვეულებრივად კომიტეტთა ცხრილებში რომ შეჰქონდათ“*). არც შეიძლებოდა სხვანაირად ყოფილიყო. ერთ წელიწადს სტატისტიკურ აღწერას რომ დაიწყებდნენ, ათაგებდნენ მას რამდენისამე წლის შემდეგ. კამერალური აღწერანი, რომელსაც ახდენდნენ იმ მიზნით, რომ გამოერკვიათ მოხვედრე მოსახლეობის რაოდენობა, მემამულეთა რიცხვი და მათი უფლებანი გლეხებზე, საეკვო მეთოდებით ტარდებოდა. ნდობის ღირსი არაა არც პოლიციის მიერ შეგროვილი ცნობები.

ყოველ შემთხვევაში შეიძლება ითქვას, რომ იმ ხანებში, რომელსაც ჩვენ ვეხებებით, ოზურგეთის მაზრა, სამეგრელოს შემდეგ, ყველაზე მჭიდროდ დასახლებული რაიონი იყო. მართალია, საშუალოდ ერთ კვადრატულ ვერსზე 19 კაცი მოდიოდა, მაგრამ აუცილებლად მხედველობაში უნდა მივიღოთ ის გარემოება, რომ მაზრის უდიდესი ნაწილი მთავარიანია; იგი დაფარული იყო ქაობებით, გაუფალი ტყეებით და ამიტომ დასახლება იქ ძნელი იყო.

გურული გლეხის მთავარი საქმიანობა—სოფლის მეურნეობა იყო. მცენარეულობათა შორის უმთავრესი ადგილი ეკირა სიმინდს, შემდეგ ღომს, ქერს, ბრინჯს, ლობიოს, ცერცესა და სხვ.

სოფლის მეურნეობის ტექნიკა გურიაში ფრიად ჩამორჩენილი იყო. გლეხი ხნავდა კავით, რომელსაც რკინისა მხოლოდ სახნისი ჰქონდა. ჰფარცხავდა წნელით დაწნული „ფარცხით“. ისეთ ადგილებს, რომლებიც მიუვალი იყო კავისთვის, ხელით სთოხნიდნენ. თოხი იხმარებოდა აგრეთვე ყანების გასამარგლავად. გამარგვლა ხდებოდა ჩვეულებრივად 3-ჯერ.

გაზაფხულს ადიდებულ მდინარეებს შლამი მოაქვთ. ამიტომ ყველაზე ნაყოფიერი იყო ამ მდინარეთა სანაპიროს მიწები. დანარჩენ მიწებს გაპატიება ესაქიროებათ. მაგრამ გურიაში ასეთს გაპატიებას არ მისდევდნენ, რადგან გურულ გლეხებს არც საამისო ცოდნა ჰქონდათ, არც საშუალება. მეურნეობის სისტემა ცვლითი არის: რამდენისამე წლის განმავლობაში სთესენ მხოლოდ სი-

*) Сборник статистических сведений о Кавказе, т. I, гл. 1.

მინდს; როდესაც ნიადაგი იმდენად გამოიფიტება, რომ მოსავალს აღარ იძლევა, გლეხი მას თავს ანებებს და ასვენებს.

1822 წლიდან გურიაში დასახლდა ინგლისელი მაროი. მან მოაწყო ჩინებული მეურნეობა, შემოიღო მთელი რიგი ახალი კულტურები. მარომა, სხვათა შორის, დასწერა მოხსენებითი ბარათი, სადაც ახასიათებს გურული გლეხების სამეურნეო მდგომარეობას: „გურიის მიწების უმეტესობა მხოლოდ საშუალო ნაყოფიერობისაა. გარდა შლამიანი მიწებისა მდინარეთა ნაპირებზე, დანარჩენს გაპატიება სჭირია. მაგრამ გლეხს თითქმის არა აქვს რა, რომ რითიმე გააპოხიროს მიწა. არ მოეპოვება მას თითქმის არავითარი სამიწათმოქმედო ცოდნა და არ იცის, რანაირი საშუალება იხმაროს მიწის გასაპატიებლად. ამიტომ სხვა არა დარჩენია რა, რომ მიატოვოს გამოფიტული მიწა. ეს გამოფიტვა კი, ჩვეულებრივად, სამი წლის თესვის შემდეგ ხდება“ *).

სოფლის მეურნეობის განვითარებას გურიაში ხელს უშლიდა ცხოველთმომშენებლობის სიმცირე და მუშა-საქონლის დიდი ნაკლებობა. უფრო მოგვიანებითი ცნობების მიხედვით, გურიაში თვითეულ სულზე მოდიოდა არა უმეტეს ერთი სული ცხოველისა. გარდა საერთო სოციალურ-ეკონომიური პირობებისა, ამის მიზეზია მიწის ნაკლებობა, საძოვრების უქონლობა, შინაურ პირუტყვთა უხეირო ჯიში.

სოფლის მეურნეობაში დამხმარე როლს თამაშობდა: მეფუტკრეობა, მეთამბაქოობა, მებაბრეშუმეობა, მებალეობა, განსაკუთრებით მევენახეობა. გურიის ღვინო ფართოდ გადიოდა როგორც თვით გურიაში, ისე იმერეთსა და ახალქალაქის რაიონში. გურიაში ფართოდ იყო გავრცელებული მაღალი ხარისხის ყურძენი, რომელიც მაღალხარისხიანსავე ღვინოს იძლეოდა. მაგრამ მეურნეობის სწორედ ეს დარგი 40-იან წლებში დაცემის გზაზეა შემდგარი, რადგან ჩნდება ვაზის სენი.

მოსახლეობა უმწეო იყო ვაზის დაავადებასთან ბრძოლაში. მაღალხარისხიანი ყურძენი თანდათან ჰქრება. მის მაგივრად ვრცელდებოდა ოდესიდან მოტანილი ამერიკული ვაზი, რომელსაც ახლაც „ადესას“ უწოდებენ, მაგრამ რომელიც ღირსებით ძალიან ჩამოუვარდებოდა ადგილობრივს.

მასასადამე, — ნიადაგის პრიმიტიული წესებით დამუშავების და მოსახლეობაში აგრონომიულ ცოდნათა უქონლობის გამო, სოფლის მეურნეობა სრულიად ვერ აკმაყოფილებდა გლეხთა არსებითს მოთხოვნილებებს. „გურიაშიო, — სწერს დ. მაქუტაძე თავის მოხსენებაში, რომლითაც მან მიმართა მთავარმართებელს ნეიდგარტს, — სიღარიბე განვრცელებულ არს უკანასკნელ ხარისხად. ნაწარმოებნი ჩვენის ქვეყანისანი, ესე იგი სიმიდი და ღომი, ესეოდენ დიდსა მოითხოვენ მუშაკობასა, რომელ მუშაკობის ოცის თავი სარგებლობა მათგან არ გამოდის. დასასრულად ყოვლისა ამის, მოხდების რომელ მარტოხელთა მცხოვრებთა არა თუ ოდენ ხშირად ექნებათ თვით უკიდურესი ნაკლულევანება ტანისა და ფეხის სამოსში, არამედ არსებითსა საზრდოსა შინაცა და ამის გამო იძულებულ იქნე-

*) ც. არქივი. საქმე ქუთ. გუბ. გლეხთა მოწყობის საქმ. კანცელარიისა. მაროის მოხს.

ბიან ხელყოფად გასყიდვად უძრავისა მამულისა, წარმოებდა პირუტყვით ქურდობისა და სხვათა, უკანასკნელ განვიტოლვადცა სადმე* *).

საერთოდ, აქ გლახობა მძიმე ეკონომიური მდგომარეობის სწორი სურათია მოცემული. შემდგომ ჩვენ დავინახავთ, რომ ამის მთავარი მიზეზია ბატონყმობის არსებობა და მემამულეთა ექსპლოატაცია.

აწარმოებდა რა კოლონიალურ პოლიტიკას ა/კავკასიაში; რუსეთის ხელისუფლება ნაკლებად ზრუნავდა საწარმოო ძალთა განვითარებისათვის. ამიტომ მან მხოლოდ მიკროსკოპიულად მცირე რამ გააკეთა უმდიდრესი ქვეყნის გასაუმჯობესებლად სასოფლო მეურნეობის და მრეწველობის მხრით.

ასე, მაგალითად, გურიაში მხოლოდ 40-იან წლებში სცადეს კარტოფილის კულტურის შეტანა, მაგრამ არც ის გავრცელებულა ფართოდ. 1845 წელს ოზურგეთში ჩაჰყარეს საცდელი ბალი, დარგეს ხე-ხილი, ახალი ჯიშის ვაზები, სუბტროპიკული კულტურის სხვადასხვა ჯიშები. სცადეს აგრეთვე გურიაში ბამბის მოყვანაც, მაგრამ ამას უხეიროდ აწარმოებდა მხოლოდ რამდენიმე ოჯახი.

იძლევა რა ა/კავკასიის ეკონომიურ დახასიათებას, ავალიანი სწერს: „ბაზრების, მიმოსვლის ხეირიან საშუალებათა უქონლობა შესაძლებლობას არ აძლევდა იმ მიწათმფლობელებს, რომელთაც სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების ნაქარბი ჰქონდათ, გაესაღებინათ ის. შემცდარი არ ვიქნებოდა, თუ ვიტყვი, რომ რეფორმის წინა ეპოქაში მთელი ა/კავკასია, აღმოსავლეთი და დასავლეთი ა/კავკასია განსაკუთრებით, ცხოვრობდა ნატურალური მეურნეობის ტიპურ ფორმათა ფარგლებშიო**).

თავის მემუარებში ცნობილი ქართველი საზოგადო და სახელმწიფო მოღვაწე დიმიტრი ყიფიანი რამდენსამე ფურცელს უძღვნის გურიის აჯანყებასაც. თითქოს ავალიანის აზრის დასადასტურებლად, ყიფიანი ხსენებული დროის გურიას გვიხატავს კარჩაკეტილი ნატურალური მეურნეობის ქვეყნად. მისი სიტყვით, იმ ხანებში გურიაში მხოლოდ ერთადერთი დაბა დეაბზუ იყო, სადაც საწვრილმანო ვაჭრობას ეწეოდა დაახლოებით ოციოდე ოსმალთ. ფულის ტრიალი გურიაში ძალიან მცირე იყო და იხმარებოდა მხოლოდ ოსმალური ფულები (ფარა).

ერთადერთი თანხა, რომელიც შედიოდა რუსული ფულის სახით გურიაში, ეს იყო გურიის „დროებითი მმართველობის“ თავმჯდომარის, რუსის ოფიცრის ჯამაგირი 600 მანეთის რაოდენობით. მაგრამ არც ეს ფული რჩებოდა გურიაში. იგი მაშინვე მიდიოდა ქუთაისში, რადგან ხორბლეულის, ჩაის, ყაყის, შაქრის და ტანსაცმელის შოვნა მხოლოდ იქ შეიძლებოდაო***).

უახლოესი გამოკვლევანი მე-18 ს. საქართველოს ეკონომიური მდგომარეობის და რუსეთთან შეერთების მოტივების შესახებ****), გარკვეულ საბუთს იძ-

*) ე. არქივა. „გურიის საქმეები“, № 28. დ. მაკუტაძის მოხსენება ნეიდგარტისადმი, 14 წ. ფ. 131—134.

**) Авалиани—Крестьянский вопрос в Закавказьи, ტ. I, გვ. 179.

***) დ. ყიფიანი—მემუარები. ტფილისი, 1930 წ. გვ. 24—25.

****) იხ. გ. ნათაძის და ს. კაკაბაძის სტატიები კრებულში „Ист. клас. борьбы в Закавказьи“. Изд. ЗКУ.

ლევიან იმის სათქმელად, რომ საქართველო მე-18 ს. მეორე ნახევარშიაც კი, წინააღმდეგ ტრადიციული წარმოდგენისა, უკვე აღარ წარმოადგენდა კარჩაკეტილი ნატურალური მეურნეობის ქვეყანას. სავაჭრო კაპიტალი, განსაკუთრებით სომხური, საკმაოდ განვითარებული იყო. სავაჭრო ურთიერთობა, განსაკუთრებით რუსეთთან, წლითი-წლობით იზრდებოდა. საქართველოს აწვევბოდა არა მარტო რუსეთის სავაჭრო კაპიტალი; ადგილობრივ სავაჭრო კაპიტალსაც, არღვევდა რა ფეოდალიზმს, რუსეთისკენ ექირა თვლი.

სავსებით გასაგებია, რომ გურიამ, რომელიც შავ ზღვას ეკრა და სამეგრელოსთან ერთად ოსმალეთის მოსაზღვრე ტერიტორია ექირა, „მოქალაქობრივობის და ვაჭრობის წარმატებით გაუსწრო შავი ზღვის აღმოსავლეთ ნაპირების ყველა სხვა დანარჩენ მცხოვრებლებს“ *).

ქართლ-კახეთ-იმერეთის პალატის ანგარიშში, სხვათა შორის, ვკითხულობთ: „ამჟამად მარტო ერთ გურიის მაზრაში არსებობს 8 იარმუკობა და 4 ბაზრობა, რომლებზედაც გამოაქვთ საქონელი მთელი წლის განმავლობაში, დაახლოებით 20 ათასი მანეთისა ვერცხლით. უმთავრესი სავაჭრო საგნებია: პირუტყვი, პურეულობა, სხვადასხვანაირი ქსოვილები: აბრეშუმის, ბამბის, მატყლის და სხვა ნივთები, რომლებიც აუცილებელია მცხოვრებთა შინაობაში **).

გაცვლა-გამოცვლის განვითარების და ბაზრობის არსებობის შესახებ უფრო ადრინდელი ცნობებიც მოგვეპოება. აი, მაგალითად, თავის მიმართებაში 1837 წ. 21 თებერვალს ბარონ როზენი სწერს: „გურიაში, დაბა დეაბზუს, არის ბაზარი და სწარმოებს ყოველკვირულად ვაჭრობა, რომელზედაც მოდიან იმერლები, გურულები, ქობულეთელი თურქები და სხვა მოსაზღვრე ხალხნი. დაბა ნაგომარსა და ლანჩხუთში იმართება ხოლმე წელიწადში ერთხელ ბაზრობა, რომელიც 8 დღემდე გრძელდება. არის ბაზარი სოფ. ვანის-ქედში და ჯუმათის მონასტერთან. ბაზრობაზე მოიპოება შაქარი, ჩაი, ყავა, რომი და სხვა სასმელები, ნაირნაირი აბრეშუმის და ბამბის ქსოვილები, ადგილობრივი და მთებიდან მოტანილი შალი და სხვა. გურულებს პური, პირუტყვი და სხვა თავისი ნაწარმოები გააქვთ იმერეთსა და სამეგრელოშიაცო“ ***).

თვით ოზურგეთში ცხოვრობდა და ვაჭრობდა „50-ოდე ოსმალო, რომელიც 41 წლის აჯანყების დროს გაიქცნენ, გაიფანტნენ სოფლებში და შეამბოხებენ შეურთდენ“ ***).

გურიაში ვითარდება აგრეთვე სავაჭრო ვაჭრობა. გენერალი გოლოვინი, 1842 წლის იანვრის თავის მიმართებაში ვორონცოვისადმი, რომელიც იმჟამად ნოვოროსიისკის გენერალ-გუბერნატორი და ბესარაბიის სრულუფლებიანი მეფის-ნაცვალი (ნამესტნიკი) იყო, სწერდა: „შავი ზღვის აღმოსავლეთი ნაწილი უკვე 1838 წლიდან წარმომიდგენია, როგორც სავაჭრო მხრით განსაკუთრებულად მნიშვნელოვანი ქვეყანა. ამასთანავე ჩემი წინამოადგილის საქმეებიდან მე დავინახე, რომ ჯერ კიდევ 1836 წ. ზოგიერთ გურულებს საიჯარო ხელშეკრულება

*) АКТЫ, т. IX, № 660.

**) ც. არქივი. ქართლ-კახ.-იმერ. სახაზინო პალატის ანგარიში 1841—1845 წ.

***) АКТЫ, т. VIII, № 138, № 133.

****) ც. არქივი. ქართლ-კახ.-იმერ. სამოქ. გუბ. კანცელარია. ს. № 345. ფ. 245.

დაუდევთ სარდინიის ქვეშევრდომ პავლე ბოზოსა და ინგლისის ქვეშევრდომ იაკობ მოროსთან 40 ათასი მანეთის (ვერცხლით) მუხის ხის დამზადების შესახებ. ეს იმის დამადასტურებელია, ერთის მხრით, რომ პირველ შეხედვისთანავე აშკარა ხდება ამ ქვეყნის ხსენებული ნაწარმით ვაჭრობის სარფიანობა; მეორე მხრით, იმისა, რომ გურულებისთვის, ახლანდელ ნახევრადველურ მდგომარეობაშია ცი, უცხო არ არის ვაჭრობისადმი მიდრეკილება და იჯარაც კი. ამ დაკვირვებაზეა დამყარებული ჩემი განზრახვა, რომ დავაარსო შაეი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროებზე საეაქრო კამპანია, რომლის ვაჭრობის საგანიც იქნება უმთავრესად საშენი, საშეშე ხე-ტყის გაზიდვა*).

როდი უნდა გვიკვირდეს, რომ გოლოვინი გურულებს ნახევრადველურებს უწოდებს. ეს ამპარტავანი კოლონიზატორების ჩვეულებრივი თვალსაზრისია. აქ საყურადღებო ისაა, რომ ზოგიერთ გურულს ისეთი დიდი თანხის ხელშეკრულება დაუდევთ, როგორც არის 40 ათასი მანეთი. როგორც სჩანს, ეს არ ყოფილა რაიმე არაჩვეულებრივი ამბავი. გურიაში ბევრად უფრო მეტი ფული ტრიალებდა, ვიდრე ამას აქამდე ფიქრობდენ.

საზღვარგარეთ ხე-ტყის გაზიდვამ ისეთი ფართო ხასიათი მიიღო, რომ უკვე მაშინ შეიქნა საშიშროება ძვირფასი ჯიშის ხეების გაანაგებისა. ყოველ შემთხვევაში 1837 წლის 3 თებერვალს მთავრობამ გამოსცა განკარგულება გურიიდან საზღვარგარეთ მუხის ხის გატანის აკრძალვის შესახებ. 1842 წლის აგვისტოში ასეთივე განკარგულება გამოსცა ფრიად ძვირფასი ნიგვზის ხის გატანის თაობაზე. მიუხედავად ამ აკრძალვისა, ნიგვზის ხის გატანა მცირეოდენათ მაინც სწორ-მოებდა.

ასე, მაგალითად, შეკვეთილის (შემდეგ ნიკოლაევის) პორტიდან გატანილ

იქნა: 1842 წ.	179 კუნძი
1843	1436
1844 „	2932
1845 „	3800

დარჩა გაუტანელი 1850 კუნძი. სულ 4 წლის განმავლობაში გასატანად გამზადებული იქნა 10.197 კუნძი. თვითუფლ ხიდან გამოდიოდა არა უმეტეს 1 $\frac{1}{2}$ კუნძისა; ამიტომ საფიქრებელია, რომ იმ ხანებში გასატანად მოუჭრიათ დაახლოებით 7685 ნიგვზის ხე**). ვინაიდან ნიგვზის ხე უცხოეთის ბაზარზე ძალიან ძვირად ფასობდა, მარტო ამ ხე-ტყის გაზიდვისაგან მრავალი მოხერხებულ-თაოსანი გურული დიდძალ ფულს ღებულობდა, როგორც ამას ადასტურებს ზემოდ გოლოვინი. ხოლო გურიის გლეხობა ღებულობდა დამატებითს შემოსავალს თავის მეურნეობისადმი.

ამნაირად, გურიაში იმ დროს, რომელსაც ჩვენ ვეხებით, ვაჭრობა გავრცელებული იყო. მას ბევრნი მისდევდენ, როგორც ადგილობრივი მცხოვრებნი, ისე გარედან მისულნი. „გურიაში ბევრია ოსმალეთის და რუსეთის ქვეშევრდომი, სწერს ანრეპი, რომელნიც მუდმივად იქ ცხოვრობენ და ვაჭრობენ, ხში-

*) Акты, т. XI, гл. 58.
 **) Акты, т. IX, гл. 660.

რად უკანონოდაც. მცხოვრებლებს ვაქრობის გარეშე თავის გატანა არ შეუძლიათო*).

ჩვენ საშუალება არა გვაქვს ცნობები მოვიყვანოთ 40 წლების გურიის საგარეო ვაქრობის ოდენობის შესახებ. მის შესახებ ერთგვარ წარმოდგენას მოგვცემს უფრო მერმინდელი ცნობები. საგარეო ვაქრობისთვის გურიაში გამართული იყო ორი საბაჟო: ერთი ხმელეთზე ოზურგეთში, საიდანაც მიდიოდა. ლიხაურზე გზა ქობულეთისკენ და მეორე შეკვეთილის პორტთან, რომელიც გამართული იყო იმ ადგილას, სადაც ნატანები შავ ზღვას ერთვის. ორივე საბაჟოში ორი წლის განმავლობაში საქონლის ბრუნვა შემდეგი იყო:

	შემოტ. ფასი:	გატ. ფასი:
1843 წ.	111,610 მან.	17,805 მან.
1844	129,220 „	13,375 „

შემოქონდათ: ფოლადი, კალა, ბამბეული, საპონი, საკმეველი, ოსმალური თამბაქო, მარილი, დამარილებული თევზი; კაკალი, ხახვი, კომბოსტო, ზეთისხილი, ბრინჯი, პილპილი, ლობიო, ხის კასრები, აგური, საღებავები, სააფთიაქო საქონელი, რქიანი საქონელი, მატყლი და სხვა.

გაჰქონდათ: ბზა (სამშობი), წიფლის და ნივვზის ხე, აბრეშუმის ძაფი, აბრეშუმის და მატყლის ნაკეთობანი, ცხვრის მატყლი, აფთრის ტყავი, აფთრის და ხარის დამუშავებული ტყავი, თაფლი, ცვილი, თევზის ზეთი, სიზილალა, სიმინდი და სხვა**).

რასაკვირველია, შეიძლება მოყვანილი ციფრების სიზუსტის თავდებობა ვიკისროთ. ეს ციფრები მხოლოდ დაახლოებით წარმოდგენას იძლევა. იმ სავაქრო ბრუნვის შესახებ, რომელიც მაშინ გურიაში არსებობდა. ცხადია, ის საქონელი, რომელიც გურიის საბაჟოების გზით შემოდებოდა, მარტო გურიაში როდი გადიოდა; იგი გაჰქონდათ მეზობელ რაიონებში — სამეგრელოსა და იმერეთშიც. გატანის დაცემა 1843 წ. 17.505 მანეთიდან 1844 წ. 13.375 მანეთამდე იმ გარემოებით აიხსნება, რომ სწორედ 1844 წელს გამოიცა განკარგულება საზღვარგარეთ სიმინდის გატანის აკრძალვის შესახებ.

ოფიციალური ცნობები საგარეო ვაქრობის შედარებით სიმცირეზე საყვებით სწორი როდი არის. ნამდვილად ეს ვაქრობა ბევრად უფრო მეტი იყო, ვიდრე ამას საბაჟოები გვიდასტურებენ. იმ პირობა მოწმობით, რომელნიც კარგად იცნობდნენ 40 წლების გურიას, ბაჟადახილი საქონელი დაახლოებით მხოლოდ 1/3 შეადგენდა იმ საქონელისას, რომელიც კონტრაბანდად შემოჰქონდათ. ბაზარზე ყოველთვის მრავლად იყო ისეთი ძვირფასი საქონელი, რომელიც მოდიოდა საბაჟოს გარეშე, კონტრაბანდის გზით; სახელდობრ: აბრეშუმის და ბამბეული საქონელი, ხავერდი, შამპანური ღვინო, რომი, ქურკლეულობა და სხვა***).

*) ც. არქივი. ანრაგის მოხსენება მე-4 სანაპ. ხაზის მდგომარეობაზე. ს. № 28. ფ. 3-17.

**) Лаврентьев. Статистич. описание Кут. губ. Ген. губ. СПб. 1858г. ст. 117-119.

***) იქვე.

კონტრაბანდული ვაჭრობის გავრცელება რუსეთის მთავრობის საბაჟო პოლიტიკის შედეგი იყო.

როგორც ცნობილია, ასრულებდა რა რუსეთის ბურჟუაზიის მოთხოვნას, ნიკოლოზ I-ლის მონარქია, რუსეთის მრეწველობის განვითარების გულისთვის საკმაოდ მტკიცედ და გადაპრით ატარებდა მფარველობითი ტარიფის სისტემას. დასავლეთ-ევროპის საქონელს ისეთი დიდი ბაჟი ჰქონდა დადებული რუსეთის ბაზარზე, რომ შეუძლებელი ხდებოდა მას რუსეთის მრეწველობის ნაწარმოებთათვის კონკურენცია გაეწია. ამის გამო რუსის მეფეებრივე შინაურ ბაზარზე ერთადერთი მონოპოლისტი იყო.

ა/კავკასიაში თავისებური პირობები იყო. მფარველობითი საბაჟო პოლიტიკა თვითონ რუსის მთავრობისათვის არ იყო ხელსაყრელი, რადგან აქ მას შესაძლებელი ჰქადა დიდი ადმინისტრაციული აპარატი და ჯარი. რუსეთთან მიმოსვლისთვის კი ხეირიანი გზები არ არსებობდა, რუსეთის საქონლის ჩამოტანა ძვირად ჯდებოდა. მიუხედავად ამისა, ა/კავკასიაში და კერძოდ საქართველოში ტარდებოდა იმავე რუსის ბურჟუაზიის ინტერესების გულისთვის შემზღვეველი საბაჟო სისტემა. ცენტრალური რუსეთისაგან განსახსვავებლად, გენ. ერმოლოვის შუამდგომლობით, ა/კავკასიას მხოლოდ 1821 წელს მიენიჭა, ათი წლის ვადით, მთელი რიგი პრივილეგიები და უპირატესობანი. ასე, მაგალითად, ყოველგვარი უცხო საქონელი იბეგრებოდა მისი ფასის მხოლოდ 5% რაოდენობით.

ხანა 1821 წლიდან 1831 წლამდე — საქართველოსთვის ვაჭრობის გაცხოველების და გაფურჩქვნის ხანაა. ხსენებულ წლებში ტფილისელი ვაჭრები კავშირს აბამენ ევროპის ბაზრებთან, მსხვილ ვაჭრობას აწარმოებენ სპარსეთთან; ტფილისი კვლავ სატრანზიტო გზად იქცა ევროპიდან სპარსეთისაკენ. დიდი გაცხოველება ვაჭრობისა იმ ხანად დასავლეთ საქართველოშიაც. ქუთაისელი ვაჭრები, უმთავრესად ებრაელები და სომხები, დაიარებიან ლეიპციგის ბაზრობაზე, მუდმივი სტუმრები არიან ნიუნინოვგორდის ბაზრობისა, საიდანაც ყოველწლიურად გამოაქვთ საქონელი 80-დან 100 ათასამდე მანეთისა ვერცხლით.

1831 წ. ა/კავკასიაში შეღავათიანი ტარიფი მოსაქეს და შემოიღეს 1822 წლის საერთო საიმპერიო კანონი. მანუფაქტურაზე იმაზე უფრო მეტი ბაჟი იქნა დადებული, ვიდრე შიდარუსეთში. არსებითად ეს იყო უცხოეთიდან მანუფაქტურის სრული აკრძალვა. ტფილისმა დაჰკარგა სატრანზიტო გზის როლი. ინგლისელებმა მაშინ სხვა გზა გამონახეს. თავიანთ საქონელს ისინი ვეზიდებოდნენ გემებით სტამბოლამდე, ხოლო იქიდან ტრაპიზონს; ტრაპიზონიდან კი გაჰქონდათ არზრუმის გზით სპარსეთში.

აკრძალვითს საბაჟო პოლიტიკას საქართველოსთვის საერთოდ ცუდი შედეგი მოჰყვა: იგი ხელს უშლიდა ჩვენი ქვეყნის თავისუფალ ეკონომიურ განვითარებას. ადვილად გასაგებია, თუ რა უარყოფითი მნიშვნელობა უნდა ჰქონოდა ამ პოლიტიკას დასავლეთ საქართველოსთვის, კერძოდ გურიისთვის.

გურია ეკონომიურად მჭიდროდ დაკავშირებული იყო აჭარისტანის ოსმალეთთან. ტფილისიდან გურიაში საქონელი თითქმის სულ არ შედიოდა. მასობრივი მოხმარების ყოველგვარ საქონელს: რკინეულობას, მარილს, მანუფაქტურას და სხვას, გურულები ქობულეთსა და ბათომში ყიდულობდნენ. მალაღმა

ბაქებმა უცხოეთის საქონელზე, უცხოეთის საქონლის შემოტანის ფაქტიურმა აკრძალვამ გურიის მოსახლეობა, განსაკუთრებით გლეხობა — აუტანელ მდგომარეობაში ჩააყენა. ნეიდგარდტისადმი მიმართულ მოხსენებთის ბარათში აი, რას სწერს მაქუტაძე: „გურიაში არ მოდის ბამბა, არ არის მატყლი, არ შესჩვევიან ჯერეთ კეთებასა აბრეშუმისა და ტილოსისა. ამისა გამო მცხოვრებნი გურიისანი იძულებულ იქნებიან მოპოებად ყოველთა ხელსაწყოთა სხვათა ადგილთაგან ფრიად დიდ ფასად, რომელთა გარდახდა მათ არ შეუძლიათ. და ესრეთ უდიდესი ნაწილი (იგულისმებიან გლეხები—გ. ხ.) მათგანნი ითმენენ თვით უკიდურესსა ნაკლულევანებასა ტანისა მისსა შინა იქამდე, რომე, როგორც მე პირდაპირ ვიცი, მრავალნი არიან ესრეთნი სახლობანი, რომელთა შინა დიდითგან ვიდრე მცირედმდე ყველანი შიშველნი არიან, ხოლო განსაკუთრებით გლეხიკაცის შვილები ვიდრე მეთე წლამდე, უკანასკნელი პერანგიც კი არ ელირსებათ“. მაქუტაძის აზრით, აუცილებლად ხელახლა ნებადართულ უნდა იქნეს საქონლის უბაჟოდ შემოტანა ქობულეთით, ვინაიდან „გურულნი მიჩვეულ არიან რა შემოსად სამოსლისა ოსმალო ხელმოკმედეგებისაგან და აქვსთ რა საზოგადო სახმარებლად შემოღებული თათრული ტანსაცმელი, რომელთაც ივინი კარანტინის განწესებამდე ყიდულობდნენ ქობულეთს ფრიად იაფად, აწ და ესევე ამგვარისა ტანისამოსისა მიაჩნიათ როგორაც იწროებდასავით“ *).

აქ აუცილებელია აღინიშნოს, რომ იაფფასიანი მანუფაქტურა, რომელსაც გურიის გლეხობა ყიდულობდა, ოსმალთა ნახელოვნევი კი არა, ინგლისური ფაბრიკების ნაწარმოები იყო. ინგლისური საქონელი შეხამებული იყო ადგილობრივ მცხოვრებთა გემოვნებასთან და ისინი აწვდიდნენ ამ საქონელს. მთელ შავი ზღვის სანაპიროებს, მათ შორის სამეგრელოს, გურიას, აფხაზეთსა და აჭარას.

გურიას ყოველწლიურად ესაქიროებოდა 3600 ფუთი რკინეულობა, 1700 ფ. მარილი, 2200 ფ. მატყლი **).

ეს საქონელი, გამოტარებული რუსეთის ნავთსადგურებში, ძალიან ძვირად ფასობდა და გლეხობისთვის ხელმიუწვდომელი იყო. ასე, მაგალითად, მატყლი ღირდა ფუთი 4 მ. 50 კ., რკინა—2 მ. 30 კ., მარილი—55 კ., მაშინ როდესაც ოსმალეთიდან მოტანილი მარილი ფუთი სულ 32 $\frac{1}{2}$ კაპეიკად ჯდებოდა.

მწარე გამოცდილებით ტყუანასწავლი, უკვე გურიის აჯანყების შემდეგ, გენერალი გოლოვინი დაეინებით სთხოვს ფინანსთა სამინისტროს, ნება დაგვრთეთ ოსმალეთიდან გურიაში ზილონ მასობრივი მოხმარების თუნდაც მარტო ზემოხსენებული საგნებიო, რომელიც გურიის გლეხობას ძალიან ესაქიროებოდა. ამ საგანზე მიმოწერა დიდხანს გრძელდებოდა. ფინანსთა სამინისტრო ბოლოს დაბოლოს მხოლოდ დათანხმდა, რომ აქციზი დაეკლო იმ მარილისთვის, რომელიც რუსეთის ნავთსადგურებით შემოდებოდა. ამნაირად, ნება არ დართეს უბაჟოდ შემოეტანათ ოსმალეთიდან მარილი, მატყლი, რკინეულობა, მანუფაქტურაზე რომ არა ვთქვათ რა.

*) ც. არქივი. გურიის საქმეები, № 28.

**) იქვე.

გურული გლეხობისათვის, რასაკვირველია. უცხო იყო რუსეთის სავაჭრო და სამრეწველო ბურჟუაზიის ინტერესები. განიცილიდა რა ფეხსაცმელის, ტანი-სამოსის, პირველი საკიროების საგნების მწვავე საკიროებას, გლეხობა მზად იყო ყოველგვარი საშუალებით ებრძოლნა რუსეთის საბაჟო პოლიტიკის წინააღმდეგ (აჯანყებითაც კი), კერძოდ, მზად იყო მიემართნა უკანონო ვაჭრობისთვის. კონტრაბანდული ვაჭრობა გურიაში ძალიან გავრცელებული იყო. კონტრაბანდული საქონელი აქედან გადიოდა იმერეთს, სამეგრელოს, ხანდახან უფრო შორსაც.

კონტრაბანდისტთა საქმიანობას ხელს უწყობდა ოსმალეთის მოსაზღვრე ადგილების ბუნების პირობები. კონტრაბანდისტები თავისუფლად მოადგებოდნენ ხოლმე თავისი ნაგებით გურიის ნაპირებს, ხოლო ხმელეთით კონტრაბანდისტები მდ. ჩოლოქზე გადმოდიოდნენ. ოსმალეთის მხარეს ქობულეთში და შეკვეთილის პორტში საკონტრაბანდო საქონლის მთელი საწყობები იყო გამართული.

არა ერთხელ ჩვენს მიერ ნახსენები ანრეპი კონტრაბანდული ვაჭრობის შესახებ ამბობს: „ოსმალებთან, ქობულეთის მცხოვრებლებთან კავშირის, ენის, ზნე-ჩვეულებათა ცოდნის და ნათესაური კავშირის გამო კონტრაბანდა გურიაში შემოდის ნაგებით და განსაკუთრებით ხმელეთის სანაპიროებით. იგი გაძლიერდა მას შემდეგ, რაც უკანასკნელ წლებში ტრაპიზონს დაარსდნენ ინგლისელები კომპანიები და თავისი ფაქტორიები გაიჩინეს ბათომში, ე. ი. ჩვენი საზღვრიდან 30 ვერსის მანძილზე“ *).

გურიაში ჩვენ ვხედავთ, რომ საკმაოდ ფართოდ არის გავრცელებული საზოგადოებრივ შრომის განაწილება. თავის მოხსენებაში მაქუტაძე, როდესაც გურული გლეხების სიღარიბეზე ლაპარაკობს, აღნიშნავს: „გურიაში ჩვეულებრივი მოვლენაა, რომ გლეხის ოჯახის ერთი წევრი მიწათმოქმედებას, მევენახეობას მისდევს, ხოლო დანარჩენნი საშოგარზე არიან აქეთ-იქით გაფანტულნი, ზოგიერთნი კი ხელოსნობას მისდევნა“. გურიაში გავრცელებული იყო შემდეგი ხელოსნობა: მექურქლეობა, მეჩუსტეობა, ხუროობა, ღურგლობა, მკედლობა და სხვა. ოზურგეთელი მკედლების ნაკეთები ცულები, თხები და სხვა სასოფლო-სამეურნეო იარაღები ახლაც კი განთქმულია მთელ დასავლეთ საქართველოსა და აჭარაში.

თავისებური ბუნებრივი პირობების და გეოგრაფიული მდებარეობის გამო, გურიაში არის ისეთი ბაზრები, რომლებსაც მარტო ვიწრო ადგილობრივი მნიშვნელობა როდი აქვთ. ამ ბაზრობაზე საეპკროდ მოდიან ოსმალეთიდან, სამეგრელოდან, იმერეთიდან; ჩამოდიან ტფილისელი ვაჭრებიც. გურული გლეხი ამ ბაზრობებზე გამოდის, როგორც სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების გამყიდველი, ხელოსანთა ნაკეთობების, აგრეთვე საფაბრიკო საქონლისა და უმთავრესად ინგლისური ნაკეთობის მყიდველი. საგარეო ვაჭრობა სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების უშუალო დამამზადებელთა მეურნეობებს ეხება. სოფლის მეურნეობის პროდუქტები, მათ შორის უმთავრესი პროდუქტი — სიმინდი, სასაქონლო ხდება, უცხოეთს გასატან საგნად იქცევა.

*) ც. არქივი. გურიის საქმეები, № 28. ფ. 3-17.

ნატურალური გაცვლა უკვე ველარაგის აკმაყოფილებს. ტრიალშია უკვე ფული. მისი მოთხოვნილება სულ უფრო და უფრო იზრდება. მართალია, უმთავრესად ოსმალური ფარა (ფული) ტრიალებს, მაგრამ ეს საქმის ვითარებას არ სცვლის.

რასაკვირველია, გზების უქონლობა და თვითმპყრობელობის ეკონომიური პოლიტიკა ხელს უშლიდა ქვეყნის თავისუფალ განვითარებას; მაგრამ ნატურალურ-პატრიარქალური მეურნეობის ნგრევის პროცესი, სასაქონლო-საფულადო ურთიერთობათა განვითარება, ხოლო ამასთან დაკავშირებით სოფლის მეურნეობის გასასაქონლოება, შრომის დიფერენციაცია გურიაში, უკვე დაწყებული იყო. ეს გარემოება მწვავე წინააღმდეგობას იწვევდა არსებულ საზოგადოებრივ ურთიერთობებთან, რადგან გურიის გლეხობა ბატონყმობის უღელში იყო შებმული.

გურიაში, როგორც ცნობილი დანარჩენ საქართველოში, რუსეთის ხელისუფლების განმტკიცების შემდეგ, ადგილობრივი პრივილეგიური წოდება უფლებრივად გაუთანაბრეს რუსის აზნაურებს ბატონყმობის საკითხში. გურიის გლეხობა საესეებით აზნაურებს დაუმორჩილეს.

გურულ თავად-აზნაურობას შორის ერთგვარი დიფერენციაცია არსებობდა. ყველაზე პრივილეგიური ნაწილი თავად-აზნაურობისა — იყვნენ თავადები, ბატონიშვილები, ე. ი. ის პირები, რომელნიც გურიის მთავრის ჩამომავლებად და მათ ნათესაებად ითვლებოდნენ. ამ წრეს ეკუთვნოდნენ მსხვილი ფეოდალები, რომლებმაც რუსეთის შემოსვლის შემდეგ დაჰკარგეს მთელი რიგი ფეოდალური პრივილეგიები და პოლიტიკური უფლებანი. სწორედ ამ წრეს ეკუთვნოდნენ ის პირები, რომელთაც ჯერ კიდევ 1828 წელს დედოფალ სოფიოსთან ერთად მოინდომეს ოსმალების დახმარებით გურია რუსეთისთვის ჩამოეშორებიათ და დამოუკიდებლობა აღედგინათ.

ყველაზე მრავალრიცხოვანი იყვნენ აზნაურები. აზნაურთა ნაწილი თითქმის სავსებით თავისუფალი იყო და აზნაურთა ყოველგვარი უფლებით სარგებლობდა (ესენი იყვნენ ეგრედწოდებული ტახტის აზნაურნი, რომელნიც წინად გურიის მთავარზე იყვნენ დამოკიდებულნი). აზნაურთა უმრავლესობა კი, თუმცა აზნაურად იყო აღიარებული, პირადად და მამულით დამოკიდებული იყო თავადებსა და ეკლესიაზე. აზნაურები თავადების და ეკლესიის წინაშე ასრულებდნენ საპატრიო მოვალეობას: თავადთა კარზე მოურაგებად იყვნენ, თავადებს მოგზაურობის დროს თან ახლდნენ და სხვა. აზნაურები ყმების ყოლის მხრით ყველა უფლებით სარგებლობდნენ *).

გლეხები იყვნენ სახელმწიფო, საეკლესიო და მებატონეებისა. უკანასკნელებთან შედარებით სახელმწიფო (სახაზინო) გლეხები, რომელნიც წინად მთავარს ეკუთვნოდნენ, უეპველად უკეთეს მდგომარეობაში იყვნენ.

ისინი არ იყვნენ დამოკიდებულნი მებატონეებზე, უშუალოდ სახელმწიფოს უხდიდნენ ნატურალურ და ფულად გადასახადს და ასრულებდნენ სხადასხვაგვარ

*) ოფიციალურ დოკუმენტებში პრივილეგიური კლასები ჩვეულებრივად ასე ნაწილდებოდა: 1) თავადები, 2) აზნაურები (მემამულეების ან ეკლესიის აზნაურები), 3) დეორიანები (თავისუფალი, ტახტის აზნაურები). ყველა ამ ჯგუფს ჩვენ შემდგომ ვუწოდებთ თავად-აზნაურობას.

ბეგარას: გზის შეკეთებაზე გადიოდნენ, მუშა-საქონელი გამოჰყავდათ, მილიციაში მსახურობდნენ და სხვა.

მებატონეთა გლეხები ნაწილდებოდნენ შემდეგ კატეგორიებად: მსახურები, გლეხები, მოჯალაბეები. მსახურთ თვით სოციალური მდგომარეობით აზნაურთა და გლეხთა შორის შუათანა ადგილი ეკირათ. ისინი ვერ სარგებლობდნენ აზნაურთა პრივილეგიებით, მაგრამ რაიმე პირადი დამსახურების გამო, უმეტეს წილად ფულის საშუალებით,—მებატონეებისაგან ზოგიერთ უფლებებს შეისყიდოდნენ ხოლმე. თვითიველი მსახურის ოჯახი (კომლი) მოვალე იყო მებატონესთვის მიეცა სამსახურისთვის ერთი ვაჟი და, თანახმად ხელშეკრულებისა, აესრულებინა ფულადი და ნატურალური ბეგარა.

მებატონეთა გლეხებს შორის მსახურები ეკონომიურად ყველაზე უფრო წელმაგარნი იყვნენ და ყველაზე მეტი მიწა ჰქონდათ. იყო ისეთი შემთხვევებიც, რომ მსახურები, სახელმწიფო გლეხების მსგავსად, როდესაც მუშახელი დასჯირდებოდათ, თავის მხრით ყიდულობდნენ და ჰყავდათ ყმა-გლეხები.

ყმები, ამ სიტყვის სრული მნიშვნელობით, რომელთაც კისრად აწვავთ მებატონეთა მთელი ჩაგვრა და ეკონომიური ექსპლოატაცია,—ესენი იყვნენ ყველაზე მრავალრიცხოვანი ჯგუფი გლეხებისა, ყმები ანუ გლეხები, მოჯალაბეები. თვითიველი გლეხი ვალდებული იყო თავის მებატონისთვის შინაყმა მიეცა და აესრულებინა უამრავი ნატურალური და ფულადი ბეგარა.

მოჯალაბეები — ესენი იყვნენ ყმების ყველაზე დაბალი ფენა. მოჯალაბის მთელი ოჯახი ცხოვრობდა მებატონესთან, სავსებით ემორჩილებოდა მის ძალაუფლებას და ასრულებდა ყოველგვარ სამუშაოს მის მეურნეობაში. გლეხთა ამ ჯგუფს საერთოდ არ ჰქონდა მიწა. როგორც გამოჩალისი, იყვნენ ისეთი მოჯალაბენიც, რომელთაც ერთი საწყურეო სამოსახლო მოეპოებოდათ ხოლმე.

იმ პირობისაგან, რომელთაც მებატონეებს უზზავნიდნენ გლეხთა სხვადასხვა კატეგორიები შინამოსამსახურეებად, სდგებოდა მებატონის შტატი: ხელზემოსამსახურენი, მზარეულები, ხაბაზები, მებალეები, მწყემსები, მკედლები, ხუროები, მეწისქვილეები.

წმინდა ადგილობრივ სპეციფიურ პირობათა გამო გურიაში ბატონყმობა მფრიად მწვავე და მძიმე ფორმა მიიღო.

ამ პირობებს ეკუთვნის, უწინარეს ყოვლისა, მებატონეთა კლასის მრავალრიცხოვანება გურიაში და წვრილმამულიან აზნაურთა სიჭარბე.

მოსახლეობის სხვადასხვა კატეგორიათა შეფარდების შეფასება შეგვიძლია 60-იანი წლების ცნობების მიხედვით, რადგან ამაზე ადრინდელი საიმედო ცნობები არ მოგვეპოება.

ოზურგეთის მაზრაში სულ იყო 49.955 სული ორივე სქესისა. ამათში აზნაურები 4197 (8,4%), სამღვდლოება 1380 კ. (2,8%), სახაზინო გლეხები 8453 (16,8%), მოქალაქენი და სახაზინო გლეხთა ნაწილი—1790 (3,6%) მებატონეთა გლეხები—30.346 (60,7%), საეკლესიო გლეხები 3789 სული (7,6%)

*) Сборн. статистич. сведений о Кавказе, т. I, гл. 22.

სურათის სრულსაყოფად ავილოთ კიდევ შემდეგი ცხრილი:
ოზურგეთის მაზრაში იყო:

	მემამულეთა რიცხვი	მათი მამულების რაოდენობა.	მათი გლეხების კომლთა რიცხვი	ორივე სქესის მათი გლეხების რიცხვი
რომელთაც ჰყავდათ 20 სულამდე . . .	689	818	1270	4602
21-დან 100-მდე . . .	141	214	1916	5294
101-დან 500-მდე . . .	17	96	1101	3824
501-დან 1000-მდე . . .	1	14	161	588
1001 და მეტი . . .	2	38	662	2292*)

რას მოწმობს ეს ციფრები? ტფილისის გუბერნიაში ყმათა მოსახლეობა შეადგენდა დაახლოებით 22%-ს, ქუთაისის გუბერნიაში კი ყმათა პროცენტი 63-ს აღწევდა. თუ ცალ-ცალკე მაზრებს ავიღებთ, ასეთ სურათს ვღებულობთ: ქუთაისის მაზრაში ყმები შეადგენდნენ მოსახლეობის 56%-ს, რაქისაში 67%, შორაპნისაში 66%-ს, ოზურგეთისაში კი (გურიაში) 68%-ს. ამნაირად, გურია ყმების რიცხვით ქუთაისის გუბერნიის ყველა დანარჩენ კუთხეს სჭარბობდა.

ტფილისის გუბერნიაში თვითეულ მემამულეზე მოდიოდა საშუალოდ 10 კომლი, ანუ 38 სული მამრობითი სქესისა. ქუთაისის გუბერნიაში კი თვითეულ მემამულეზე მოდიოდა საშუალოდ 5 კომლი, ანუ 20 სული მამრობითი სქესისა; ოზურგეთის მაზრაში, თუ ავიღებთ მემამულეთა ყველაზე მრავალრიცხოვან ჯგუფს, რომლებიც ჰყლობდნენ 20 ყმას, საშუალოდ მოვა 2 კომლზე ნაკლები ყმა თვითეულ მემამულეზე. საჭიროა აღინიშნოს აგრეთვე კიდევ ერთი ფრიალ მნიშვნელოვანი მომენტი, — ეს არის მებატონეების მამულების ფრიალ დიდი დაქსაქსულობა.

მებატონეთა მიწები და მათი ყმები ჩვეულებრივად გაფანტულნი იყვნენ სხვადასხვა სოფლებში, თემებსა და რაიონებში. ასე, მაგალითად, ოზურგეთის მაზრის ორ ყველაზე მსხვილ მემამულეს, რომელთაც ათასზე მეტი ყმა ჰყავდათ, ჰქონდათ 33 მამული, დაფანტული გურიის სხვადასხვა კუთხეში.

ვიმეორებთ, ჩვენ აქ მოვიყვანეთ 60-იანი წლების ცნობები. ვაჭრობის და სოფლის მეურნეობის განვითარებამ, ქალაქის მოსახლეობის ზრდამ — უმეველია შესცვალა მოსახლეობის ცალკე ჯგუფთა თანაფარდობა, მიუხედავად ამისა, ზემოხსენებული ცნობები სწორ წარმოდგენას იძლევა 40-იანი წლების შესახებაც. ამას სათანადო დოკუმენტებიც ადასტურებს.

მიწის ნაკლებობა გურიაში უკვე 40-იან წლებში იქცა აქტუალურ საკითხად. საშუალოდ წერილობითიანი აზნაურები უფლობდნენ 30, 50, 100 ქტევა მიწას (11, 18¹/₂, 37 დესეტინას). ყმა-გლეხების მიწის საშუალო ზომა უდრიდა

*) Сборн. статистич. сведений о Кавказе, т. I, гл. 22.

3,5 ქვევას. ისეთი გლეხები, რომელთაც 10 ან 15 ქვევა მიწა ჰქონდათ, გურიაში შეძლებულბად ითვლებოდნენ. ქართლ-კახეთ-იმერეთის პალატის ცნობებით, გურიაში 40-45 წლებში ყოფილა 659 კომლი სახაზინო გლეხი, რომელნიც სახელმწიფო გადასახადს იხდიდნენ. გლეხთა ეს ჯგუფი დანარჩენებზე უფრო ძლიერი იყო ეკონომიურად და ჰქონდა სახნავ-სათესად გამოსადეგი მიწა, გარდატყისა, 763 ღესეტიანა, ე. ი. კომლზე თითო ღესეტინაზე ცოტა მეტი მოდიოდა.

გარდა მიწის ნაკლებობისა, გლეხობის უბედურება კიდევ ის იყო, რომ მიწები დაფანტული იყო, ხანდახან ძალიან დაშორებულად ერთმანეთისაგან, ასე რომ გლეხისათვის ხანდახან სახირო არ იყო ყველა მიწის დამუშავება.

გარდა ამ დაქსაქსულობისა, უნდა აღინიშნოს მიწების შემდგომი დაქუცმაცების პროცესი, რაც შედეგი იყო მოსახლეობის ზრდისა და სისტემატიურ გაყრებისა, რაც ძალიან ხელს უშლიდა და ძირს უთხრიდა გლეხთა მეურნეობას. აი, რატომ იყო, რომ თავადები თავის მოხსენებითს ბარათში 42 წელს, რომლითაც მიმართეს გოლოვინს, მოითხოვდნენ: გამოიკეს კანონი, რომლის ძალითაც გათხოვების დროს ქალებს მიეცესთ რიგიანი მზითვი (ფული, ნივთები და არა მიწა, რასაკვირველია. ავტ. შ.) და შემდგომ ნულარ ექნებათ მემკვიდრეობის უფლებათა*). იმავე მიზეზით მაქუტამეც მოითხოვს: გლეხებს აღეკრძალოთ გაყრა და ქონების გაყიდვა, ვიდრე ოჯახის ყველა წევრი არ მოიყრის ერთად თავსა**).

დასაუღეთ საქართველოს შემდეგი თავისებურება და კერძოდ გურიისა (რითაც იგი განირჩეოდა არა მარტო შიდარუსეთის გუბერნიების, არამედ ტფილი სის გუბერნიისაგანაც) ის იყო, რომ „არც ერთს მემამულეს არ ჰქონია წესიერად მოწყობილი მეურნეობა ან ყანები, ევრედწოდებული საბატონოდ სახნავ-სათესი... მემამულეებს არც დრო ჰქონდათ, არც საშუალება იმისა, რომ ხელი მოეკიდნათ ყველაფერ იმის მოწყობისთვის, რაც აუცილებელი იყო მეურნეობის წესიერად გაძლოლისთვის***).

შემდგომ ხანებში, როდესაც გლეხთა რეფორმის საკითხი წინასწარ უკვე გადაწყვეტილი იყო და შესამზადებელი მუშაობა სწარმოებდა, გურიის თავად-აზნაურობა გენერალ-გუბერნატორისადმი თავის მოხსენებითს ბარათში გულახდილად სწორდა: „მთელი ჩვენი არსებობა დამოკიდებულია გლეხებზე, რომელთა შეძენისთვის ჩვენ დასაბამითვე სიცოცხლეს არ ვზოგავდით და მატერიალურ ქონებას ვზარჯავდით, რადგან მომავალი ვერ განეკვრიტეთ; ამიტომ არ შეგებზადებულვართ ამნაირი დიდი გადატრიალებებისთვის არც განათლებით, არც ჩვენი ცხოვრების მოწყობით“****).

გურიის მემამულეთა უზარმაზარი მასა არ მონაწილეობდა წარმოებაში, არ მოუწყვია საკუთარი მეურნეობა, არ მისდევდა ვაჭრობას ან სხვა რაიმე საქმიანობას. იგი მარტოდნენ გლეხთა შრომით ცხოვრობდა.

*) ც. არქივი. გურიის საქმეები, № 28, ფ. 131—4.

***) იქვე.

****) Авалиани. Крестьянск. вопр. в Зак., გვ. 437.

*****) არქივი, Дело канц. по делам устройства крестьян в Кут. губ., № 33. ფ. 246

რათა მემამულეთა მთელი ამ ხროვის კვება შესაძლებელი ყოფილიყო, ყმების შრომის ექსპლოატაცია უმაღლეს წერტილამდე აჭყადათ. მარტო გლეხს უნდა ემუშავნა, რომ გამოეკვებნა, შეემოსა ასობით მუქთახორები, რომელნიც არაფერს აკეთებდნენ, მხოლოდ ნადირობდნენ, ყაჩაღობდნენ, ლოთობდნენ და გარყვნილებაში ამოსდიოდათ სული.

ტფილისის გუბერნიაში, გლეხის ის კომლი, რომელიც მებატონეს მსახურად გაუგზავნიდა თავის წვევს, თავისუფალი იყო დანარჩენ ბეგართაგან. გუბერიაში თვითეული გლეხის ოჯახი, დამოუკიდებლად იმისა, თუ რომელ კატეგორიას ეკუთვნოდა, ვალდებულ იყო მიეცა მებატონისათვის შრომის უნარმქონე ერთი ვაჟი შინამოსამსახურედ და, გარდა ამისა, შეესრულებინა ათასგვარი შემთხვევითი, ან მუდმივი ბეგარა. ეს ბეგარა სხვადასხვანაირი იყო არა მარტო ცალკე რაიონებში, არამედ თითქმის თვითეულ მებატონისას. გლეხებს ბეგარა ეკისრებოდათ დამოუკიდებლად თავისი ქონებრივი მდგომარეობისა და მიწის ოდენობისა. თუ გლეხს ცოტა მიწა ჰქონდა, ან სულ არ ჰქონდა, იგი ვალდებული იყო სხვის მიწაზე ემუშავნა და დაწესებული ბეგარა მებატონისათვის უკლებლივ შეესრულებინა. ამნაირად, რაც უფრო სუსტი იყო გლეხი ეკონომიურად, მით უფრო მეტად იჩაგრებოდა იგი მებატონისაგან და მით უფრო აუტანელი იყო მისი მდგომარეობა.

მუდმივ ბეგარას იხდიდნენ ფულად ან ნატურით; სახელდობრ, იხდიდნენ: ლვინოს, სიმინდს, ღვინოს, ჭერს, ღობიოს, ჩალას, თუთის ფოთლებს აბრეშუმის ქვისთვის, თაფლს, ცვილს, შინაურ პირუტყვს, ფრინველს, თევზს და სხვა.

შემთხვევითს ბეგარას ისტუმრებდნენ ფულად. ასე, მაგალითად, როდესაც გლეხის ქალი თხოვდებოდა, მებატონეს აძლევდნენ 5-დან 30 მანეთამდე (საჩქემე), მეორედ გათხოვებისას—10-დან 20 მანეთამდე (საქერიო); მებატონის ოჯახის რომელიმე წევრის დამარხვისას გლეხები იხდიდნენ 2-დან 5 მანეთამდე. როდესაც მებატონე ვალს ისტუმრებდა, ან ახალ მამულს იძენდა, გლეხები იხდიდნენ 5-დან 20 მანეთამდე.

შინაყმას თუ შინ. გაუშვებდნენ, ყოველწლიურად მისი ოჯახი იხდიდა 30-დან 70 მანეთამდე. ყმობიდან განთავისუფლებაში მიწვით ან უმიწოდ— იხდიდნენ 400-დან 4000 მანეთამდე*).

ყმა-გლეხების ვალდებულებანი მარტო ზემოხსენებული ბეგარით როდი განისაზღვრებოდა. „მეფე ვახტანგის სამართალისა და იმერეთ-გურიაში არსებული ადათების მიხედვით, ყველაფერი, რაც ყმას აქვს, ბატონისა არის (მეფე ვახტანგის კანონთა 260 მ. კარი 1). გლეხს ნება არ ჰქონდა მებატონის დაუკითხავად თავისუფლად მოეხმარნა თავისი უძრავი ქონება, ცხენი, მუშა-საქონელი. გლეხს ნება არ ჰქონდა მიწა ჰქონოდა. თუ იგი უძვირად გარდაიცვლებოდა, ან ვაჟი-შვილი არ დარჩებოდა, აგრეთვე მაშინ, თუ იგი სხვაგან გადასახლდებოდა, მთელი მისი მიწა, ნაყიდიც კი, მებატონის განკარგულებაში გადადიოდა“ **).

თუ გლეხის ოჯახი გაიყრებოდა, მებატონეს ეძლეოდა მოძრავი ქონების ერთი მეათედი. გლეხის მამული, სულერთია, ნაწყალობევი იყო თუ შეძენილი,

*) ც. არქივი. Дело канц. по устр. крестьян Кут. губ., № 33.

**) იქვე.

შესაძლებელი იყო მებატონის ვალში გაეყიდნათ. გლეხებს უფლება არ ჰქონდათ იჯარა აეღოთ, ფულადი ვალდებულება ეკისრნათ ბატონის ნებადაურთველად. გლეხებს მხოლოდ ბატონის ნებათვით შეეძლოთ ერთი ადგილიდან მეორეს გადასახლება, ხელოსნობის გაწევა, ვაჭრობა და ამისათვის დაწესებულ ფულად გადასახლადს იხდიდნენ.

საქართველოში არსებობდა ასეთი ჩვეულება: თუ ყმა ტყვეობიდან დაბრუნდებოდა, ბატონის უფლებანი მასზე აღდგინდებოდა ხოლმე მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ბატონი გლეხს მამულს დაუბრუნებდა, ან თუ გლეხი თავის ყოფილ სახლში ერთ კვირაზე მეტს იცხოვრებდა. გურიაში ამ ჩვეულებას არ მისდედნენ. რამდენი ხანიც უნდა ყოფილიყო წასული გლეხი, დაბრუნებისას იგი კვლავ თავისი ძველი ბატონის სრულ ყმობაში ვარდებოდა.

თავადთა აზნაურების ყმები ასრულებდნენ ყოველგვარ ბეგარას თავის ბატონის წინაშე. მაგრამ საქმე ამით როდი თავდებოდა. იმავე დროს ასეთი ყმები ვალდებულნი იყვნენ შეესრულებინათ ნატურალური და ფულადი ბეგარა იმ თავადისათვისაც, რომელსაც ეს აზნაურები ეკუთვნოდნენ. აზნაურთა ყმები თავისუფალნი იყვნენ მხოლოდ იმ მხრით, რომ თავადებს შინაყმებს არ უგზავნიდნენ. დანარჩენი მხრით — მათ ორმაგი უღელი ეღვათ კისერზე — თავადებისაცა და აზნაურებისაც.

საკირო არაა ცალკე ვილაპარაკოთ საეკლესიო ყმების მდგომარეობაზე. ეკლესია შეზღუდული იყო მებატონეთა უფლების მხრით მხოლოდ ჩამორთმევის საქმეში. სხვაფერ, საეკლესიო გლეხებს ისეთივე პირადი და ათასგვარი ნატურალური და ფულადი ბეგარა ეკისრებოდათ, როგორც მებატონეთა გლეხებს. 1838 წლის ცნობებით, გურიაში ორი მონასტერი იყო: შემოქმედის და ჯუმათისა; ეკლესია იყო — 77, არქიმანდრიტი — 3, ილუმენი — 1, დეკანოზი 1, ბერ-მონაზონი — 23, მღვდელი 152, დიაკონი — 91, იეროდიაკონი 4, მწირი — 2*). მონასტრებზე ზოგი რამ შემოსავალი ჰქონდათ. მაგალითად, მონასტრებთან წელიწადში 2-ჯერ იმართებოდა ბაზრობა და მონასტრის სასარგებლოდ იხდიდნენ ბაჟს. ჯუმათის მონასტერს ჰქონდა ბოჩანი სუფსაზე და სხვა. საერთოდ კი მონასტრების და სამღვდლოების შენახვა ყმა-გლეხებს აწვავთ კისრად.

გურული ყმა ეკონომიურად მებატონის სრული მონა-მორჩილი იყო. ყმას ერთი ნაბიჯის გადადგმაც კი არ შეეძლო ბატონის ნებადაურთველად. ბატონი სრული განმკარგულებელი იყო თავის ყმებისა. მას უფლება ჰქონდა მათი დასჯისა, დაჯარიმებისა, საპყრობილეში ჩასმისა, ცალკე და მთელი ოჯახობით გაჩუქებისა.

ზ. კიკინაძის წიგნში ბატონყმობის შესახებ თავმოყრილია უხვი მასალა ყმათა მდგომარეობის შესახებ, დაწყებული მე-19 საუკუნის დამდეგიდან გლეხთა რეფორმამდე**). ამ წიგნში განსაკუთრებით დიდძალი მასალა მოიპოვება გურიის ბატონყმობაზე. მასალები გვიხატავენ ბატონყმობის და თვითნებობის, ადამიანის პირუენების და ღირსების ფეხქვეშ გათელვის შემამარწუნებელ სურათს.

*) Акты, т. VIII, гл. 442.

***) ზ. კიკინაძე — საქართველოს ბატონყმობის ფაქტიური მასალები, ტ. 1 — 6

გურიის თავად-აზნაურთა შორის ბევრი იყო ისეთი, რომელიც თავისი სიმკაცრით არაფრად ჩამოუვარდებოდა მე-18 საუკუნის ბატონყმური რუსეთის სახელგანთქმულ სალტიჩიხას.

განსაკუთრებით მძიმე იყო შინაყმა-ქალების მდგომარეობა. ჩვეულებრივი ამბავი იყო მათი გაუპატიურება, ძალადობა, ნაბიჭვრების გაჩენა. ადმინისტრაცია და სასამართლო მთლად მებატონის მხარეზე იყვნენ. ყმა სამართალს ვერასოდეს ვერ ეწეოდა. მოვიყვანოთ რამდენიმე მაგალითი. სოფ. შემოქმედის ყმა-გლეხი მაზრის ხელისუფლებას დაახლოებით შემდეგს სწერს: „მე ვიყავი აზნაურ მამულაიშვილის ყმა, რომელმაც სულ პატარა ბავში მიყიდა. გასულ 1839 წ. მე უკანონოდ და ძალით წამიყვანა თავადმა ელისაბედ გურიელმა. ჩემს გამო ჩემს წინანდელ ბატონსა და გურიელს შორის ასტყდა დავა. თვითონ მე ფრიად გაქირვებულ მდგომარეობაში ვარ, რადგან არც სამოსახლო მიწა მომეპოება, არც სახნავი. ერთადერთი ცხენი მყავდა და ისიც კენიანამ წამართვა; ამით არსებობის უკანასკნელი საშუალება მომისპო. ორჯერ მივეცი განცხადება მსაჯულ ვაჩნაძეს, ვთხოულობდი საქმის გარჩევას და ცხენის დაბრუნებას, მაგრამ ვაჩნაძემ მეორედაც ასე მითხრა: რა ვქნა, შენს ბატონს უფლება აქვს, რაც მოენებება, ის გიყოსო! *).

ბახვის რაიონის სოფ. კვირიკეთში ცხოვრობდნენ გლეხი ლომინაძეები. მათში განსაკუთრებით აღსანიშნავია ახალგაზრდა ოთარ ლომინაძე, რომელიც გურიის აჯანყებაში აქტიურ მონაწილეობას ღებულობდა. მებატონეთა თვალსაზრისით ლომინაძე მოუსვენარი ელემენტი იყო. ის ყოველგვარი საშუალებით ებრძოდა მემამულეებს, აქვებდა ბრძოლისთვის სხვა გლეხებსაც იმ თავად-აზნაურების წინააღმდეგ, რომელნიც განსაკუთრებით ავიწროებდნენ ყმებს და ჰყიდდნენ მათ. რათა თავიდან მოეშორებინათ ოთარი, თავად-აზნაურობამ მას ქურდობა დასწამა და ადმინისტრაციამ იგი დააპატიმრა. მიუხედავად მთელი სოფლის შუამდგომლობისა, მაინც ვერ მოხერხდა ოთარ ლომინაძის განთავისუფლება, ვინაიდან სპსამართლო და ადმინისტრაცია მთლად გაბატონებული კლასის მხარეზე იყვნენ **).

ყველაზე აღმაშფოთებელი ამბავი გურიაში — ეს იყო ყმების გაყიდვა. სულ ჩვეულებრივი ამბავი იყო ყმების ბავშების, შინაყმა ქალების შვილების გაყიდვა, მოზრდილ ქალ-ვაჟთა მოტაცება — ტფილისს, თვით გურიას და განსაკუთრებით კი ოსმალეთში (ბათომსა და ქობულეთს) გასაყიდად. იშვიათი იყო ისეთი მსხვილი და წვრილი თავადი თუ აზნაური, რომ ამ საქმეს არ დასდგომოდა.

1840 წლებში მაჰმადიან ქართველთა შორის განთქმულნი იყვნენ, როგორც ყმების ვაჭარნი, არიფ-ფაში-ოღლი და იუსუფ-ბეშქი-ოღლი. მათ მთელი ორგანიზაცია ჰქონდათ; ყიდულობდნენ გურულ თავად-აზნაურებისაგან ყმებს, განსაკუთრებით ბავშებს და ეზიდებოდნენ ოსმალეთში. ქობულეთში ყაჩაღთა ბრბოს მეთაურობდა ხაეთასი, რომელიც ყმათა გაყიდვასაც მისდევდა. ოსმალეთში ყმების გაყიდვა გრძელდებოდა გლეხთა რეფორმამდეც კი. ასე, მაგალითად, 60-იან

*) ზ. კიკინაძე — ტ. 2 და 3. გვ. 123.

**) ზ. კიკინაძე, ტ. 4, გვ. 68.

წლებში ლევან გურიელმა რამდენიმე თავისი ყმა გააპარა და ბათომში გაჰყიდა. ზურაბ ერისთავმა თავის ერთ ყმას ორი ქალიშვილი წაართვა და ოსმალეთში გაყიდა, ხოლო თვითონ ყმა სახლში შინაყმად მოიყვანა. ამ ყმამ ბატონს მერმე სამაგიერო გადაუხადა: ბატონი მოჰკლა და ოსმალეთს გაიქცა. საჭირო არაა ყველა იმ მემამულეთა ჩამოთვლა, რომელნიც ფულის სიხარბით გატაცებულნი, ამ სამარცხვინო ხელობას მისდევდნენ. ძალიან იშვიათი იყო ისეთი თავადი ან აზნაური, რომლისათვისაც უცხო რამ იყო ყმების გაყიდვა. საქმარისია, ბოლოს, გავიხსენოთ, რომ 1856 წ. მუჰამედ-ფაშამ, რომელიც მაშინ ბათომს ცხოვრობდა, სტამბოლს გაჰგზავნა გემი, გურული ქალ-ვაჟებით დატვირთული, იქ გასაყიდალ *).

გურიაში ახლაც მოიპოვებიან მოხუცები, რომელთაც ოსმალეთს ყმების გაყიდვის მრავალი ფაქტი ახსოვთ. მაგალითად, დავასახელებთ ლიხაურის რაიონის გლეხ ალექსანდრე სურგულაძეს. მან გვიამბო: დედაჩემი პელაგია ახალგაზრდობისას გაიტაცეს და ქობულეთში გაჰყიდეს. ნათესაებმა ძლივძლივობით მიაგნეს მის კვალს და გამოისყიდესო. იმავე რაიონის სოფ. ქანიეთში 1926 წ. მოკვდა 132 წლის მოხუცი შევარდენ ლომჯარია. მიუხედავად თავის ხნოვანებისა, მას უკანასკნელ დღეებამდე შერჩენოდა ნათელი მეხსიერება და ღიღი ენერგია. შევარდენ ლომჯარია, რომელიც ერთ საუკუნეზე მეტს ცხოვრობდა, ცოცხალი ისტორია იყო, ძალიან მკვერმეტყველური თხრობა იცოდა წარსული ამბებისა და საინტერესო ფაქტებისა. 7 წლისა ყოფილიყო შევარდენი, როდესაც იგი შინაყმად წაეყვანა ადგილობრივ მებატონეს ქაიხოსრო თაყაიშვილს. მებატონის სახლში შევარდენი ფრიად მძიმე სამუშაოს ასრულებდა და დღეღამე მოსვენება არ ჰქონდა. ხშირად, სულ მცირეოდენი დანაშაულობისათვის, მკაცრად სჯიდნენ ხოლმე. მებატონის წაქეზებით შევარდენმა ახალგაზრდობიდანვე ხელი მოჰკიდა კონტრაბანდისტის სახიფათო ხელობას. 1841 წელს შევარდენმა სხვებთან ერთად მიატოვა მებატონის სახლი და ფრიად აქტიური მონაწილეობა მიიღო გურიის აჯანყებაში.

სხენებულნი ლომჯარიას სიტყვით, 1840-იან წლებში ქობულეთის რაიონში ცხოვრობდა ცნობილი აჭარელი ოქროპირ-ოლლი. იგი გურიიდან იტაცებდა ახალგაზრდა ვაჟებსა და ქალებს, აგრეთვე ბავშვებს და მიჰყავდა გასაყიდად ბათუმის ბაზარზე. და აი, ერთერთი თავდასხმის დროს ოქროპირ-ოლლიმ მოიტაცა შევარდენის უფროსი და — ძილიხანი.

ძილიხანსაც ის ბედი მოელოდა, რაც სხვებს: მას გაჰყიდდნენ და დაიღუპებოდა სამშობლოდან სადმე შორს, გადაკარგულში. მაგრამ ძილიხანი თავისი სილაბაზით ისე მოეწონა ოქროპირ-ოლლის დედას, რომ შეიღს ხეყვნა დაუწყყო: ამ გურულ ქალს ნუ გაჰყიდი, ცოლად შეირთეო. ოქროპიროლლიმ დედას დაუჯერა და მართლაც ცოლად შეირთო ძილიხანი. გარდა ამისა, მას ისე შეუყვარდა იგი, რომ თავი მიანება თავის სამარცხვინო ხელობას, მოძებნა ცოლის ნათესაეები, შეურიგდა მათ და ძილიხანს წება მისცა ქრისტიანად დაჩენილიყო. ხანგამომავებით ოქროპირ-ოლლი დადიოდა ცოლშვილით გურიაში ცოლის ნათესაეებთან. იმ დროს, როდესაც ძილიხანი ეკლესიაში შევიდოდა სალოცავად, ოქროპირ-ოლლი გალავანში

*) ზ. კვიციანი, ტ. 4. გვ. 138.

უცდიდა და გურულებს ებაასებოდა. ქობულეთის რაიონში ახლაც არიან ძილი-ხანის შვილიშვილები და შვილის შვილიშვილები. მათ ახსოვთ თავიანთი წინაპრები და ლომჯარიებთან ახლაც ნათესაური დამოკიდებულება აქვთ.

შევარდენს ჰყავდა მეორე და — ეკა (ეკატერინე). ერთხელ, როდესაც იგი დაახლოებით 16 წლისა იყო, შევარდენის შინ არყოფნისას, მათ ეწვიათ ახლო ნათესავი ლევან ვასაძე. შევარდენის ცოლს მათას ლევანმა სთხოვა, ეკა გამოუშვი სოფ. აქში თხილის საკრეფადაო.

მათას ექვი არაფრისა ჰქონია და დათანხმდა. ლევანმა მოტყუებით გადაიყვანა ეკა აქარის ამავე სახელწოდების სოფელში და იქ გასაყიდად გადასცა აქარელ ქვაზი-ოღლის. შევარდენმა ძლივდღივობით, დიდი გაჭირვებით მიაგნო დის კვალს და მხოლოდ ადმინისტრაციის საშუალებით დაიბრუნა იგი.

დიად, მკაცრი დრო იყო, — ხშირად იგონებდა შევარდენი. ჩვენს ბავშვებზე, როგორც ქორი წიწილებზე, ნადირობდენ აქარლები, ჩვენებურივე თავდაზნაურნი, ხშირად გლეხებიც, რომელთაც თავის ხელობად გაეხადნათ ეს შემადრწუნებელი საქმე. ეცხოვრობდით ჭაობებში, ხშირ, გაუფალ ტყეში. საკმაო იყო ბავშვი სახლს ოდნავ დაშორებოდა, ან დაყოვნებულიყო რისთვისმე, სტაცებდენ ხელს, გადაამალავდენ ტყეში და მერე ჰყიდიდენ ოსმალეთში. როდესაც ბავშვები ძახილზე არ გაგვაგონებდენ, პირველად ესევე აზრი მოგვივიდოდა ფიქრად — ხომ არა ვინ მოიტაცაო. მახსოვს ამნაირი შემადრწუნებელი ამბავი. დაახლოებით 1858 წლებში ჩვენს სოფელში ასტყდა ერთი ალიაქოთი, ყვივნა და ხმაური. დღისით, მზისით, დაიკარგა ერთი გლეხის 12 წლის ბიჭი. ბევრი ვეძებეთ, მთელი არემარე მოვიარეთ, მაგრამ ბავში ვერსად ვიპოვნეთ. მხოლოდ 40 წლის შემდეგ, სოფ. ქაქუთში (იმავე ლიხაურის რაიონში, ოსმალეთის საზღვართან) სიკვდილის წინ ცოდვები მოინანია საჯაროდ გლეხმა გრიგოლიამ. იგი გამოტყდა: ახალგაზრდობაში ბავშვებს ვიტაცებდი და ვყიდიდი, და სწორედ მე მოვიტაცე ის ბიჭიო. შემეშინდა მდევრებისა, ბავშვს პირში ბურთი ჩაეჭარე და ტყეში ხეზე მივაბიო. რადგან აღრე მისვლა შეუძლებელი იყო, მხოლოდ მე-12 დღეს ვნახე ბავშვი. ჩემდა შესადრწუნებლად, ბავშვი ადამიანს აღარ ჰგავდა, მაგრამ ჯერ კიდევ ცოცხალი იყოო. თავისი ჯალათის დანახვაზე ბავშვს ცრემლის ღერა დაუწყია და მორჩილად თავი დაუხრია. ამას ისეთი შთაბეჭდილება მოუხდენია გრიგოლიაზე, რომ იქ ველარ გაჩერებულა და უკანნიუხედავად მოუკურცხლავს.

ყმების გაყიდვა, განსაკუთრებით ოსმალეთს, კანონით სასტიკად აკრძალული იყო, მაგრამ ფაქტიურად ძალიან იყო გავრცელებული, რადგან ყმა ყველაზე მეტად ფასობდა.

მებატონეთა შორის გავრცელებული იყო ჩვეულება ერთმანეთისთვის სხვადასხვა შემთხვევათა გამო ყმების ბავშვთა ჩუქებისა. ყმების ბავშვებს საჩუქრად ღებულობდენ გურულ მებატონეთაგან ხშირად რუსის ოფიცრები და მოხელეები. რუსეთს წაყვანილი ასეთი ბავშვები უკან ველარასოდეს ვერ ბრუნდებოდენ. ბუნებრივია, რომ უუფლებობას, სანამართლოს თვითნებობას, სასტიკ ეკონომიურ ექსპლოატაციას — ყმათა მხრით წინააღმდეგობა უნდა გამოეწვია. მემამულეთა და ყმათა შორის, „მშვიდობა“ არასოდეს არსებულა. 1841 წლამდე ჩვენ არ ვიცით ანტიბატონყმური მასობრივი გამოსვლა. მაგრამ ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ

გლები თავისი ბედის კმაყოფილნი იყვნენ. ჩეულებრივი ამბავი იყო სასტიკი ბატონების მოკლა, სახლკარის გადაწვა, აჭარაში გარდახვეწა, იქ მაჰმადიანობის მიღება. ისეთი შემთხვევებიც იყო, რომ ბევრი აზნაური, რომელსაც მრავალი ყმა ჰყავდა, ჰკარგავდა ყმებს, რადგან ისინი აჭარას გარბოდნენ. ცენტრო-არქივის საქმეებში მრავალი დოკუმენტი მოიპოება იმის შესახებ, რომ გურული თავად-აზნაურები ცდილობდნენ ხოლმე რუსეთის კონსულის საშუალებით ბათომში — უკან დაებრუნებინათ გაქცეული ყმები, მაგრამ ეს იშვიათად ხერხდებოდა. იმ გლებების დაბრუნება, რომელნიც საზღვარს გადავიდოდნენ და მაჰმადიანობას მიიღებდნენ, უკვე შეუძლებელი იყო.

მივმართოთ ერთ ოფიციალურ საქმეს*).

ქუთაისის გუბერნატორსა და კავკასიის მეფის ნაცვლის (ნამესტნიკის) დიპლომატიურ კანცელარიას შორის, ოზურგეთის მაზრის უფროსის პატაკის მიხედვით, სწარმოებს მიმოწერა იმაზე, რომ სოფ. გურიანთიდან აჭარას გაქცეულა თავად გ. ნაკაშიძის ყმა — ქალი ჯუფანა მუჯირი. ოსმალეთიდან გარდმოსევნილ გოგია დახჭირიშვილის დახმარებით, მუჯირს მოუხერხებია წაეყვანა თავისთან შვილები: ალექსანდრე, ფილიპე, პელაგია, სესიკო და ბარბაღე.

რასაკვირველია, ნაკაშიძე არ ურიგდება ამდენი ყმის დაკარგვას და რუსის ადმინისტრაციის საშუალებით ყოველგვარად ცდილობს მათს უკან დაბრუნებას. რამდენიმე თვის შემდეგ (ცხადი არ არის დოკუმენტებიდან, თუ რამდენი ხნის შემდეგ), არ ვიცით, ქობულეთში მყოფ რუსეთის აგენტის კაპიტან ბოზოს მოთხოვნით, თუ იმ დროს, როდესაც პელაგია მუჯირი ცდილობდა აჭარიდან კვლავ გურიაში გადასულიყო, იგი დაიჭირეს და გ. ნაკაშიძეს დაუბრუნეს.

დაკითხვის დროს დედა გამოტყდა, რომ მისი ქალიშვილები ბარბაღე და სესიკო იმალებიან სოფ. ცხეთაქოში ჰუსეინ და ახმედ თურქ-ოღლებთან, ვაჟი-შვილი ფილიპე და ქალიშვილი პელაგია კი სოფ. მეძებანში აჭარელ ჰოლგუსუსთან, ხოლო ალექსანდრე — ს. ხოფში ბეგ ახმედ უზულ-ოღლისთან. დოკუმენტებიდან არა სჩანს, მოახერხა თუ არა რუსის ადმინისტრაციამ ხსენებული პირების დაბრუნება გურიაში. ჩვენთვის კი ერთი რამ არის აშკარა: ალბად განსაკუთრებით აუტანელი იყო ბატონყმობის უღელი, რომ მუჯირმა მშობლიური სოფელი მიატოვა, თავი გასწიარა, აჭარაში გაიქცა და თავისი შვილები დასამალად სხვადასხვა სოფელში დაფანტა. ალბად ეს უფრო უკეთესად მიაჩნდა, ვიდრე მკაცრი ბატონის ხელში ყოფნა.

გურული თავად-აზნაურობის ცხოვრების ნათელსაყოფად მოვიყვანთ ერთ მაგალითს, რომელიც აღსასულია მხატვრულ ლიტერატურაში.

40-იან წლებში გურიაში ცხოვრობდა ერთ-ერთი მსხვილი თავადთავანი — დათა გურიელი, უკანასკნელი მთავრის ძმისწული, გურიის მთავრის ტახტის პრეტენდენტი, ცნობილი პოეტის მამია გურიელის მამა.

პოეტის ბიოგრაფიიდან და მის ავტობიოგრაფიულ ლექსიდან „დედასთან მიწერილი ტფილისიდან“ ჩვენ ვტყობილობთ შემდეგს: გურიელების სასახლე

*) ც. არქივი. Дело дипломат. Канц. наместн. Кавказского. № 143 (არქივი — № 1716). „საქმე ოსმალეთში თავად გ. ნაკაშიძის გაქცეულ გლების ჯუფანა მუჯირის და მისი ბავშვების მოძებნის და უკან დაბრუნების შესახებ“.

და მამული მოთაგებელი იყო სოფ. ლესაში. გურიელს დიდი სასახლე ჰქონდა, სადაც ცალკე და ფართო შენობა იყო აზნაურების და ჩამოსული სტუმრებისთვის; ჰქონდა აგრეთვე სპეციალური კარის ეკლესია. უზარმაზარ ეზოში მრავალი სამეურნეო შენობა იყო აგებული. მათ შორის აღსანიშნავი იყო საჯინიბო, სადაც გურიელს, სხვა ცხენებთან ერთად, ება არაბული მერანი, ოსმალეთის ფაშის ნაჩუქარი.

გურიელის სასახლეს შინაყმათა უზარმაზარი შტატი ჰყავდა. მათ შორის იყვნენ: ხელზემოსამსახურეები, ძიძები, მსახური ქალები, ბაზიერები, მეჯინიბეები, დალაქები, მცველები.

პოეტი მამია გურიელი დაიბადა 1836 წელს. მას ძველი ტრადიციის მიხედვით ზრდიდენ. „სასახლის აზნაურები რიყრაქზე უკვე ფეხზე იყვნენ და ახალგაზრდა მამიას გავლიძებას უცდიდენ. ერთი მათგანი ჩააცმევდა, მეორე პირს აბანინებდა, მესამე დილის საუზმეს უშზადებდა, მეოთხე სუფრაზე ემსახურებოდა“. მამია ბავშვობიდანვე ტრიალებს სასახლის გარყენილ ამაღაში, მონაწილეობს ბურთაობასა და ჯირითში.

დათა გურიელის ოჯახში სტუმრები მუდამ გამოუღვეველი იყვნენ: აზნაურები, რუსის ოფიცრები, მოხელეები, სასულეიერო პირები, დიდგვარიანები სამეგრელოდან, იმერეთიდან. ეს უამრავი ხალხი, რომელიც სასახლეში ტრიალებდა, სრულიად არაფერს აკეთებდა. დროს ატარებდენ შემდეგნაირად: ეძინათ, ნარდს ან ჭადრაკს თამაშობდენ, ბურთაობდენ, ჯირითობდენ, ნაღობდენ.

სადილად სტუმრები უამრავ ღვინოს სვამდენ; ორი ძროხა არ ჰყოფნიდათ და იმღეროდენ, სადღეგრძელოებს ამბობდენ. ხშირად შეზურებული მოსადილენი ჩხუბს დაიწყებდენ. ასტყდებოდა ხანჯლების ტრიალი. გაცხარებული მოჩუბარნი იქ მყოფებს აღარ ერიდებოდენ და ერთმანეთს წამოსძახებდენ: ქურდი ხარ, ყაჩაღობ, გლეხებს ოსმალეთში ჰყიდის და სხვა. მხოლოდ დათა გურიელის მრისხანე შეძახება შეაჩერებდა ხოლმე მოჩუბრებს.

ასეთი ცხოვრება, რასაკვირველია, დიდძალ ქონებას ნთქავდა. წერილი თავად-აზნაურობაც ცდილობდა გურიელისთვის მიებაძნა. დათა გურიელს 5 ათას ყმაზე მეტი ჰყავდა. მას ემორჩილებოდა 80 აზნაური თავთავიანთი ყმებით. გურიელის სამფლობელო შეიცავდა 17 ევრსს შავი ზღვის ნაპირიდან. იგი ბაჟს ართმევდა ყოველგვარ გემს, რომელიც კი გრიგოლეთს, ან მალთაყვას მიადგებოდა.

გურიელი დიდძალ ფულადს ხარკს და ბეგარას ადებდა თავის ყმებს. გარდა ამისა, რათა თავისი გამოცალღიერებული ხაზინა შეეგსო, იგი ხშირად ჰყიდა ყმებს როგორც გურიაში, ისე ოსმალეთში.

მრავალ სხვა მოგონებათა შორის აი, რას გადმოგვცემს ზ. კიჭინაძე გურიელის შესახებ: „დათა გურიელი ცნობილია, ვითარცა უდიერი მებატონე და მტანჯველი ყმათა. იგი ავიწროებდა არა მარტო თავის ყმებს, არამედ სხვებისასაც, საეკლესიო გლეხებს ძალით თვით იყობდა ხოლმე... სწორედ ასე მოექცა ჯუმათის საეკლესიო ყმებს კვაჭაძეებს. 1854 წ. დაეცა თავის ყაჩაღი აზნა-

ურის და გლეხიშვილებით ამ ყმის ოჯახს, აიკლო მისი ოჯახი, წაართვა ყოველივე და უკანასკნელ თვით გლეხი დააპატიმრა და ჰგეგმა სასტიკად...

...მან ხარკის თხოვნას და ყმობასაც გადააბიჯა და თვით შვილების წართმევაც დაუწყო გლეხებს. მაშინ გლეხებმა ველარ მოითმინეს, ტყუილმოდავე მებატონეს დავა აუტეხეს და საქმე გამოსაძიებლად გადასცეს... მას არც რუსის მთავრობა უკრძალავდა (რასმე), ამას როგორც სურდა, ისე სტანჯავდა, მთავრობაც ამის სრულ ნებას აძლევდა“ *).

*) ზ. კიკინაძე, საქართვე. ბატონყმობის ფაქტური მასალები. ტ. მე-4. გვ. 176-177.

თავი მეთხუთსი

აჯანყების უშუალო მიზეზები

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, 40-იან წლებში გურიაში ვითარდებიან საეკონომიკური-ფულადი ურთიერთობანი, იზრდება ბაზრები, სოფლის მეურნეობა სასაქონლო ხდება. გურია ეკონომიურად ტფილისთან ნაკლებად იყო დაკავშირებული. მას უფრო აქარისა და ოსმალეთისკენ ჰქონდა მიდრეკილება. გურიის მოსახლეობას არ შეეძლო მათთან ვაჭრობის გარეშე გაძღობა, თუმცა კონტრაბანდას სატიკად სდევნიდნენ, კონტრაბანდა აუცილებელი იყო, რაგინდ დიდ საფრთხესთან ყოფილიყო იგი დაკავშირებული. რუსეთის ნაციონალური მრეწველობის „მაღალი“ ინტერესები ნაკლებად ხვდებოდა გურულების გულს. ამიტომ მათთვის ოსმალეთთან ვაჭრობის თავისუფლება, საზღვრების გახსნა — ფრიალ აქტუალური საკითხი იყო.

ფულადი ურთიერთობების განვითარებასთან დაკავშირებით იზრდება თავდაზნაურობის მოთხოვნილება-საჭიროებებიც. ბაზრებზე ჩნდება ფუფუნების საგნები: ძვირფასი ქურქულეულობა, ძვირფასი ქსოვილები, შამპანიური, რომი და სხვა საქონელი. ეს საგნები, რასაკვირველია, გაბატონებული კლასების მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად იყო დანიშნული. მათ საყიდლად საჭირო გახდა ფული და აი, ფულის მოთხოვნილება მებატონებში ძალიან იზრდება.

მებატონეებს არ ჰქონდათ თავისი ყანები, წესიერად მოწყობილი მეურნეობა, თუნდაც ბატონყმური მეურნეობა. ამიტომ მათ არ შეეძლოთ სხვანაირად ფულის შოვნა, თუ არა ყმების ექსპლოატაციის გაძლიერებით, ნატურალური გადასახადის გადიდებით და მისი შეცვლით ფულადი გამოსაღებით.

სულ უფრო და უფრო ხშირდება მებატონეთა მამულების დავალიანება და გაყიდვა, გაყიდვა ყმებისა როგორც კომლობრივ, ისე ცალცალკე.

გურული თავად-აზნაურობა სრულიად უსწავლელი იყო, შრომის უნარი არ ჰქონდა და მუქთაზნორულ ცხოვრებას ეწეოდა. მხოლოდ მცირედი ნაწილი თუ ახერხებდა სახელმწიფო სამსახურში, უმთავრესად რუსის ჯარსა ან ადგილობრივ ნილიციოში შესვლას.

გლეხის მეურნეობამ ველარ გაუძლო ორმაგ ჩაგვრას: ერთი მხრით მას აწუხებდა სულ მზარდი ფეოდალურ-ბატონყმური ბეგარა, მეორე მხრით — ნატურალური და ფულადი გადასახადი მეუის ხაზინის სასარგებლოდ. ყველა ამ ფაქტორს ზეგავლენით იზრდება გლეხთა წვრილი მეურნეობების გაპარტახება, გამოფიტვა და დავალიანება. გარდა ამისა, როგორც წინადა აღვნიშნეთ, გლეხს აწუხებდა მიწის ნაკლებობა, მიწების დაქსაქსულობა, დამუშავების ძველებური ფორმები: მან სამცვლითი სისტემაზე კი არ იცოდა.

ჩვენ ვიცი, რომ სახაზინო გლეხები უკეთეს მდგომარეობაში იყვნენ და ეკონომიურად სჯობდნენ ყმა-გლეხებს. მაგრამ სახაზინო პალატის ცნობებით, მათ შორის იზრდება დავალიანება. ასე, მაგალითად, სახაზინო გლეხებისაგან 41 წელს უნდა შემოსულიყო 4,105 მ. 42 კ. ნამდვილად კი შემოვიდა 3.715 მ. 48 კ. ამნაირად, დავალიანება დარჩა 389 მ. 94 კ. ამავე წელს საეროთა გამოსაღები უნდა შემოსულიყო 1.547 მ. 70 კ., შემოვიდა—608 მ. 91 კ. დარჩა გადაუხდელი—935 მ. 79 კ.

ა/კავკასიაში ფულადი ურთიერთობების განვითარებასთან ერთად თვით-მპყრობელობის საგადასახადო პოლიტიკაც იცვლება. გურიაში 1841 წლამდე ფულად გადასახადს იხდიდა 4. 812 სული, ე. ი. იგივე პირები, რომელნიც გადასახადს უხდიდნენ გურიელსაც. დანარჩენ გლეხებს ედევითათასგვარი ნატურალური და საეროთა ბეგარა: მილიციაში სამსახური, გზების გაყვანა და სხვა. შეეცადნენ ყველა გლეხისთვის თანაბარი გადასახადი დაედვათ, მაგრამ, თვითონ მთავრობისე მოწმობით, ეს ვერ მოხერხდა, რადგან გლეხობა სასტიკ წინააღმდეგობას უწევდა.

1841 წლიდან საგადასახადო სისტემაში მკაცრი გარდატეხა ხდება. გურიაში პირველად შემოიღეს **სულობრივი გადასახადი** და ყველა ნატურალური თუ საეროთა ბეგარა შეიცვალა ერთი ფულადი გადასახადით. პროდუქტების და მიწის ნაყოფთა მაგიერ სახელმწიფო გლეხებს უნდა გადაეხადათ თვითვე სულზე 1 მ., ხოლო მებატონეთა და საეკლესიო გლეხებს—50 კაპეიკი ვერცხლად. გარდა ამისა, საეროთა ბეგარათა მაგიერად სახაზინო გლეხებს უნდა ეხადათ კომლზე 35., ხოლო მებატონეთა და საეკლესიოებს—9 კაპეიკი.

როდესაც 1841 წ. გურიის აჯანყებაზე ლაპარაკობენ, ჩვეულებრივად ყველა ავტორს მის უმთავრეს მიზეზად 25 კ. გადასახადის შემოღება მიაჩნია. მაგალითად, ფ. მახარაძე ამბობს: „აჯანყების საბაზი იყო ნატურალური ბეგარის ნაგევრად 25 კ. ოდენობის ფულადი გადასახადის შემოღება“ *).

რასაკვირველია, ფ. მახარაძე საესებით მართალია, როდესაც აჯანყებაში ახალი გადასახადის შემოღების როლს აღნიშნავს. მაგრამ გადასახადი ნამდვილად ბევრად უფრო მძიმე და რთული იყო, ვიდრე პირველი შეხედვით მოგვეჩვენებთ. გარდა ამისა, რომ გადასახადი 25 კ. აღემატებოდა, იგი უნდა გამოეყო მთელ მოსახლეობას, თვითვე სულს.

ახალი გადასახადი მძლავრად მოხვდა გლეხთა ეკონომიურ ინტერესებს, მძიმე ტვირთად დააწვა მათ მეურნეობას. ყმა-გლეხების დარღვივებთა ხაზინის სასარგებლოდ, უეპველია, უკმაყოფილებას და ოპოზიციურ განწყობილებას ჰბადებდა თავად-აზნაურებშიაც, ვინაიდან გლეხობა ვეღარ ახერხებდა მებატონეთადმი ვალდებულების შესრულებას. თავად-აზნაურობას სურდა გლეხები ეყვლინა მხოლოდ თვითონ და მარტოდ-მარტოს. ამიტომ შემდგომ ხანებში გურიის თავად-აზნაურობამ აღძრა საკითხი: „სულობრივი გადასახადის მაგიერად დააწესეთ კომლობრივი, მცხოვრებთა შეძლების მიხედვით, რაც უფრო შეეფერება

*) Труды I Всесоюзн. конф. Ист.-Марксистов. Доклад Ф. Махарадзе—„Грузия № XIX в. №. გვ. 487.

მათ ჩეულებასა და ზნესაო**). ფორმალურად, ერთიანი ფულადი გადასახადის შემოღების შემდეგ, გლეხები თუმცა უნდა განთავისუფლებულიყვნენ საერობო ბეგართაგან, მაგრამ რუსის ადმინისტრაცია ნაკლებად ზრუნავდა ამისთვის. „ზემორე განცხადებულსა გლახაკობითა მდგომარეობასა თანა გურიის მცხოვრებთასა, მათზედა დადებულ არს დაცვა კორდონის საყარაულოებისა, რომელსაცა ზედა მიჩენილ არს მოუცილებლად თვისის ანგარიშით სამას ორმოცდაათი დაიარაღებულნი კაცნი,—სწერს თავის მოხსენებაში მაქუტაძე.—მსახურებასა ამას აღასრულებენ გაანგარიშებით და რიგით ყოველთა წოდებათა გლეხნი კაცნი. შეხედებათ ასე, რომ მარტოხელს მცხოვრებს შეემთხვევს რიგი ისეთს დროს, რომ მან უნდა დაკარგოს შემთხვევა დათესვისა ანუ გაბარვისა, ანუ მოწევისა წლიურისა. თვისძისა მოსავლისა, და ამისა გამო მთელს წელს ოჯახობითურთ თვისით უნდა დაშთენ მშვიერი. შესამსუბუქებლად ამისასა ხალხი მოუწოდს მხოლოდობითა შემბრალებობასა მთავრობისასა, პატივისცემებასა უკიდურესის თვისისა სიღარიბისასა. რათა საყარაულოებზედ ექმნეს შემსუბუქება, თუ სამარადისოდ არა, ნახევრობით მიინც რეგულიარნის ჯარის დაყენებით“**).

ოსმალეთში სოფიოს გაქცევის შემდეგ (მსხვილ ფეოდალებთან ერთად), გურია, თუმცა საბოლოოდ შეუერთეს რუსეთს (იქ იდგა რუსის ჯარი, ჰკრებდნენ გადასახადებს), მაგრამ ადგილობრივი არისტოკრატია სავსებით როდი ჩამოუშორებიათ ხელისუფლებისათვის. გურიას განაგებდა „დროებითი მმართველობა“ რომელშიაც შედიოდნენ მდივანბეგები: ვახტანგ ერისთავი, სიმონ გუგუნავა, გიორგი ნაკაშიძე, გიორგი ერისთავი. გურიის დროებითი მმართველობის თავმჯდომარე იყო რუსის პოლკოვნიკი კოლუბიაკინი. მმართველობა განაგებდა პოლიციას, სასამართლოს და ფინანსებს.

ყოველგვარი საქმე წყდებოდა ადგილობრივი კანონების და ადათების მიხედვით, მშობლიურ ენაზე. ადგილობრივი მმართველობის ორგანოებს წარმოადგენდნენ ისევ მოურავები.

მაგრამ თვითმპყრობელობა განაგრძობდა თავის შეტევითს სოციალურ და ეკონომიურ პოლიტიკას. მას სურდა სწრაფად განეხორციელებინა ის, რაც სრულიად გულახდილად გამოსთქვა ჯერ კიდევ იმპერატორმა პავლემ: „მსურს საქართველო გუბერნიად ვაქციო“.

ამ პოლიტიკის ყველაზე მეტად თანმიმდევრობითი განმხორციელებელი იყო სენატორ განის კომისია. მან გადასწყვიტა: მთელ საქართველოში შემოვიღოთ სრულიად უცვლელად ყველა ის კანონი და დაწესებულებანი, რომლებიც ცენტრალურ რუსეთში მოქმედებენო.

ადმინისტრატიული, საფინანსო, სამოსამართლო რეფორმა ჩაატარეს არა-ჩეულებრივი სისწრაფით, სულ ერთ წელიწადში (1840 წ.). „ერთი წელიწადიც არ გასულა, რომ სენატორის სიბრძნეს საყოველთაო უკმაყოფილება მოჰყვა: თანაბრად სჩიოდნენ მოხელეებიც, ხალხიც. ეს იყო კანცელარიობისა და ფორმალობათა მეფობა. აშკარა დამნაშავეს შეეძლო გამოსულიყო და გამოდიოდა კი-

*) ც. არქივი. გურიის საქმეები, № 28, ფ. 134—137.

**) ი.კვე.

დევეც სასამართლოდან გამართლებული, თუ კანონით გათვალისწინებული ფორმალური ხასიათის საბუთები არ ჰქონდათ მის წინააღმდეგ. გამართლებულთ, თანახმად ბრძანებისა, მაინც ციხეში ამყოფებდნენ. მთელი მმართველობა შესდგებოდა მხოლოდ მწერლობისაგან, პირდაპირი მოქმედება კი არ ყოფილა. უმაღლეს ინსტანციით დაწვებული უდაბლეს საპოლიციოთი დათავებული — ყველანი მხოლოდ სწერდნენ და ერთმანეთს ფორმალურ ქალაქებს უგზავნიდნენ“ *).

თავის მემუარებში დ. ყიფიანი აღასტურებს ზემოხსენებულ ფაქტებს. მას სამსახურის ხაზით მოუხდა ქუთაისის სამაზრო სამმართველოს საქმეების გამოკვლევა 1841 წელს. აღმოჩნდა, რომ 1 იანვრიდან სექტემბრის დაბლევამდე სამაზრო სამმართველოს განუხილავს 4000 საქმე; შემოსულ ქალაქდთა რიცხვი ამ დროის განმავლობაში ყოფილა 12.800, გასულის—13.000. ქალაქის ასეთი ნიადავარი იყო აჯანყებამდე გურიის მმართველობაშია. განის რეფორმა გურიაშია ც განახორციელეს. „დროებითი მმართველობა“ გააუქმეს და 1840 წლის 10 აპრილს გურია შეუერთეს, როგორც ერთერთი მაზრა, ქართლ-კახეთ-იმერეთის გუბერნიას. შემოიღეს რუსული სასამართლო, რუსული კანონები და საქმეთა წარმოება რუსულად.

მოხელეთა ბიუროკრატიული აპარატი ფრიად გააფართოეს და გაართულეს. „დროებითი მმართველობის“ თავმჯდომარეს ეძლეოდა წელიწადში 600 მანეთი, ხოლო 1841 წ. 10 აპრილის შტატით გურიის მმართველობა უკვე 13.195 მან. ჯდებოდა.

განახორციელა რა განის რეფორმა გურიაში, თვითმპყრობელობამ ანგარიში არ გაუწია ადგილობრივი ცხოვრების თავისებურებას. ეს იყო ბრმა პოლიტიკა, რომელსაც არ შეიძლებოდა მძიმე შედეგები არ მოჰყოლოდა. ამაზე აშკარად ლაპარაკობს ანრები. „ამბოხების მიზეზი იყო სამოქალაქო მმართველობის ფორმები, ხალხისთვის კანონიერი და საკეთილო, მაგრამ ისეთი, რომელიც არ შეეფერებოდა ამა ოლქის ზნე-ჩვეულებებს და ცხოვრების პირობებს, რადგან იგი ამისთვის შემზადებული არ არის განათლებით და სამოქალაქო მმართველობის საჭიროებანით.

როდესაც გურიაში სამოქალაქო მმართველობა შემოიღეს, როგორადაც ა/კავკასიის სხვა შინაპროვინციებში, მგონია. მხედველობაში არ მიუღიათ ამ ოლქის მოსაზღვრე მდებარეობა და ის გავლენა, რომელიც შეუქლიათ მოახდინონ მასსზე ოსმალეთის იმპერიის ქვეშევრდომობაში მყოფ მეზობელ ტომებს“ **).

რუსის ოფიცერი, დაკვირვებული ადამიანი ანრები, საერთოდ მართებულად უკავშირებს 41. წ. აჯანყებას განის რეფორმას. მეორე მხრით, იგი, რასაკვირველია, თვალთმაქცობს და სრულიად მართალი არ არის, როდესაც აღნიშნავს, სამოქალაქო მმართველობა ვითომც საკეთილო ყოფილიყოს ა/კავკასიის თუგინდ რომელიმე პროვინციისთვის. როგორც ვიცით, კანონებს, ცხადია, ყველაზე ნაკლებად ხალხისთვის სწერდნენ.

*) Джавахов. Полит. и соц. движение в Грузии в XIX в., гл. 32.

**) ტ. არქივი. გურიის საქმეები. № 28. ანრების მოხსენება 4 სანაპ. ხაზის მდგომ. შესახებ. ტ. 3-17.

რუსული მმართველობის შედეგები გურიაში საერთოდ ისეთივე იყო, როგორც დანარჩენ საქართველოში: მოსულები ადგილობრივ გლეხებს უყურებდნენ, როგორც ველურ მასას, ამის შედეგი იყო ახალი ჩავვრა, უცხო და გაუგებარი ადმინისტრაციული აპარატი, სასამართლოებში საქმეთა გაკიანურება, მექრთამეობა, თვითნებობა. ბუნებრივია, რომ გურიის გლეხობამ არა თუ პროტესტი განუცხადა, არამედ აქტიურადაც გამოვიდა ახალი მჩაგვრელების წინააღმდეგ.

ამბობენ, თვითონ ნიკოლოზ I (პალკინი), ბატონყმობის ერთგული ნაგაზი, როდესაც 1837 წ. ა/კავკასია ინახულა, იძულებული იყო გამოტეხით ეთქვა: „პირდაპირ საკვირველია, როგორ არ გამჭრალა მონარქის პიროვნებისადმი ერთგულების გრძნობები იმ უმსგავსი მმართველობის გამო, რომელიც, ჩემდა სამარცხვინოდ, ასე დიდხანს აწევს ამ მხარესაო“ *).

რასაკვირველია, ნიკოლოზ I სინდისის და სირცხვილის შესახებ დაეკვიება გემართებს. მაგრამ მისი დამქაშების მოქმედება ა/კავკასიაში ისეთი იყო, რომ მონარქის პიროვნებისადმი რაიმე ერთგულებაზე ლაპარაკიც არ შეიძლებოდა. იქ, სადაც დაჩაგრულმა კლასებმა შესძლეს შეკავშირება და დარაზმვა, ისინი შეეცადნენ რუსეთის მონარქიის საშინელი უღლის გადადგებას.

გურიის „დროებითი მმართველობის“ ლიკვიდაციას და განის ადმინისტრაციულ რეფორმას სხვა შედეგებიც მოჰყვა. რუსეთის მთავრობა გურიაშიაც იმ პოლიტიკას მისდევს, როგორც დანარჩენ საქართველოში. მსხვილ ფეოდალებს, გურიის მთავართა გვარეულობას, აშორებენ ხელისუფლებას და ფეოდალურ უფლებებს უკეცვენ.

რუსის მთავრობა პირველ ხანებში ანგარიშს უწევდა გურიის თავად-აზნაურობის სიმრავლეს, მათს კავშირს აქარის ბეგებთან და ამიტომ ფრთხილად იქცეოდა. ფორმალურად გურიის არისტოკრატია მონაწილეობდა ქვეყნის მმართველობაში. ბუნებრივია, რომ გურიის გადაქცევამ ჩვეულებრივ მაზრად, მმართველობისგან არისტოკრატის სრულიად ჩამოშორებამ—არისტოკრატის წინააღმდეგობაც გამოიწვია. ხალხის მასების უკმაყოფილება რუსეთის მთავრობის პოლიტიკით—ეს გაბატონებული კლასების წისკვილზე წყლის მიშვება იყო.

თავის პირველ ეტაპში, სწერდა გოლოვინი სამხედრო მინისტრ ჩერნიშოვს, „აჯანყება გურიისა, რომელიც სულ ახლახან ცალკე სამთავროს წარმოადგენდა, კერძო კი არა, საყოველთაო იყო. იგი არ განისაზღვრებოდა ადგილობრივი ხელისუფლებისადმი უბრალო ურჩობით. ამბოხების დამწყებთ, რომელთა შორის ისეთი თავად-აზნაურებიც არიან, რომელთაც სამხედრო ოფიცრების ჩინები აქვთ, გამოაცხადეს იმპერატორის ჯარების და გურიაში მყოფ ყველა რუსთა გაქვლეტის აუცილებლობაო“ **).

მაგრამ უნდა აღინიშნოს, რომ „საყოველთაო აჯანყება“ დიდხანს როდი გაგრძელებულა. გაბატონებულ კლასთა და ყმა-გლეხების ინტერესები ერთმანეთს მალე დაშორდნენ. გლეხები ბოლომდე განაგრძობენ გურიიდან რუსთა განსადევ-

*) Г. Чулков. „Императоры“, гл. 275, გამოც. რუს. სახელგამისა.
**) ც. არქივი. Дело Штаба Отд. Кавк. корпуса. აღწერით № 311, ფ. 56.

ნად ბრძოლას. ოზურგეთის გარემოცვის დროს ისინი გენერალ ბრუსილოვს უგზავნიან „მღვდელ მაქსიმე ქიქოძეს წინადადებით, რომ რუსებმა დასტოვონ გურია“. ამასთან ერთად გლეხები აყენებენ ამაზე არა ნაკლებ მნიშვნელოვან ამოცანას — ბატონყმობის უღლის გადაგდებას, შინაური კლასობრივი წყარებისაგან, მებატონეთაგან განთავისუფლების საკითხს. როდესაც გლეხები რუსეთის ხელისუფლების საწინააღმდეგო ბრძოლაში ჩაებნენ, როდესაც ისინი იარაღით ხელში სწყვეტდნენ საკითხს, — მებატონესა და გლეხს, ყმათა და ბატონთა შორის ურთიერთდამოკიდებულების შეცვლის პრობლემას — ამას ყველა სხვა ამოცანა უნდა დაეჩრდილნა.

რასაკვირველია, მსხვილ თავად-აზნაურობას ეს როდი სწოდდა. საეკეთესო შემთხვევაში ისინი ოცნებობდნენ გურიიდან რუსთა განდევნაზე, ძველებური თავისი ძალაუფლების დატრუნებაზე. უკიდურეს შემთხვევაში მათ იმედი ჰქონდათ, რომ რუსის ადმინისტრაცია თვითონვე გახდებოდა იძულებული გაეფართოებინა მათი უფლებები. როდესაც მოძრაობის ხელმძღვანელობა ხელიდან გაუსწლათ თავადებსა და მსხვილ აზნაურებს; როდესაც გლეხებმა ბატონყმობის საწინააღმდეგო მოთხოვნები წამოაყენეს; როდესაც ბატონყმობა ფაქტიურად მოსპობილ იქნა, ვიწაიდან ყმები აღარ ასრულებდნენ მებატონეთა ბეგარას, ხოლო შინაყმებმა მემამულეები მიატოვეს, — გაბატონებულმა კლასებმა თითზე იკბინეს. ისინი მიხვდნენ, თუ რას უქადოდა მათ აჯანყება: ამიტომ მათ მიატოვეს გლეხთა ლაშქარი და გადავიდნენ რუსის ჯარის მხარეზე; მათ რუსის ჯარის ბიძგებს შეაჟარეს თავი იმ მიზნით, რომ აჯანყების დათრგუნვაში მონაწილეობით გამოეყსიდათ თავიანთი პირვანდელი შეცოდება. თავად-აზნაურობას იმედი ჰქონდა, რომ რუსებისადმი ერთგული სამსახურის და გლეხთა საქმის ლაპარაკისთვის ჩინებს და საჩუქრებს მიიღებდნენ და ზოგიერთ ძველ პრივილეგიას აღიდგენდნენ.

თანამედროვენი გურიის გლეხთა აჯანყებისა ჩვეულებრივად ჩქმალავენ: 1841 წლის აჯანყების ბატონყმობის საწინააღმდეგო ხასიათს. ცნობილი დ. ყიფიანი, მსხვილ მემამულეთა ინტერესების წარმომადგენელი (რაც მან დაამტკიცა თავისი მოქმედებით 60-იან წლებში, ტფილისის თავად-აზნაურობის წინამძღოლად ყოფნისას, საგლეხო რეფორმის გატარების დროს), აჯანყებას ხსნის „კარტოკილის ამბოხებით“, ფულადი გადასახადის შემოღების საწინააღმდეგო პროტესტით და გურულების ფიცხი ხასიათით. თავისთავად ცხადია, რომ დ. ყიფიანი კონტრასტულად სძრავს აჯანყების ბატონყმობის საწინააღმდეგო ხასიათის შესახებ. ყოველად შეუძლებელი იყო ეს მას ვერ შეენიშნა. მაგრამ გაბატონებული კლასების ინტერესს სრულიადაც არ შეადგენდა ლაპარაკი მებატონეთა მხრით ექსპლოატაციაზე, ბატონყმობის სამარცხენო მოვლენებზე.

ვლაპარაკობთ რა გლეხთა მიერ ხაზინის და მებატონეთა წინაშე ათასგვარ ბეგართა ასრულებაზე, აუცილებლად უნდა აღვნიშნოთ ის ბეგარაც, რომელიც გლეხობას ედვა სამღვდელოების სასარგებლოდ. დაბალი სამღვდელოება (სოფლის მღვდლები) აღმოსავლეთ საქართველოში 1807 წლამდე მებატონეთა ყმად ითვლებოდა. გურიის სამღვდელოება კი განთავისუფლებული იყო ყმობისაგან მხოლოდ 1838 წლის ბრძანებით. მაგრამ, როგორც 1839 წელს საქართველოს ეკზარხოსი ეგგენი სწერს ვენ. გოლოვინს, „გურიაში მღვდლები გაუნათლებლნი

არიან, რადგან იქ სასწავლებლები არასოდეს არ ყოფილა, გარდა ამისა, იქაური საშლედლე ოება აქამდე და ახლაც ყმა არის მებატონეებისა. მათი განთავისუფლების შესახებ თუმცა თქვენის მხრით უკვე გაცემულია განკარგულება, მაგრამ იგი ჯერ არ შეუსრულებიათ*). ეს სამლედლეობა „შეპყრობილია ყოველგვარი ბიწიერებით, ქურდობასაც კი ეწვევა, ყალბ დოკუმენტებს ადგენს იმ მამულთა შესახებ, რომლებიც ხაზინას ეკუთვნის და რომლებიც თვითნებურად მას მიუთვისებიაო“. სამლედლეობას სახელმწიფოსაგან არაფერი ეძლეოდა. გლეხები ვალდებული იყვნენ ეძლიათ მათთვის ფასი ფულად, ან ნატურით მლედელმსახურებისათვის. სამლედლეობის თვითნებობისათვის, რომლის გაუმადლობას საზღვარი არ ჰქონდა, ფართო ასპარეზი არსებობდა. მლედლები „ვაჭრობდნენ ქორწინების, დაკრძალვის და სხვა ქრისტიანული მლედელთმსახურების ასრულებისათვის“**).

სწორედ ამ ნიადაგზე გლეხობასა და სამლედლეობას შორის მრავალი გაუგებრობა, მტრობა და დავიდარაბა იყო ატეხილი.

აქ არ შეიძლება არ მოვიყვანოთ რუსის ადმინისტრაციის აზრი ამის შესახებ საერთოდ, რომ გურულები საერთოდ რელიგიას დიდი პატივით როდი ეპყრობოდნენ. იმავე ეკზარზოს ევგენის მოხსენებაში გვითხულობთ: „გურიის მრავალნი მცხოვრებნი, თავადებიც და აზნაურებიც კი, არ ასრულებდნენ ქრისტიანობრივ მოვალეობას, ძალიან იშვიათად ეზიარებინან... ეკლესიებში შედიან ნაბდიანები, სასროლიარადიანი, ჩიბუხით. წირვის დროს ლაპარაკობენ, ილანძლებინ და იგინებინანო“***).

1841 წლის აჯანყებას შემთხვევითი აფეთქების ხასიათი როდი ჰქონდა. მას სერიოზულად ამზადებდნენ. აჯანყების ხელმძღვანელებს შეუძლებელი იყო არ სკოდნოლათ, რომ გურიიდან რუსის ჯარის განდევნა, განსაკუთრებით კი გამარჯვების და გურიის დამოუკიდებლობის განმტკიცება — შეუძლებელი იყო მძლავრი მეზობელი სახელმწიფოს დაუხმარებლად. ისიც უნდა ითქვას, რომ გურულებს იმედი ჰქონდათ: გურიაში რომ აჯანყება იფეთქებს, რუსეთის საწინააღმდეგო ასეთივე მოძრაობა მოედება იმერეთს, სამეგრელოს და შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროების მთიელებსო, რომელთა დაპყრობა ჯერ კიდევ არ იყო მოთავებული და სადაც კვლავ ბრძოლა სწარმოებდა. როგორც დოკუმენტები ადასტურებენ, გურულებს უმთავრესად ოსმალეთის დახმარების იმედი ჰქონდათ. აჯანყების შეშაღებაში აქტიურ მონაწილეობას ლეზულობდნენ აქარელი ბეგები, რომელთა შორის ყველაზე მეტი აქტიობა გამოიჩინა ჰასანბეგ თავდგირიძემ. იგი გურიის თავადიშვილების ჩამომავალი იყო. ჰასანის მამა გადასახლდა ქობულეთს, სადაც მიიღო მაჰმადიანობა და მალე ქობულეთის ბეგობაც ებოძა. საფიქრებელია, რომ ჰასან თავდგირიძე თავისი პირადი ინიციატი-

*) АКТЫ, т. IX, гл. 107. საქ. ე.ზ. ევგ. მიმართვა გოლოვინისადმი 1839 წ. 27 ოქტ.

***) იქვე.

***) იქვე.

ვით და რისკით არ მოქმედებდა. ცხადია, მის მოქმედებას ოსმალეთი უწევდა ხელმძღვანელობას.

რუსების მიერ გურიის დაპყრობა, რუსების შემდგომი შეტევის შესაძლებლობა, საზღვარზე შემზღვეველი კორდონების მოწყობა, თავისუფალი ვაჭრობის მოსპობა, გურიის მოსაზღვრე სოფლების თავისუფლად ძარცვის შეუძლებლობა, რაც მრავალი აქარელი ბეგის ხელობას შეადგენდა, — ყველაფერი ეს, რასაკვირველია, ოსმალეთს არაფერად ესაიამოვნებოდა.

1841 წლის აჯანყების წინახანებში ჰასან თავდგირიძე (დაიარბოდა გურიის ვითომ ნათესაურ კავშირთა აღსადგენად და საიდუმლო მიმოწერას აწარმოებდა გურიის თავადებთან. რუსის ხელისუფლების ცნობებით, „გურულები პარტიობით, ოც-ოცი კაცი, გადადიოდნენ ოსმალეთს, ქობულეთში. იქაური ბეგი ჰასან თავდგირიძე უმასპინძლებოდა მათ, აწვდიდა ტყვია-წამალს და ჰპირდებოდა ხალხით დახმარებას“ *).

ოზურგეთის გარემოცვის დროს თავდგირიძე გადმოლახა გურიის საზღვარი და ძლიერი რაზმით ოზურგეთთან დაიბანაკა. იგი არწმუნებდა აჯანყებულებს, მონაწილეობას მივიღებ რუსის ჯარის წინააღმდეგ ბრძოლაშიო.

ქობულეთელები, გურიის მიერ ნიკოლოზის სიმაგრის დაპყრობის შემდეგ, უზიდავდნენ ნავ-გემებით გურულებს სიმიდს, სხვადასხვა სურსათ-სანაოვავეს, აგრეთვე იარაღს და ტყვია-წამალს. რათა ხელი შეეშალა ამისთვის, რუსის ჯარის სარდლობა იძულებული გახდა სამხედრო გემებით შავი ზღვის გურიის ნაპირების სასტიკი დაცვა მოეწყო.

გურულებში ფართოდ იყო გავრცელებული აზრი, რომ ოსმალეთი უშუალოდ დაეხმარებოდა მათ გურიიდან რუსების განდევნაში. ნამდვილად ცნობილია, რომ ორი გურული წავიდა აქარის გზით არზრუმს, რათა ოსმალეთის სარდლობისათვის ეთხოვნა დახმარება **).

გენერალ გოლოვინისადმი მიმართვაში გენ. კოცებუ სწერს: „ექვს გარეშეა აგრეთვე, რომ (ამბოხების) წაქეზებაში მონაწილეობდნენ საზღვარგარეთელი თურქებიც, შეიძლება სხვა უცხოელნიც, რომელთაც სურთ ა/კავკასიის ჩვენს პროვინციებში შვოთი ჩამოაგდონ და ამით მთავრობას დაბრკოლება შეუქმნანო“ ***).

ეს დოკუმენტი იმით არის საყურადღებო, რომ ის უცხოელნი, რომელნიც აქ აშკარად არ არიან დასახელებულნი, — იყვნენ ინგლისელი აგენტები. ინგლისი უკვე დიდი ხანი იყო, რაც უკმაყოფილობით ადევნებდა თვალყურს რუსეთის წინსვლას სტამბოლისაკენ და ოსმალეთის და სპარსეთის ბაზრების ხელში ჩასაგდებად მის მისწრაფებას. ამ ორ ქვეყანას შორის ატეხილ ეკონომიურ ბრძოლას მოჰყვა შეიარაღებული შეტაკება ყირიმის ომის დროს.

მაგრამ ეს ბევრად უფრო გვიან მოხდა. იმ დროს კი ბათომში იჯდა ინგლისის ვიცე-კონსული ფრიდრიხ გარაჩინო. ჯერ კიდევ 1839 წ. მან შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროებზე ჩამოიტანა 900 გირვანქა გვარჯილა და იგი მთიუ-

*) АКТЫ, т. IX, док. № 197, с. 168.

**) АКТЫ, т. IX, док. 198. გენ. კოცებუს მიმართვა გენ. გოლოვინისადმი.

***) იქვე № 198.

ლებს მიაწოდა. გარაჩინო საიდუმლო მოლაპარაკებას აწარმოებდა მთიულეთთან და აქტიურად ხელს უწყობდა მთიელთა დამოუკიდებელი ტომების ბელადებს, რომელნიც რუსის ჯარს ებრძოდნენ. ბუნებრივია, რომ ინგლისის ვიცე-კონსული უნდა ჩასკიდებოდა გურიის აჯანყებასაც, რათა რუსეთისთვის დროებითი დაბრკოლებანი შეექმნა. იგი დაეხმარა აჯანყებულებს, რომ მათ სამხედრო მოწყობილება მიეღოთ ტრაპიზონიდან. ისიც უნდა ითქვას, რომ ბრიტანეთის კონსული არზრუმში, ვიცე-კონსულები ტრაპიზონსა და ბათომში (ე. ი. გარაჩინოც) მარტო კონსულის მოვალეობას როდი ასრულებდნენ. ისინი იმავე დროს სავაჭრო ოპერაციებსაც აწარმოებდნენ*). რუსეთის საბაჟო პოლიტიკა მათს პირადს ინტერესებსაც ენებდა.

მამასადამე გურიის აჯანყებას ერთგვარად სულს უდგამდნენ და ხელს უწყობდნენ გარეშე ძალებიც. სწორედ ამ დახმარების წყალობით აჯანყებულ გურიულებს ბლომად ჰქონდათ იარაღიც, თოფი-წამალიც. ამიტომ იყო, რომ მათ შესაძლებელი გადამწყვეტი შეტევა დაეწყოთ რუსის რეგულიარული ჯარის; იმერელთა და სეგრელთა მილიციის წინააღმდეგ. საგარეო დახმარების იმედი და აჯანყებულთა შორის შეიარაღებულ ოსმალთა ყოფნა, უეჭველია, აჯანყებულთა სულისკვეთების ამალგებას ხელს უწყობდა, ჰმატებდა იმ რწმენას, რომ შესაძლებელი იყო გამარჯვება.

აჯანყების დამარცხების ერთერთი მიზეზი სწორედ ისიც იყო, რომ გარეშე ძალების დახმარების იმედი (გარდა იარაღის მიწოდებისა) არ გამართლდა. საერთო პოლიტიკური სიტუაცია ისეთი გამოდგა, რომ ვერც ინგლისმა, ვერც ოსმალეთმა გურიულებს აშკარად მხარი ვერ დაუჭირეს.

გურიულები მოატყუა უშუალო წამქეზებელმა ჰასან თავდგირიძემაც. რუსეთმა იძულებული გახადა ჰასანბეგი განეხორციელებინა შემდეგი ღონისძიებანი: 1) დაეწესებინა სასაზღვრო რაზმი, რათა არც ოსმალებს, არც გურიულებს საზღვარი არ გადაელახნათ; 2) მოესპო ოსმალეთიდან გვარჯილას, ტყვია-წამლის მიწოდება; 3) გაეცა ის გურიულები, რომელნიც ტყვეებს ჰყიდდნენ და უკან დაებრუნებინა ტყვეები; 4) უკან წაეყვანა ის ოსმალნი, რომელნიც გურიულთა შორის იყვნენ და რუსების წინააღმდეგ ბრძოლაში მონაწილეობდნენ**).

ფორად საინტერესოა გვიგოთ, თუ ვინ იყვნენ ის პირები, რომელთაც აჯანყება მოაწყეს და გლეხების მასიურ მოძრაობას ხელმძღვანელობას უწევდნენ. აჯანყების შემდეგ სამართალში მიცემული იყო 50 კაცი; გარდა ამისა, აჯანყების აქტიურ ხელმძღვანელთაგან—10 კაცმა მოასწრო ოსმალეთს გაქცევა.

ამ ხელმძღვანელთა შორის განსაკუთრებით აქტიურ როლს თამაშობს ახალგაზრდობა. ასე, მაგალითად, 50 ბრალდებულში (რომელნიც ქუთაისის ციხეში ისხდნენ), 18 კაცი არის 16-20 წლამდე ჰასაკისა. როგორი იყო მათი სოციალური მდგომარეობა? ჯერ ერთი, ბრალდებულთა შორის სამი თავადიშვილია: ამბაკო 'მალიკაშვილი, ქაიხოსრო გუგუნავა (ყასიმ გუგუნავის უკანონო შვილი) და დათა გუგუნავა.

*) ც. არქივი. გურიის საქმეები, № 28. ანრების მოხსენება.

***) Кавказский сборник, т. XIV, гл. 258.

თავადი ამბაკო შალიკაშვილი, შემოქმედის მცხოვრები, მოძრაობის ერთ-ერთი მთავარი ხელმძღვანელთაგანი იყო. მას სამხედრო მომზადება ჰქონდა და რუსის არმიის პრაპორშჩიკად ითვლებოდა. უკვე ხანში შესული (48 წლისა), ფრიად გამოცდილი ამბაკო შალიკაშვილი ოზურგეთის გარემოცვის დროს მილიციონერთა შორის იყო. იგი გაიტაცა საყოველთაო მოძრაობამ, გაიქცა ოზურგეთიდან, გადავიდა აჯანყებულთა მხარეს და მათი ბელადი შეიქმნა. რაკი მოძრაობას ერთგულობა შეჰფიცა, შალიკაშვილი ბოლომდე მიჰყვა გლეხებს და არ უღალატნია მათთვის. სასამართლოში იგი ფრიად მაკრად იყო და ყველაზე სასტიკი სასჯელი მიუსაჯეს.

ჩვენ საესებით ზუსტად არ ვიცით, თუ რამ გახადა იძულებული ეს კაცი, რომ თავის კლასს ჩამოშორებოდა და გატანჯულ გლეხთა მასების მხარეს გადასულიყო. ის კი ვიცით დანამდვილებით, რომ იგი შეძლებული შემამიწულე არ ყოფილა. სასამართლოს დადგენილებით მისი მამული კონფისკაციაქმნილ იქნა, მაგრამ იგი იმდენად ნაკლებად ფასიანი გამოდგა, რომ ამით აღებული ფული სასამართლოს ხარჯებსაც კი ვერ აუფიქროდა.

მოგონებთა და მისი გმირობის ამბების შესახებ თქმულებების მიხედვით, ამბაკო შალიკაშვილი ფრიად შესანიშნავი მსროლელი იყო, გლეხებს ადამიანურად ეპყრობოდა და ამ მხრით ძალიან განსხვავდებოდა სხვა მებატონეებისგან. იმის ამბავს, თუ როგორ დაბრუნდა შალიკაშვილი სასჯელის მოხდის შემდეგ ციხიბრიდან, შემოქმედის და ლიხაურის თემთა გლეხებში ახლაც გაიგონებო.

თავადი ქაიხოსრო გუგუნავაც ოზურგეთის მილიციონი მსახურობდა, იქიდან გამოიქცა, აჯანყებულებს შეუერთდა და შალიკაშვილთან ერთად მათს მოქმედებას ხელმძღვანელობას უწევდა. ცნობილია, რომ უკანონო შვილები ხშირად ატარებდენ თავისი თავადის შვილის გვარს, მაგრამ მათი მდგომარეობა ნაკლებად განსხვავდებოდა ყმათა მდგომარეობისაგან. საკვირველი როდია, რომ ქაიხოსრო გუგუნავა აჯანყებულებს მიემხრო და მათს ბანაკში იყო.

რაც შეეხება დათა გუგუნავას, ისიც თავდაპირველად ოზურგეთში იყო. როგორც ძიებამ გამოარკვია, ის ნებადაურთველად გამოქცეულა სახლში, რადგან ავად ყოფილა და ადგილობრივ ჰოსპიტალში ვერ უფლიდენ თურმე. გუგუნავა გზაში გლეხებმა დაიჭირეს, დააფიცეს, მაგრამ რუსების წინააღმდეგ ბრძოლაში მონაწილეობა არ მიუღია. პირიქით, არლუთინსკის მეთაურობით რუსის ჯარი რომ ჩავიდა, დათა გუგუნავა აქტიურ მონაწილეობას ღებულობდა აჯანყების დათრგუნვაში. სასამართლომ გუგუნავა სასჯელისაგან განათავისუფლა!

ბრალდებულთა შორის სულ 7 აზნაური იყო. ერთი მათგანი, სიმონ ქარცივაძე თუმცა მიემხრო აჯანყებულებს, მაგრამ მერე გაიქცა რუსებისკენ, არლუთინსკის რაზმში იყო, გასცა აჯანყებულნი და ეხმარებოდა მას აჯანყების მეთაურთა დაქერაში. დანარჩენ 4 აზნაურებს ბრალდება ვერ დაუმტკიცეს და სასჯელისაგან განათავისუფლეს.

ძველლის შვილები, რომლებიც აქტიურად მონაწილეობდენ აჯანყებაში, სულ ორი კაცი იყო. მათ შორის ერთი გამოძიების დროს გარდაიცვალა, მეორე კი სასჯელისაგან განათავისუფლეს.

გლუხი ბრალდებული იყო სულ 38 კაცი. ისეთთა შორის, რომელნიც საზღვარგარეთ გაიქცნენ და სასამართლოს წარუდგნენ, 1 თავადი იყო, 2 აზნაური და 6 გლეხი.

ამნაირად, აზნაურთა ჯგუფი, რომელიც ბოლომდე ერთგულად დარჩა მოძრაობისა და მისთვის არ უღალატნია, ძალიან მცირერიცხოვანი იყო. ბევრი აზნაური აჯანყებულთა რიგებში იძულებით იყო ჩათრეული. გლეხები მათი სურვილის წინააღმდეგ აფიცებდნენ მათ. ბევრი აზნაური, აჯანყებულ გლეხთა შორის მყოფი, მოღალატეობას და ჯაშუშობას ეწეოდა, რუსის ჯარის სარდლობას თვითონ, ან საიმედო პირთა საშუალებით, ატყობინებდა აჯანყებულთა განზრახვებსა და გეგმებს. ასეთები იყვნენ: სიმონ ქარცივაძე, გლაზუნა ძნელაძე, ლიხაურელი აზნაური ქაიხოსრო თაყაიშვილი, რომლის შესახებაც რუსის ჯარის სარდლობის საქმეებში ნათქვამია: „ყოველგვარ ხმებს გვატყობინებდაო“. ასეთს პირებს ეკუთვნის აგრეთვე თავადი ელისაბედ გურიელი. მის შესახებ ცნობებია, რომ აჯანყების ერთი აქტიური შემამზადებელთაგანი იყო. მიზნად ჰქონდა დასახული გურიიდან რუსების განდევნა და თავისი შვილის გამთავრება. როდესაც მოძრაობის ხასიათი ნათელი გახდა, ელისაბედ გურიელი რუსების მხარეს გადავიდა და სხვა როლის თამაში ამჯობინა. აჯანყების ჩაქრობის შემდეგ კნენიან იმედი აქვს თავისი შრომის დაჯილდოებისა და ხელისუფლებას უგზავნის შუამდგომლობას, რომელშიაც, სხვათა შორის, იგი სწერს: „მე ვაკავებდი ჩემს გლეხებს ამბოხებისაგან... თვითონ მე ცნობებს ვაწვდიდი ოზურგეთში არლუთინსკის საშუალებით ბრუსილოვს და ამ დროს ჩემს სიცოცხლეს საფრთხეში ვაგდებდიო“.

თვითმპყრობელობამ დასუსტებულ სწორად შეაფასა თავად-აზნაურობის როლი გურიის აჯანყებაში. ახასიათებს რა გურიის აჯანყებას, თანერალი გოლოვინი სწერს: „თუმცა მეთაურთა შორის ცოტადენი გურული თავად-აზნაურიც იყვნენ, მაგრამ საერთოდ ეს კლასი თავისი მოვალეობის ერთგული დარჩა და გაგზავნილ ჯარებთან ერთად ხელს უწყობდა ჯერ ამბოხების დაწყნარებას, შემდეგ კი მეთაურთა დაქერასო“*).

ისტორიულ სინამდვილეს არ ეწინააღმდეგება იმის თქმა, რომ მოძრაობის ნამდვილი ხელმძღვანელები თვითონ გლეხთა წრიდან იყვნენ გამოსულნი. ამბაკო შალიკაშვილი და დათა გუგუნავაც კი გლეხებს მას შემდეგ მიემხრნენ, როდესაც აჯანყების ტალღა აზვირთებული იყო, როდესაც აჯანყებულთა რაზმები გარს შემოერტყნენ გურიის გულს—ოზურგეთს.

აჯანყების განვითარების პროცესში გურიის თვითეულ რაიონში თვითონ გლეხთაგან გამოიყოფოდა ხოლმე საკუთარი აქტივი. ჩნდებიან მათ შორის საკუთარი ხელმძღვანელები, ავტორიტეტიანი პირები, რომელთაც პირადი ღირსებების გამო დიდი გავლენა აქვთ თანამომხმეებზე. მაგალითად, ლიხაურის რაიონში, როგორც გამოძიებამ გამოარკვია, გლეხები ოთარ თოიძე, იგოგინა გორდელაძე „ისეთი ადამიანები იყვნენ, რომელთა სიტყვას მთელი სოფელი გაჰყვებოდა“. თავის რაიონში მოძრაობას სწორედ ხსენებული გლეხები ჩაუდგნენ სათავეში.

*; ც. არქივი. Дело штаба Отд. Кавк. Корпуса. აღწერის № 311, ფ. 13.

გლებთა სახელით მათ პირველებმა განუცხადეს სამაზრო ხელისუფლების წარმომადგენელს—გადასახადზე უარს ვამბობთო.

აკეთის რაიონში მოძრაობის ხელმძღვანელნი იყვნენ გლები ენუქა, ათან და გოგია ვადაქკორიები, ასკანისაში — მამუკა ანთაძე, მახარობელ დოლიძე (სამოცი წლის მოხუცი). ისინი „აღელვებდნენ გლებებს და ურჩევდნენ, არ შეიტანოთ საერობო გადასახადიო“. მამუკა ანთაძე „პირველი იყო, რომ მივიდა ასკანელ და სხვა მემამბოხეებთან, აღელვებდა მცხოვრებთ და იბრძოდა ჩოხატაურთან“. დოლიძე „ასკანიდან პირველი წავიდა ლიხაურელ მემამბოხეებთან, მოიყვანა ისინი ასკანას. ააღელვა ამ სოფლის მცხოვრებნი, გაემართა მათთან ერთად ნაგომარს, შემდეგ ჩოხატაურს და მერე საჯავახოს“. ჩიბათის რაიონში „სიტყვიით მოქმედებდა და მცხოვრებთ აღელვებდა“ 58 წლის მოხუცი იასე შეწირული.

თავისი გმირობითა და მოძრაობისადმი თავგანწირული ერთგულობით განირჩეოდა აბესა ბოლქვაძე. იგი ღარიბი, უმნიშვნელო, მებატონისაგან დამოკიდებული აზნაური იყო მიქელგაბრიელის თემისა. აბესა „ერთერთი ის შეურიგებელი მემამბოხეთაგანი იყო, რომლის მეთაურობითაც ბრბომ 9 აგვისტოს დააკავა პოლკოვნიკ ბრუსილოვის რაზმი სოფ. გოგორეთთან, გაძარცვა ტრანსპორტი, ნიკოლოზის სიმაგრე, კარანტინი და საბაეოები... აბესა ორჯერ დასჭრეს გოგორეთსა და ოზურგეთის გარემოცვის დროს. მან მძიმედ დასჭრა პრაპორჩიკი ლოლობერიძე. დაქერის დროს იგი თავგანწირულად იცავდა თავს. არ შემდრკალა მაშინაც კი, როდესაც ყოველი მხრით გარშემორტყმული იყო. თოვის სროლით იგი ნელნელა იხვედა ხშირ ტყისაკენ და ბოლოს დაქერილიქნა*).

ჯერ კიდევ 1841 წ. დამდეგს გლებთა მასებში ხმა გავარდა ახალი გადასახადის შესახებ და ლაპარაკობდნენ მთავრობის და მებატონეთა მიერ ჩაგვრახზე. სადაც კი შეიკრიბებოდა გლებობა, იქნებოდა ეს ვისიმე ქორწილი, დაკრძალვა, საეკლესიო უქმე, ნადობა—ლაპარაკი უეჭველად ამ საკითხებზე ჩამოვარდებოდა ხოლმე. თანდათან ვითარდებოდა და მტკიცდებოდა იმის აზრი, რომ აუცილებლად შეიარაღებული წინააღმდეგობა გაეწიათ, არ შეეირულებინათ რუხის ხელისუფლების მოთხოვნები და არ გადაეხადნათ ახალი გადასახადი.

მას შემდეგ, რაც მოძრაობას ხელმძღვანელები გამოუჩნდნენ, იწყება აქტიური შესასწავლებელი მუშაობა. გურიის ყველა სოფელში გლებობა იკრიბება კონსპირატიულად, ღამღამობით, უმთავრესად ეკლესიის გალავანში. გურიაში ეკლესიები ჩვეულებრივად სოფლიდან მოშორებით, საღმე გორაკებზეა აშენებული, ტყეში და საიდუმლო კრებებისთვის ძალიან მოხერხებულ ადგილს წარმოადგენს. ამ კრებებზე კითხულობდნენ ხელმძღვანელთა მიმართვას, აყალიბებდნენ გლებთა მოთხოვნებს, შეიმუშავებდნენ ხოლმე მოქმედების პროგრამას. ყველა მონაწილეს აფიცებდნენ წმ. გიორგის ხატზე, რომელსაც დიდი პატივი ჰქონდა გურიაში. თვითიულს მონაწილეს უნდა დაეფიცნა, რომ არ უღალატებდა საერთო საქმეს და საჭიროების დროს არაფერს დაზოგავდა, თავს გასწირავდა მისთვის.

მართლაც, გლებებმა არა ერთხელ ცხადპყვეს, რომ მათ შეეძლოთ მოცემული ფიცის ასრულება. მაგალითად, აკეთის თემში, სადაც პირველად დაიწყო

*) Кавказский сборник. т. XIV. Чудинов. Восстание гурийцев в 41 году. гл. 299.

მოძრაობა გადასახადის აკრების ნიადაგზე, მაზრის უფროსმა იაცენკომ გლეხებს მოსთხოვა—დაუყოვნებლივ დამისახელეთ მეთაურები, თქვენ კი დაიშალენითო. გლეხებმა ამაზე ერთმანდ და კატეგორიულად უპასუხეს: „თუ ჩვენს შორის დამნაშავე არის ვინმე, ასეთი ყველანი ვართო“. ასევე მოიქცნენ ლიხაურელები. როდესაც პორუჩიკმა ქილაემა მოითხოვა დაიშალენით, სახლში წადით, დაწყნარდითო, გლებთა სახელით ოთარ თოიძემ და გოგიჩა გორდელაძემ განაცხადეს: „ვიდრე გურიანთის მცხოვრებნი არ დაწყნარდებიან და გადასახადს არ შემოიტანენ, ჩვენ არ მივატოვებთ მათ, რადგან ფიცი გვაქვს მიცემული, ყოველგვარად დავეხმარებით და არც გადასახადის შემოტანას ვფიქრობთო“.

რუსის აღმანის-რაცია მოძრაობის პირველსავე დღეებში იძულებული იყო აღეარებინა: ოსმალეთის საზღვარი გაშიშვლებულია, რადგან „კარდონზე მდგომმა გლეხებმა განაცხადეს, ჩვენ ვერ დაუშლით გურულებს საზღვარს გადასვლას, ვინაიდან შეფიცული გვაქვს მათთან კავშირი საერთო საქმისთვისო“ *).

საბრალდებლო აქტში აკეთის თემის გლეხებს ენუქა, ათან და გოგია ვადაქკორიას აბრალდებენ არა მარტო იმას, რომ ისინი „ამბოხების მთავარი წამქეზებელნი იყვნენ“, არამედ იმასაც, რომ „ითვლებოდნენ განსაკუთრებულ ბრბოში, რომელთაც ფირალი ერქვათ და რომელიც თვითონ შეადგინეს მოწვევა: ი მცხოვრებლებსიანგანო“ **).

გლებთა ორგანიზაციების როლი იმდენად დიდი იყო, რომ ხელისუფლება იძულებული გახდა ანგარიშიგაეწია მათთვის. ასე, მაგალითად, გენერალ-მაიორმა კოხანოვმა, როდესაც გლებთა უმეაყოფილების მიზეზების გამოსაკვლევად გურიაში სპეციალურად ჩავიდა, რამდენ-რამდენიმე კაცი მოიწვია მოსალაპარაკებლად არა სოფლის წარმომადგენლების, არამედ სწორედ „თვითეული პარტიის“ წარმომადგენელთა სახით.

ველა ეს ცნობა ადასტურებს, რომ გურიის აჯანყება ეს იყო არა ბრბოს საქმე, რომელიც ამბოხებულა, როდესაც იგი აუტანელ მდგომარეობაში ჩაუგდიათ; აქ საქმე გვაქვს განსახლერულ ორგანიზებულობასთან, კავშირთან, რომელიც თავის წევრებს მოქმედების პროგრამით და მკაცრი დისციპლინით აკავშირებს. მოძრაობის ხელმძღვანელნი და გლებთა რაზმები მოქმედებდნენ არა მარტო დაჯერებით, პროპაგანდით, არამედ ძალიან ხშირად მიმართავდნენ ზეგავლენის უკუო ძლიერ მეთოდებსაც. ყოველი მოძრაობის დროს ბევრი გამოჩნდება „მოკლე, მერყევი, პასიური, რომელიც არ მონიდომებს საერთო საქმისთვის რაიმე მსხვერპლის გაღებას. ასეთ პირებს მოძრაობაში ითრევდნენ ძალით, ემუქრებოდნენ სახლკარის გადაწვას და სერიოზულ სასჯელს.

გენერალ კოხანოვს ასკანის სამოურაოს მცხოვრებლებმა განუცხადეს: „ჩვენ თანახმანი ვართ საერთო გადასახადი შემოვიტანოთ მაშინ, როდესაც მის შემოტანას აკეთლები დაიწყებენ. აკეთლებმა ამბოხში ძალით ჩაგვითრიეს და ახლა გვეშინია, თუ მათზე აღრე დავიწყეთ ფულის გადახდა, ისევე იძულებული გავ-

*) Акты, IX, док. № 197, გვ. 168.

**) ც. არქივო. Дело шт. Отд. Кавк. Корпуса, აღწერით № 311, ფ. 81.

ხლებით მათი ძალდატანებით კვლავ წინააღმდეგობა გაუწიოთ ფულის შენობ-ტანასაო*.) ამავე მიზეზით, მაგალითად, ჩოჩხათლებმა, ვაკისჯვარელებმა, თუმცა უკვე შეიტანეს საეროზო გადასახადი, მოძრაობაში მაინც მონაწილეობდნენ, რადგან აჯანყებული გლეხების მხრით შურისძიებისა ეშინოდათ.

სწორედ იმისთანა ორგანიზატორების და ხელმძღვანელების წყალობით, როგორც იყვნენ ამბაკო შალიკაშვილი, ქაიხოსრო გუგუნივა, ოთარ თოიძე, გაბილა ბაქანიძე, აბესა ბოლქვაძე, გოგია გორდელაძე, მამუკა ანთაძე, მუხარბეკ დოლიძე, ენუქა, ათან და გოგია ვადაქორიები, იმის წყალობით, რომ არსებობდა გურიის გლეხთა საერთო კავშირი ყველა რაიონში, სადაც კი ძლიერი რაზმები იყო — მოძრაობა ასეთი დიდი გაქანების და მასობრივი ხასიათის გამოდგა.

მოძრაობამ გამოჰყო საერთო ხელმძღვანელობა: დაარსდა, ასე ვთქვათ, თავისებური შტაბი. შტაბს ჰქონდა საკუთარი კანცელარია, სადაც იწერებოდა „საამბოხო წერილები“. საბრალმდებლო აქტში გლეხს გაბილა ბაქანიძეს ბრალად ედება ის, რომ „აწარმოებდა შეამბოხეთა მიმოწერას და თხზავდა საამბოხო წერილებს“. ლევან ჭყონისაც იმას აბრალმდებდნენ, რომ, მონაწილეობდა რა აჯანყებაში. „ეზარა მიმოწერის ნაწილი“. ეს საამბოხო წერილები იგზავნებოდა გურჯისტანს, იმერეთის, სამეგრელოს ყველა რაიონში. წერილები გაატანეს იმ გურულებსაც, რომლებიც არზრუმს ოსმალეთთან მოსალაპარაკებლად გაგზავნეს.

გურულებს მუშაობის ფართო გეგმა ჰქონდათ. რათა მოძრაობის წარმატება უზრუნველყოთ, მათ მთელი რიგი ღონისძიებანი იხმარეს. სხვათა შორის, ქუთაისის მაზრის უფროსი (როგორც სჩანს, არც მთლად უსაბუთოდ) ატყობინებდა ქართლ-კახეთ-იმერეთის გუბერნატორს: სკალონს: „აქ ხმა გავარდა, რომ არსდენიმე კაცია ჩამოსული გურული მეთაურობების პარტიიდან (მოსხენებულია არსებობა გურიაში სწორედ პარტიისა — ავტ. შენიშვნა.) ქუთაისში. მათ ვითომ განზრახვა აქვთ მოხერხებული დრო შეარჩიონ და შეიჭრან საარტილერიო პარტი, სადაც თოვიწიშალი ინახებოდა და თავის გაწირვით ააფეთქონ იგიო“*).

სამწუხაროდ, ჯერჯერობით არ აღმოჩენილა არც ერთი წერილობითი დოკუმენტი, რომელიც გამოსული იყოს აჯანყებულთა ბანაკიდან. ამის გამო მთელი რიგი საკითხები მოძრაობისა გაუშუქებელი რჩება. ჯერჯერობით ჩვენ იძულებული ვართ მხოლოდ ოფიციალური დოკუმენტებით ვისარგებლოთ: გამოძიების მასალებით, რუსის მოხელეების და სამხედრო ხელისუფლების მოხსენებით. ბუნებრივია, რომ ეს დოკუმენტები, დაწერილი ბლავგი ენით, აშკარად ტენდენციურია. მათ გურული გლეხობის მოძრაობა მიაჩნიათ „აშშობად“, „ბუნტად“; მოძრაობის ხელმძღვანელებს და მონაწილეებს „გახელებულ ბრძოს“, „უვიცებს“, „ყაჩაღებს“, „ბოროტმოქმედთ“ უწოდებენ. ცხადია, ამნაირი დოკუმენტების საშუალებით ძნელია მოძრაობის ნამდვილი სურათის წარმოდგენა.

იმის გამო, რომ აჯანყებულთა „საამბოხო წერილებს“ ჩვენამდე არ მოუღწევია, შეუძლებელია ითქვას, თუ როგორ ჩამოაყალიბეს აჯანყებულებმა თავი-

*) იქვე, ფ. 78.

*) ც. არქივი. Канц. Груз.-Имерет. Гражд. Губ., № 345, ფ. 203.

ანთი მოთხოვნანი. იმის მიხედვით, რაც ოფიციალურ დოკუმენტებში აქა-იქ გაფანტულია, შეიძლება დასკვნა გამოვიტანოთ, რომ აჯანყების დაწყებას თვითონ გლეხები შემდეგი მიზეზებით ასაბუთებდნენ:

1. 1840 წ. შემოიღეს მძიმე სახელმწიფო ბეგარა, რომელთა ასრულება გლეხების ძალღონეს აღემატებოდა.

2. ნატურალურ საერობო ბეგარათა მაგივრად შემოიღეს ერთიანი ფულადი გადასახადი.

3. შემოიღეს სულობრივი ფულადი გადასახადი.

4. ხაზინა გადასახადში ლებულობდა მხოლოდ რუსულ ფულის ნიშნებს, გურიაში კი უმთავრესად ოსმალური ვერცხლის ფული იყო გავრცელებული.

5. ადგილობრივი ადმინისტრაციის წარმომადგენელნი. ავიწროებდნენ გლეხებს, უხეშად ექცეოდნენ, აპატიმრებდნენ და ციხეში აღაპობდნენ უდანაშაულო პირებს.

6. გლეხთა შორის ფართოდ იყო გავრცელებული აზრი: რუსის მთავრობას განზრახვა აქვს გურიაში ჯარისკაცები (რეკრუტი) შეჰკრიბოსო.

7. სამღვდელეობა უზომო ფულს თხოულობდა მღვდელთმსახურების ასრულებისათვის.

8. გლეხები გაბოროტებულნი იყვნენ მებატონეთა წინააღმდეგ, ათასგვარ შევიწროების, მკაცრი მოპყრობის, ბეგარის მომატების გამო.

მოძრაობის განვითარებასთან ერთად, ბუნებრივია, რომ გლეხთა მოთხოვნებიც იზრდებოდა. თუ თავდაპირველად ისინი მხოლოდ ფულადი გადასახადის მოსპობას მოითხოვდნენ, შემდგომ ხანებში თავისი რწმუნებულის, მღვდელ ქიქოძის პირით მოითხოვდნენ: გურია უნდა დასცალონ რუსებმაო.

გარდა ამისა, მთელი თავისი სიგრძე-სიგანით წამოიჭრა საკითხი, რომელიც ყველაზე გასაგები და ახლო იყო ყველა ყმისათვის — ეს იყო ლოზუნგი ბატონყმობის, სამარცხვინო მონობის მოსპობისა. ამ ლოზუნგმა მოძრაობას საბოლოოდ ჩამოაშორა პრივილეგიური კლასები. აჯანყებულები აღფრთოვანებით მზად იყვნენ დაეწერნათ თავის დროშაზე: „ძირს მემამულეთა ბატონობა. აღარ გვინდა მონად ყოფნა. დაე, ყველამ თავისი შრომით იცხოვროსო!“

ა ჯ ა ნ ე ე ბ ა

გურიის აჯანყების პირველი ნაპერწკალი გაჩნდა ლანჩხუთის რაიონში. როდესაც გადასახადთა ამკრებნი (22 მაისს), თანახმად ახალი კანონისა, შეუდგნენ საერობო გადასახადების მოგროვებას, სოფ. ლანჩხუთის გლეხებმა კატეგორიული პროტესტი განაცხადეს და სოფლიდან დაიფრინეს.

ადგილობრივმა საუბნო მსაჯულმა ბარათაშვილმა ამ ფაქტს დიდი ყურადღება როდი მიაქცია. თვითონ იგი წავიდა გადასახადის ასაკრებად სხვა სოფლებში, სხვათა შორის, სოფ. აკეთშიაც. როგორც მებატონეთა, ისე სახაზინო გლეხებმა თ-დ ბარათაშვილს განუცხადეს: მომზადებული არა ვართ ფულადი ბეგრის გადასახდელად, ცოტაოდენი გვედროვეთო. ბარათაშვილი არ დათანხმდა. მაშინ გლეხებმა „მისცეს საწინდრად ნივთები, ხოლო ვინც სახლში არ დახვდა, მათი ნივთები წამოიღო პატრონთა დაუკითხავად და უქნობელად“.

გავიდა ორი დღე ზემოხსენებული ამბის შემდეგ. 24 მაისს აკეთელმა გლეხებმა ენუქა, გოგია, ათან ვადაქკორიებმა, დათა მეგრელიძემ და მარტინ ლანჩაბაძემ, გაიგეს რა, ს. ლანჩხუთის გლეხებს უარი უთქვამთ საერობო გადასახადის გამოღებაზეო, თავს დაესხნენ ხელოსანს (გადასახადთა ამკრეფს) გოგოსი დოროძეს, კეტებით თავპირი დაუსისხლიანეს და წაართვეს 11 მანეთი ვერცხლის ფული.

მსაჯულმა თავადმა ბარათაშვილმა შეჰკრიბა თავადი შალიკაშვილები, რამდენიმე აზნაური, აკეთის ნაცვალი და გაემართა აკეთისკენ ურჩთა დასაპატიმრებლად და დამნაშავეთა დასასჯელად, როდესაც რაზმი ზემოხსენებული გლეხების სახლებს მიუახლოვდა, ისინი ყველანი გაიქცნენ. ბარათაშვილმა უბრძანა ხელოსნებს ხსენებული გლეხების გადასახადის ანგარიშში წამოეღოთ სამი ქვაბი და ორი ძროხა წამოეყვანათ. ვიდრე ბარათაშვილი სახლის ნივთებს აგროვებინებდა, შეიკრიბა 50-მდე აკეთელი გლეხი — ენუქა, ათან და გოგია ვადაქკორიების მეთაურობით. გლეხები შეიარაღებულნი იყვნენ ხანჯლებით და თოფებით. ისინი საშინლად გაბოროტებულნი იყვნენ, სიკვდილით დაემუქრნენ ბარათაშვილს, გააქცეეს და მისდიეს მას და მის ხალხს სახლამდე; ქვების სროლა დაუწყეს სახლს, კარფანჯრები ჩაულეწეს; განზრახვა ჰქონდათ შიგ შეჭრილიყვნენ და სახლი მთლად გადაეხრებოდა, მაგრამ მერე ამ უკანასკნელ განზრახვას თავი ანებეს.

შეტაკების დროს ხანჯლით თავში დასჭრეს აზნაური ალექსანდრე ჯაყელი და ხელში კიდევ — გლეხი გაბრიელ ჩხაიძე. გლეხებმა წინართმევი ნივთები დაი-

ბრუნეს და ტყეში წავიდენ. წასვლის წინ განაცხადეს: საერობო გადასახადს აზრს ვაღივებო.

28 მაისს, იმავე სოფლების — ლანჩხუთის და აკეთის გლეხები შეიკრიბნენ, სულ 300 კაცამდე, ხელთ თოფები და კეტები ეკირათ, მიადგენ მსაჯულ ბარათაშვილის სახლს, გამოიწვიეს ბარათაშვილი და სთხოვეს, შეატყობინე მაზრის უფროსს შემდეგი ჩვენი მოთხოვნანი:

1) გაბათილებულ იქნას ახალი ფულადი გადასახადი;

2) ეპატიოთ დანაშაული იმით, ვინც წინააღმდეგობა გაუწიეს გადასახადის ამკრებთ, რადგან ყველანი თანაბრად დამნაშავენი არიან;

3) დაუყოვნებლივ გადააყენეთ აკეთის ნაცვალიო.

მაზრის უფროსი იაცენკო თავისებურად მოიქცა. იმის მაგივრად, რომ გლეხთა სამართლიანი მოთხოვნები აესრულებინა და, უწინარეს ყოვლისა, დაესაჯნა ადგილობრივი ხელისუფლების ის წარმომადგენელი, რომელთაც თავისი ბოროტი მოქმედებით: შინაური საქონლის, ნივთების ჩამორთმევით, ხალხისაღმი უხეში მოპყრობით ააღლვეს გლეხები, — იაცენკომ უბრალოდ გადასწყვიტა ბოლო მოგლო მღელვარების წამქეზებლებისთვის, „რათა სხვებს სამაცთურო მაგალითი არ მიეცესთო“. იაცენკომ საქართველოს მოსაზღვრე ბატალიონიდან განოთხოვა რაზმი, რომელშიაც იყო 8 უნტეროფიცერი, 2 მემუსიკე და 100 ჯარისკაცი პორუჩიკ სტეპანოვის მეთაურობით. მათთან ერთად იგი გაემართა სოფ. აკეთს.

შეიარაღებული ძალისთვის გლეხებს არავითარი წინააღმდეგობა არ გაუწევიათ. იაცენკომ მოიარა სოფ. აკეთი და ზომილეთი და მოითხოვა გადასახადის დაუყოვნებლივ გადახდა. გლეხები თითქოს დაემორჩილნენ მთავრობის მოთხოვნებს. ბევრმა იჩიე გადასცა გადასახადი ხელოსნებს და კვლავ ჩვეულებრივ თავის საყანო მუშაობას შეუდგა. ტყეში იმალებოდა მხოლოდ 7—8 კაცი, რომელთაც წინად ყველაზე მეტი აქტუაობა გამოეჩინათ. შეიძლება სწორედ ამ გაქცეულთა ვაგლენით იყო, რომ 30 მაისს გადასახადზე უარი სთქვეს სოფ. ვანის გლეხებმა. იაცენკომ მყისვე გადაიყვანა იქით ჯარისკაცთა როტა და დაბანაკდა სოფელთან. აღსანიშნავია, რომ „ჯარისკაცებს აკრძალული ჰქონდათ მცხოვრებლებთან ყოველგვარი ურთიერთობა“. „ხიშტების მფარველობის ქვეშ“ იაცენკომ ბრძანა გლეხთა შეკრება და გამოაცხადა: ამიერიდან გლეხებმა გადასახადი ფულად უნდა შემოიტანოთ და სხვა აღარაფერი ნატურალური ბეგარა დაგედებათო. ვანელი გლეხები, როგორადაც სხვა სოფლები, გარეგნად თითქოს კმაყოვილნი დარჩნენ მაზრის უფროსის განცხადებით, იკისრეს გადასახადთა შეკრება და აღარაფერი ურჩობა აღარ გამოუჩინათ.

შეუძლებელი შეიქმნა მხოლოდ ურჩობის მოთავეთა დაპატიმრება, რადგან ისინი ტყეში იმალებოდნენ. ამიტომ იაცენკომ (რომელსაც მცირეოდენი ძალებით ლანჩხუთის რაიონში წასვლისა ეშინოდა) მშვიდობიანობა აღდგენილად, „ამბოხება საესებით მოსპობილად“ მიიჩნია და 31 მაისს თავისი რაზმით ოზურგეთს დაბრუნდა. ამით გათავდა გურულების პირველი „ამბოხება“.

არ გასულა რამდენიმე დღე და გლეხთა მღელვარებამ ხელახალი ძალოვნებჭოთ იფეთქა. ამჯამად მას უფრო ორგანიზაციული და მასობრივი ხასიათი

ჰქონდა. იმავე აკეთის თემში გაჩნდა კარგად შეიარაღებული რაზმი 200 კაცის შემადგენლობით. მათ ბელადობდა სამი გლეხი — ძმანი ვადაქკორიები. ეს რაზმი გადავიდა სუფსაზე და ოზურგეთისკენ გაემართა. რაზმი საათობით იზრდებოდა, რადგან თანახმად წინასწარ შეპირებისა და გეგმისა, რაზმის ხელმძღვანელები სოფლებში გავლის დროს საყვირის ძახილით მოუწოდებდნენ თანამოაზრეებს და გლეხთა საერთო კავშირის წევრებს. გლეხები ყველგან თავს ანებებდნენ მუშაობას, იარაღდებოდნენ წინასწარ შემზადებული თოფებით და მთავარ რაზმს უერთდებოდნენ. საღამოს აჯანყებულებმა ოზურგეთს მიადღწიეს, მაგრამ მათ გვერდი აუხვიეს მას და დაბანაკდნენ სოფ. შემოქმედში, რომელიც კნეინა ელისაბედ გურიელს ეკუთვნოდა.

აჯანყებულებმა მოითხოვეს მოსალაპარაკებლად მაზრის უფროსი, რათა მისთვის თავიანთი მოთხოვნები წარედგინათ. მაგრამ იაცენკომ თავის მაგიერად გამოგზავნა 4 მოხელე. მოძრაობის ხელმძღვანელებმა არ ინდომეს ხსენებულ პირებთან ლაპარაკი.

იმ ცნობათა მიხედვით, რომელიც მაზრის უფროსს ჰქონდა, აჯანყებულებს განზრახული ჰქონდათ მოეელოთ გურიის ყველა სოფელი, მთელი თავისი ძალები დაეგროვებინათ ოსმალეთის საზღვარზე და აქ შეემუშაებინათ თავიანთი მოთხოვნები სამაზრო ხელისუფლებისადმი. თუ ეს მოთხოვნები ასრულებული არ იქნებოდა, აჯანყებულნი დაიწყებდნენ აქტიურ მოქმედებას. ის ევოსია, რომ აჯანყებულნი ფიქრობდნენ ოსმალეთის საზღვარზე შეგროვებას (მდ. ჩოლოქთან) სავსებით დასაჯერებელია და აი, რატომ: გვიხსენოთ, რომ გურულებს იმედი ჰქონდათ ოსმალების მხრით აქტიური დახმარებისა, უმუშალო მოლაპარაკება აწარმოებდნენ ქობულეთელ ჰასანბეგ თავდგირიძესთან, მისგან თოჯ-იარაღს და სხვა მოწყობილობას ლეზულობდნენ. აჯანყებულებს, როდესაც სამხედრო მოქმედებას ჩოლოქის მხრიდან დაიწყებდნენ, ზურგი უზრუნველყოფილი იქნებოდათ. მართლაც, აჯანყებულნი შემოქმედიდან გაემართნენ ლიხაურისკენ, სადაც ისინი 4 ივნისს მივიდნენ. აქ მათ მიემატათ ახალი რაზმები გლეხების ოთარ თოიძის, გოგჩა გორდელაძის, თავად მიხეილ მაქსიმელიძეის, აზნაურების გიტო გოგორიკიძის და სიმაწიკა გოგოლიშვილის მეთაურობით.

როგორც სიანს, პირველდელი გეგმა აქ შესცვალეს, რადგან იმის მაგიერად, რომ მდ. ჩოლოქისაკენ წასულიყვნენ, აჯანყებულნი შემობრუნდნენ ისევ ოზურგეთისაკენ. გლეხთა ცალკე რაზმებმა გადასწვეს ოზურგეთის საბაჟო კარანტინი, ჩახერგეს და გაუვალი გახადეს ოზურგეთიდან მიმავალი გზები, რომელთაგან ერთი ნიკოლოზის სიმაგრისკენ მიდიოდა, ხოლო მეორე ნავაშპრით და ჩოხატაურით — იმერეთისკენ.

ოზურგეთის მაზრის უფროსის და სამხედრო სარდლობის განკარგულებაში იმდენად მცირეოდენი სამხედრო ძალები იყო, რომ მათ ვერ გაჰბედეს აჯანყებულთა წინააღმდეგ რაიმე გადამწყვეტ ღონისძიებათა ხმარება. მეორე მხრით, აჯანყებულნიც მოერიდნენ სამხედრო ძალებთან აშკარა შეტაკებას. მათ მეორეჯერ ჩაუარეს გვერდი ოზურგეთს და გურიანთის თემისაკენ გაემართნენ.

აქ იყო მამული ცნობილი მსხვილი თავადიშვილის გიორგი ნაკაშიძისა. გურიის ყმა-გლეხებს ძლიერ სძულდათ იგი, რადგან ნაკაშიძე ძალიან მკაცრი

მებატონე იყო და გლეხებს ავიწროებდა. თვითონ სამაზრო აღმინისტრაცია იძულებული იყო აღეარებინა: გიორგი ნაკაშიძე „ითვლებოდა ჩვენი მთავრობის ფრიად ერთგულ ადამიანად, მაგრამ ერთ-ერთი პირველთაგანია იმ პირთა შორის, რომელნიც ხალხის სიძულვილს იწვევენ“^{*)}. ფრიად დამახასიათებელია რომ პირველი დიდი და სერიოზული შეტაკება მოხდა აჯანყებულებსა და მსხვილმებატონეს შორის. მოძრაობის ანტიბატონყმურმა რაობამ პირველ ნაბიჯებთანავე იჩინა თავი.

გიორგი ნაკაშიძეს აჯანყებულთა მიახლოება დროზე შეატყობინეს და თავისი საინტელიგენციო პირების საშუალებით მან მოახერხა მდ. სკურბუბის ხიდი აეღო. გარდა ამისა, მაზრის უფროსმა გაუგზავნა მას დასახმარებლად გურული თავად-აზნაურობის ძლიერი რაზმი გამოცდილი პოდპოლკოვნიკის თავად მაჭუტაძის მეთაურობით. ნაკაშიძისადმი სიძულვილი ისეთი დიდი იყო, რომ გლეხთა ცალკე რაზმები ყოველგვარად ცდილობდნენ მდინარეზე გადასვლას. ასტყდა დიდი სროლა, რომლის დროსაც გლეხთა ერთი უმთავრესი ბელადთაგანი დასკრეს. ამან აჯანყებულთა შორის არევე-დარევე გამოიწვია და მტრისაგან დევნილმა გლეხებმა ტყისკენ დაიხიეს. აჯანყებულთა უმთავრესმა ბირთვმა ტყეს შეათარა თავი, ხოლო დანარჩენმა გლეხობამ ჯერ-ჯერობით, დროებით, ახალ სიგნალამდე, სახლს მიაშურა. ოფიციალური ცნობებით, ამ შეტაკებაში მოჰკლეს სახაზინო გლეხი როსტომ მქავანაძე და გოგია მენაბდე.

18 ივნისს გლეხთა მღელვარებამ თავი იჩინა ჩოხატაურის რაიონში, თავად ერისთავთა და ელისაბედ გურიელის მამულში. გლეხთა რაზმში დაახლოებით 600 შეიარაღებული კაცი იყო. შტაბსკაპიტანი ლოლობერიძე, რომელიც სამხედრო რაზმით იდგა ჩოხატაურში, 100 ჯარისკაცით და ადგილობრივი მილიციონერებით მღელვარების ადგილას ჩავიდა. აჯანყებულებს მეთაურობდნენ გლეხები როსტომ მაშაქაშვილი და გიორგი მაშაქაშვილი. ლოლობერიძემ მოითხოვა, რომ გლეხები დაშლილიყვნენ. გლეხებმა უპასუხეს, სროლას აგიტეხთო. როდესაც თავადმა ანტონ ერისთავმა მოინდომა გლეხთა ერთი ბელადის დაპატიმრება, იგი სახეში დასკრეს. ლოლობერიძე დაბრუნდა ჩოხატაურს სრულიად უშედეგოდ. ამასობაში აჯანყებულთა რაზმის რაოდენობა 1500 შეიარაღებულ კაცამდე ავიდა. ისინი დაიარებოდნენ სოფლებში, საყვირის ხმით იწვევდნენ გლეხებს და საყოველთაო აჯანყებისათვის მოუწოდებდნენ.

მოძრაობის მეორე ეტაპში გლეხთა მღელვარება და გამოსვლები გურიის ფარგლებს გასცილდა. გლეხთა მღელვარებამ იფეთქა ქუთაისის მაზრაში, იმერეთის ოთხ სოფელში, რომლებიც მდ. რიონის ნაპირს, აქარა-ახალციხის ქედის დასავლეთ ფერდობებზე მდებარეობენ. 3 ივნისს სოფელ ონჯრხეთის, გადიდის, უხუთის და დვალის მცხოვრებლებმა, რომლებშიაც მებატონეთა 300 კომლი გლეხი იყო და რომელთაც რამაზია და სენია დვალისელები მეთაურობდნენ, გამოაძევეს როგორც მოურავი, ისე გადასახადთა ამკრებნი. საბეჭოს საუბნო მსაჯულმა მაზანდაროვმა ეს ამბავი რომ გაიგო, დაუყოვნებლივ გაემგზავრა ხსენებულ სოფლებისაკენ. მაზანდაროვი შეეცადა მიახლოვე-

*) Кавказский Сборник, т. XIV, стр. 227.

ბოდა აჯანყებულებს, დაერწმუნებინა, რომ დაშლილიყვნენ, დამორჩილებოდნენ ხელისუფლებას და დაუყოვნებლივ გადაეხადნათ გადასახადი. რაზმმა მისგან ოცი საყენით დაიხია და გლებებმა, „უთითებდნენ რა თოფებზე, რომლებიც ხელთ ეკირათ, ერთხმად შესახეს: ერთ დღეს დაებადებულვართ და ეოთს დღესვე დავიხოცებით, ხოლო იმ ფულს, რომელსაც ჩვენგან მოითხოვთ, არ მოგცემთ; თუ შენ (მაზანდაროვი) ან შენგან გამოგზავნილები ახლოს მოხვალთ, აუცილებლად საიქიოს გავისტუმრებთო“ *).

აჯანყებულებმა იქვე განაცხადეს: უარს ვამბობთ გადასახადთა მოცემაზე, რადგან ძალიან ვიჩაგრებით მებატონეებისაგან, მათ სასარგებლოდ ბეგართა შესრულებით; ის საერობო ნატურალური ბეგარა, რომელსაც თქვენ მოითხოვთ, მაგალითად: მუშა-კაცების, ურმების გამოყვანა, მოსაზღვრე საკორდონო რაზმის შენახვა. ჩვენთვის ძალიან სამძიმოაო და სხვა“. საბუქოს უბნის კლებთა აჯანყებას შემთხვევითი და დამოუკიდებელი ხასიათი არ ჰქონია. ისინი შეთანხმებულნი იყვნენ გურულებთან. იმავე მაზანდაროვს განუცხადეს აჯანყებულებმა: ჩვენ იარაღს არ დავყრიტ და საერთო ბეგარას არ შევასრულებტ, სანამ ამას გურულები არ იზმენო.

ვინაიდან ადგილობრივი პოლიციის ძალებით გლებთა მოძრაობის ჩაქრობა შეუძლებელი შეიქმნა, ამ საქმისთვის გაპგზავნეს ქუთაისის მაზრის უფროსი გ. ლიაშჩიკო საგანგებო რწმუნებულობით. მას დაავალეს: „თავშივე ჩაჰკალ კანონიერ ხელისუფლებისადმი გლებთა დანაშაულობრივი წინააღმდეგობა, თუ შესაძლებელია, პირადი ჩაგონების საშუალებით, ხოლო თუ ამან ვერ გასქრა, პოლიციური ღონისძიებებით... თუ ამ საქმეში მან (ლიაშჩიკომ) ვერა გააწყრა რა, პირველ მის შეტყობინებისთანავე დაუყოვნებლივ გაიგზავნოს მასთან ურჩთა და საწყნარებლად სამხედრო რაზმიო“ *).

გურიის და იმერეთის ამებმა ძალიან შეაშფოთა ქართლ-კახეთ-იმერეთის როგორც ადგილობრივი, ისე ცენტრალური სამოქალაქო და სამხედრო ხელისუფლება. გურიაში ივნისის განმავლობაში ორჯერ იყო სანოქალაქო გუბერნატორი გენერალ-მაიორი კოხანოვი. რათა გამოერკვიათ მღელვარების მიზეზები, მან მოიარა გურიის მთელი რიგი რაიონები, მოლაპარაკება ჰქონდა ცალკე „პარტიათა“ წარმომადგენლებთან, მოისმინა ადგილობრივი აღმინისტრაციის და მებატონეთა მოქმედების და მზავგერლობის შესახებ საჩივრები და გლებთა მოთხოვნანი. სამხედრო და სამოქალაქო ხელისუფალტ იმედი არა აქვთ, რომ მშვიდობიანი გზით შესძლებენ მოსახლეობის დამორჩილებას. ამიტომ ისინი ენერგიულად ცდილობენ გურიაში თავი მოუყარონ საკმარის სამხედრო ძალებს, რათა საკიროებისამებრ, შესძლონ მოძრაობის ჩაქრობა იარაღით. 3 ივნისს რედუტყალადან გურიას გაიგზავნა ჯარისკაცთა როტა 140 კაცის შემადგენლობით და 2 ზარბაზნით. 4 ივნისს ქუთაისიდან გურიისაკენ გაემართა ქვეითა ჯარის რაზმი 167 კაცის შემადგენლობით და 50 დონელი ყაზახი. ამ ძალების დასამატებლად

*) ც. არქივი. Дело канц. Груз. - Имерет. гражд. губ. ქუთაისის მაზრის უფროსის მოხსენება, № 345, ფ. 13.

*) ც. არქივი. იქვე.

ქუთაისიდან კიდევ გამოითხოვეს 100 ჯარისკაცი და 2 ზარბაზანი. სამეგრელოს მთავარს დადიანს და ახალციხის მაზრის უფროსს ალი-ბეგს სამას-სამასი მილიციონერი უნდა გამოეყვანათ. ქუთაისში, რეზერვად უნდა მდგარიყო საოპრად გამზადებული ერთი ბატალიონი; მეორე ბატალიონი უნდა დამდგარიყო გურია-იმერეთის საზღვარზე, რათა პირველ საქიროებისთანავე სალაშქროდ დაძრულიყო.

ყველა იმ სამხედრო ძალების სარდლად, რომელთაც გურიაში უნდა ემოქმედნათ, დანიშნეს ახალციხის სამხედრო საოლქო უფროსი — პოლკოვნიკი თავადი არლუთინსკი - დოლგორუკოვი. არლუთინსკის იმედი ჰქონდა, რომ გურიას მალე დააწყნარებდა. იგი ოზურგეთს ჩავიდა 13 ივნისს. იქ, ადგილობრივად გამოარკვეა, რომ გურიის და საბეჭოს უზნის მცხოვრებნი უკვე დაწყნარებულიყვნენ, რომ უმრავლესობას უკვე შეეტანა გადასახადი და მწვიდობიანად მუშაობდა ყანებში, რადგან სწორედ გაცხარებული მუშაობის ხანი იყო.

რანდენიშე დღის შემდეგ დალისტინიდან დაბრუნდა იმერეთ-გურიის სამხედრო ნაწილის მმართველი პოლკოვნიკი ბრუსილოვი. კავკასიის I კორპუსის უფროსი გენ. გოლოვინის მიწერილობით ბრუსილოვმა იკისრა გურიაში აქაფი სამხედრო ძალების უფროსობა, ხოლო არლუთინსკი ისევ ახალ ციხეს დაბრუნდა.

ბრუსილოვი გაეცნო გურიის საქმეთა ვითარებას და ისიც იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ „ამბოხება ჩაქრობილია“, „გაუგებრობანი მოსპობილია“ და მანრაში ნორმალური ცხოვრება აღდგენილია. მომხდარმა ამბებმა მაზრის ადმინისტრაციას სრულიად ვერავითარი კეჟა ვერ ასწავლა. მებატონეები კვლავ განაგრძობდნენ ყმების ჩაგვრას, ადმინისტრაცია კვლავინდებურად ბოროტად ხმარობდა თავის ძალა-უფლებას. მებატონეებს და მილიციას უნდა დაეკირათ და მაზრის ხელისუფლებისათვის გადაეცათ მოძრაობის დამწყვანი და მეთაურნი. ერთადერთი შეღავათი, რომელიც მოჰყვა გლეხთა გამოსვლას გურიაში, ეს იყო ის, რომ ნება დართეს გლეხებისაგან გადასახადის შეტანის დროს, თუ ეს აუცილებელი იქნებოდა, რუსული ფულის მაგიერად დღის კურსის მიხედვით — ოსმალური ფარაც მიეღოთ.

— . —

პირველი ამბოხების შემდეგ ჩამოვარდნილი სიწყნარე გურიაში ხანაკლე და მოჩვენებითი აღმოჩნდა. მიუხედავად მრავალი ღონისძიებისა, „ამბოხის“ ვერც ერთი „წამქეზებელი“ ვერ დაიჭირეს და არც ერთი მათგანი არ გაუცია ხალხს. ისინი თავისუფლად დაიარებოდნენ სოფელ-სოფელ და გაძლიერებულ მუშაობას ეწეოდნენ ახალი აჯანყების შესამზადებლად, ძალებს იკრებდნენ და ახალ შეიარაღებულ ძალებს რაზმავდნენ.

ძირითად ამოცანასთან ერთად — რუსის თვითმპყრობელობის მოშორების ამოცანის გარდა, მდელ გურიაში ფრიად პოპულარულ ლოზუნგად იქცა ბატონყმობის ლიკვიდაცია, მებატონეთა ექსპლოატაციის მოსპობა. აჯანყებულთა აზრით, თუ რუსის ჯარზე გაიმარჯვებდნენ, უნდა დაეცმულიყო მებატონეთა ძალა-უფლებაც, რადგან იგი რუსეთის ხიშტებს ეყრდნობოდა.

ანგარიშს უწევინ რა პირველი გამოსვლის ვაკეთებლებს და გამოცდილებას, მოძრაობის ბელადები იმ დასკვნამდე მიდიან, რომ გამარჯვების მიღწევა შესაძლებელია მხოლოდ შეთანხმებული ხელშეწყობით, მოქმედების მთლიანი გეგმით და გარეშე ძალის დახმარებით. გურიასთან ერთად უნდა აჯანყებულიყვნენ იმერეთ-სამეგრელოს ყმა გლეხები.

აჯანყებულებმა გადასწყვიტეს უცაბედი თავდასხმით ხელთ ეგდოთ რუსის ჯარის გარნიზონით დაკავებული გამაგრებული პუნქტები და მერე გაეხსნათ ოსმალეთის საზღვარი, რათა მიმოსვლა იქით და აქეთ თავისუფალი ყოფილიყო.

ყველაზე ძნელი საქმე ოზურგეთის აღება იყო. მასთან უნდა შეგროვილიყვნენ აჯანყებულთა მთავარი ძალები. რადგან ოზურგეთის აღება ძნელი იყო, გადასწყვიტეს მისი გარემოცვა, მისი სავსებით მოწყვეტა; ისე უნდა მოეწყობოთ საქმე, რომ ოზურგეთს ვერ მიეღო სურსათ-სანოვადე, დაეკეტნათ იმერეთ-სამეგრელოს საზღვარი, რათა გარემოცულ გარნიზონს დახმარება ვერსაიდან მისვლოდა.

აჯანყებულებს იმედი ჰქონდათ, რომ ოზურგეთს ან ბრძოლით აიღებდნენ, ან შიმშილობით შეწუხებული გარნიზონი იძულებული გახდებოდა ნებაყოფლობით დანებებოდა.

ახალი აჯანყების ნიშნებმა თავი იჩინა უკვე იელისის დამღვეს. გადასახადის ნიადაგზე კვლავ დაიწყო მღელვარება აკეთის თემის გლეხობაში. მას მიჰყვნენ თავად ერისთავთა გლეხები ჩოხატაურის რაიონში. როდესაც მღელვარებით მოცულ რაიონებში მივიდნენ მღელველი და მოხელეები, გლეხთა უკმაყოფილობის მიზეზის გამოსაკვლევად გაგზავნილნი, გლეხებმა განაცხადეს: ჩვენ მოგვატყუეს; დაგვიბრდნენ ფულადს გადასახადს აღარ მოგვთხოვთო, ახლა კი ფულის ამკრებნი დაიარებიან და გადასახადს თხოულობენო.

ამავე მიზეზით მღელვარება დაიწყო ოზურგეთის თემის სოფ. თხინვალში. ახალი აფეთქების აუცილებლობა ყველასთვის აშკარა შეიქმნა. შეშინებულმა თავად-აზნაურობამ მიატოვა თავისი სახლკარი და მთელი თავისი ოჯახებით მიაშურა ოზურგეთს, რუსის ჯარის გარნიზონის ხიშტების მფარველობას.

ავგისტოს დამდევს საყოველთაო აჯანყების აშკარა ნიშანი მისცეს სხვებს სოფელ გურიანთის გლეხებმა. მათ მაგალითს მყისვე მიჰყვნენ ლიხაურელები. აჯანყებულთა ძირითად ბირთვს ემატებოდნენ რაზმები გურიის ყველა რაიონიდან. აჯანყებულებმა აღარ დააყოვნეს და მალე დაიწყეს აქტიური შეტევა რუსის ჯარის წინააღმდეგ. მათი უმთავრესი მიზანი იყო, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ოზურგეთის ყოველმხრით გარემოცვა. გურიის ადმინისტრაციულ და მთავარ გამაგრებულ ადგილას, ოზურგეთს, პოლკოვნიკ ბრუსილოვის განკარგულებაში შემდეგი სამხედრო ძალები იყო: 21 არტილერისტი, 46 ღონელი ყაზახი, 46 უმწყობრო რაზმელი, 601 ქვეითა ჯარისკაცი, 3 ზარბაზანი. ცალკე სოფელსა და გამაგრებულ ადგილებში იდგნენ რაზმები, სულ 674 კაცი. გარდა ამისა, გურიის იყო, თუმცა არა საკმარისად საიმედო, გურიის და იმერეთის მრავალრიცხოვანი მილიცია.

9 აგვისტოს ორასი აჯანყებული თავს დაესხა ტრანსპორტს, რომელსაც პროვიანტი მიჰქონდა ოზურგეთიდან სოფ. გურიანთას. ამ შეტაკებაში მოკლულ იქნა 4 ჯარისკაცი, 2 ტყვედ წაიყვანეს. აჯანყებულებმა ხელთ იგდეს ტრანსპორტი სურსათ-სანოვაგითურთ, 5 თოფი და ვაზნები. ამავე დღეს აჯანყებულთა მეორე რაზმი თავს დაესხა ჩოლოქის ყაზახთა პოსტს, დაარბია იგი და ტყვედ წამოიყვანა 12 ყაზახი, ხელთ იგდო ცხენები და იარაღი. გარდა ამისა, იმავე რაიონში, ოსმალეთის საზღვარზე დაარბიეს საბაჟო პოსტი, კარანტინი და ტყვედ წამოიყვანეს მისი მცველები. მესამე რაზმი, გოგია ქარცივაძის მეთაურობით, თავს დაესხა ნატანების პოსტს, დაარბია იგი, ხელთ იგდო მთელი იარაღი და ქონება და დაანგრია მდ. ნატანებზე გადასასვლელი. ამის გამო მიმოსულა რედუტ-ყალასა და ნიკოლოზის სიმაგრეს შორის შესწყდა.

ბოლოს, იმავე 9 აგვისტოს მოხდა პირველი დიდი შეტაკება აჯანყებულთა და ბრუსილოვის რაზმს შორის. რაკი გაიგო, რომ აჯანყებულები ოზურგეთთან იყრიდნენ თავს და განზრახვა ჰქონდათ მოეწყვიტნათ იგი ნიკოლოზის სიმაგრისაგან, ბრუსილოვმა მოინდომა დაესწრო აჯანყებულებისათვის. იგი დილაადრიან გაემართა ნიკოლოზის სიმაგრისაკენ 200 ჯარისკაცით და ორი ზარბაზნით. 500 შეიარაღებული აჯანყებულნი უცდიდა რუსის რაზმს სოფელ გოგორეთთან. აჯანყებულებს მეთაურობდა აბესა ბოლქვაძე.

გოგორეთიდან ორი ვერსის მანძილზე ბრუსილოვი გაჩერდა მინდორზე, ხოლო წინ გაგზავნა კაპიტანი გაბაშვილი 100 ჯარისკაცით. მთავარ რაზმს გაბაშვილი ასი ნაბიჯითაც კი არ იყო დაშორებული, რომ აჯანყებულებმა მას სროლა აუტეხეს. ბრუსილოვი დაუყოვნებლივ გაეშურა არტილერიით მოწინავე რაზმის დასახმარებლად. ასტყდა ხანგრძლივი და ცხარე ბრძოლა, რომელმაც 4 საათს გასტანა. ადგილმდებარეობის კარგად მცოდნე აჯანყებულებმა, ჩირგვებიდან და ხეებიდან ბრუსილოვის ჯარს სეტყვასავით დააყარეს ტყვია. გლეხები ისე იყვნენ გაათრეებული, რომ ხშირად უშიშრად გამოდიოდნენ საფარებიდან, ხანჯალამოლებულნი პირის-პირ ეკვეთებოდნენ ხოლმე მოწინააღმდეგეს. ბრუსილოვის 20-დე ჯარისკაცი და 3 ცხენი მოუკლეს და დაუჭრეს. მან 60 ზარბაზნის ყუმბარა გაისროლა, თოფის ვაზნები თითქმის მთლად დასცალა. ამიტომ იგი იძულებული გახდა სასწრაფოდ დაეხია ოზურგეთისაკენ. აჯანყებულებმა სდიეს მას 12 ვერსის მანძილზე. აჯანყებულთა მხრით ამ ბრძოლაში დაიღუპა 15 კაცი და დაიარქა 40*). დაჭრილთა შორის იყო აჯანყებულთა მეთაური აბესა ბოლქვაძე.

ამ ბრძოლის შედეგი ის იყო, რომ აჯანყებულთა შორის რევოლუციური სულისკვეთება ძალიან გაძლიერდა. ბრუსილოვის უკან დახვეის და აჯანყებულთა გამარჯვების ამბავი მყისვე მთელ გურიას მოედვა და ხალხს გამარჯვების იმედი გაუღვიძა. გოგორეთი აჯანყებულებმა მტკიცედ დაიკავეს, რის გამოც სრულიად მოწყვეტილ იქნენ ერთმანეთს ოზურგეთის გარნიზონი და ნიკოლოზის სიმაგრე. გურიაში მყოფ ჯარებს სურსათი ნიკოლოზის სიმაგრის საწყობებიდან ეძლეოდათ. ამიტომ აჯანყებულთა ამ გამარჯვებას მათთვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა.

10 აგვისტოს 2000 შეიარაღებული აჯანყებული (ოფიციალური ვერსიით) ჩვენთვის უკვე ცნობილი აბესა ბოლქვაძის მეთაურობით თავს დაესხა ნიკოლოზის სიმაგრეს. მცირეოდენი სროლის შემდეგ გარნიზონი იძულებული გახდა დამორჩილებულყო. აჯანყებულებმა საშუალება მისცეს ჯარისკაცებს და მცველებს ნაე-გემებით რედუტ-ყალას წასულიყვნენ. აჯანყებულებმა ხელთ იგდეს დიდძალი თოფ-იარაღი, ტყვია-წამალი, სახაზინო ქონება და 2 ათასი ჩეტვერტი ფქვილი. ნიკოლოზის სიმაგრის აღებით აჯანყებულებმა ხანგრძლივად უზრუნველჰყვეს თავი სურსათით და გააუმჯობესეს თავიანთი ტენზიკური შეიარაღება.

ამის შემდეგ აჯანყებულებმა საჩქაროდ მოშალეს მდ. მალთაყვას და სუფსაზე გადასასვლელი, ნიკოლოზის სიმაგრიდან ვიდრე მდ. სუფსამდე დააყენეს ძლიერი მოდარაჯე რაზმები და ამით შეჰკრეს სამეგრელოდან გურიას მომავალი გზა.

აჯანყებულნი ცდილობდნენ მთელი თავისი ძალები შემდგომ მოეხმარებინათ ოზურგეთის აღებისათვის. ამიტონ ისინი ცდილობდნენ ზურგის გამაგრებას. 11 აგვისტოს მათ ალყა შემოარტყეს გურიანთაში თავად ნაკაშიძეების მამულს, რომელიც გურიაში ერთ-ერთ სერიოზულ სიმაგრედ ითვლებოდა და სადაც იდგა ჯარისკაცთა ერთი როტა პორუჩიკ თავად მიქელაძის უფროსობით. გარნიზონი სრულიად მოკლებული იყო სურსათს. წყალიც კი არ ჰქონდათ და იძულებულნი იყვნენ სროლის ქვეშ მოეტანათ იგი. შიმშილ-წყურვლით შეწუხებულმა და დახმარებას მოკლებულმა მიქელაძემ (გლეხები ფულადაც არაფერს აძლევდნენ მას) 13 აგვისტოს ღამით მოახერხა გურიანთიდან გაპარვა. თავად ნაკაშიძეებითურთ აჯანყებულებისაგან თავისუფალი პატარა ბილიკით იგი ჩავიდა თავისი როტით ოზურგეთს.

გურიანთა მთლად აჯანყებულთა ხელში იყო. ამიტომ შეიკრა გზა ოზურგეთსა და ფოთს შორისაც. 13 აგვისტოს დაეცა ლიხაურის პოსტიც. რაზმმა, რომელიც ერთი უნტერ-ოფიცრის და 8 ჯარისკაცისაგან შესდგებოდა, მოახერხა ღამით გაპარვა ოზურგეთს. მათი გზის მაჩვენებელი იყო ლიხაურის მოურავის ქაიხოსრო თაყაიშვილის დედა. ამ საქმისთვის ბრუსილოვმა მას 10 მ. ვერცხლი აჩუქა.

15 აგვისტოს აჯანყება უკვე მთელ გურიას მოედო. აჯანყებულთა რაზმები მოქმედებდნენ ფოთის და რედუტ-ყალას მიდამოებში და მათ აღებას ფიქრობდნენ. ფოთიდან ქუთაისის სურსათის გზაენა შეუძლებელი შეიქმნა. ამ დროს შეიარაღებულ აჯანყებულთა რიცხვი 7200 კაცს აღწევდა. ამათგან 400 კაცი ოზურგეთსა და ფოთის რაიონში იყო, 500 გამაგრდა საბეჭოს თემსა და სოფ. კობატშო, ხოლო 2700 კაცი ჩახატაურის რაიონში*).

ბრუსილოვის ცნობებით აჯანყებულნი ორჯერ აპირებდნენ ოზურგეთზე თავდასხმას, 11 და 15 აგვისტოს, მაგრამ ორჯერვე კოკისპირულმა წვიმამ შეუშალათ ხელი. 14 აგვისტოს აჯანყებულებმა დაიკავეს ოზურგეთ-ქუთაისის გზა, რომელიც სოფ. საჯავახოზე გადიოდა. მეორე დღეს დაიკავეს ნასაკირალის მთა.

*) Кавказский сборник, т. XIV, гл. 274.

აშნაირად, შეკრულ იქნა ნაგომარის მნიშვნელოვანი გზა. ოზურგეთი მთელ ქვეყანას მოწყვეტილი იყო და სურსათ-სანოვაგე არ მოეპოებოდა არც გარნიზონისათვის, არც მოქალაქეთათვის.

ამ დროს გურიაში (გარდა ოზურგეთისა) რუსული კანონები უკვე აღარ მოქმედობდა. ერთადერთ ხელისუფლებას წარმოადგენდა აჯანყებულთა „მთავარი შტაბი“, რომელიც ხელმძღვანელობას უწევდა გურიის გლეხობის რევოლუციურ მოძრაობას.

ვიდრე ოზურგეთის შეუპოვარი გარემოცვა გრძელდებოდა, გურულებმა კიდევ ორ სერიოზულ გამარჯვებას მიაღწიეს. პოლკოვნიკ ბრუსილოვის მოთხოვნით მის საშველად გამოეშურნენ ერთის მხრით — იმერეთის მილიცია პოლკოვნიკ თავად წერეთლის მეთაურობით, ხოლო ფოთის მხრით — სამეგრელოს მთავარი დადიანი. წერეთელს ჰყავდა 400 მილიციონერი. ეს რაზმი გადაძლიერეს გურიის თავად-აზნაურებმა. მიუხედავად ამისა, წერეთელმა დიდი გაჭირვებით მიაღწია ჩოხატაურის პოსტს. 16 აგვისტოს იგი აქ შეუერთდა პორუჩიკ ლევინსკის რაზმს, რომელსაც 200 ჯარისკაცი ჰყავდა და 2 ზარბაზანი ჰქონდა. მას დიდი ხანი იყო აჯანყებულები შემორტყმოდენ და გასაქანს არ აძლევდენ.

მიუხედავად ახალი ძალების მომატებისა, არტილერიის საუკეთესო ტექნიკური შეიარაღებისა, წერეთელმა და ლევინსკიმ არა თუ ვერ მოახერხეს აჯანყებულთა გაფანტვა, ოზურგეთის გზის განთავისუფლება, ოზურგეთისადმი მიშველება, არამედ დიდი გაჭირვებით იგერიებდენ აჯანყებულთა თავდასხმას. ჩოხატაურის პოსტზე აჯანყებულთა შეტევა დღითი-დღე ძლიერდებოდა. გარშემორტყმული რაზმი სურსათის დიდ გაჭირვებას განიცდიდა და შეტაკებებში ხალხი ეღუპებოდა (ოფიციალური ცნობებით, პირველ შეტაკებაში წერეთელს მოუკლეს 7 და დაუჭრეს 22 კაცი). წერეთელმა ძლიერდევობით მოახერხა 27 აგვისტოს იმერეთისკენ დახევა, იგი დაბინავდა ჩოხატაურის პოსტიდან 21 ვერსის მანძილზე, დ. ეწერში, რის შემდეგაც აჯანყებულებმა აიღეს უკანასკნელი გამაგრებული პოსტები ნაგომარსა და ჩოხატაურში.

ოფიციალური ცნობებით, დადიანს ჰყავდა 1000 მილიციონერი, რომელთა შორის იყვნენ ცხნოსნებიც და თავად-აზნაურთა სპეციალური რაზმი. ჰქონდათ ზარბაზნებიც. სძლიეს რა მედარაჯე რაზმები, მეგრელებს შეტაკება ჰქონდათ აჯანყებულთა მთავარ ძალებთან ძლიერად გამაგრებულ გრიგოლეთთან. ბრძოლა სამს დღე-ღამეს გრძელდებოდა. დადიანი შემდეგ გენერალ კოცებუს ამ ბრძოლის შესახებ სწერდა: „მეგრელები ხელმწიფისა და სამშობლოსადმი ერთგულების დასამტკიცებლად თავს არ იზოგავდენ, ყოველ ღონეს ხმარობდენ გურულთა წინააღმდეგ, არ არჩევდენ არც ახლობლებს, არც ნათესავებს და მისწრაფოდენ თავისი უქვეშევრდომილესი მოვალეობის შესრულებასი“ *). მიუხედავად ამისა, დადიანი იძულებული იყო სამარცხვინოდ უკან დაეხია; მას 40 კაცი მოუკლეს და დაუჭრეს და იძულებული გახადეს სამეგრელოს გაბრუნებულიყო.

*) Кавказский сборник. Чудинов. Восстание гурийцев 41 г. г. 264.

ოზურგეთის მაზრის უფროსის ცნობით, დადიანი „მნიშვნელოვნად დაზარადა“. მაგრამ ეს ოფიციალური ვერსია უქვეყნლად აქინებს მეგრულ მებატონეების დამარცხების ხასიათსა და ზარალს, რომელთაც თავიანთი ყმები ძმათა სისხლის ღვრაში ჩაითრიეს.

ხალხური გადმოცემის მიხედვით, რომელიც მხატვრულად დაამუშავა ცნობილმა მწერალმა ევანტე ნინოშვილმა თავის რომანში „ჯანყი გურიში“, გურულებმა სასტიკად დამარცხეს მეგრელები. ბრძოლა რამდენსამე დღეს გრძელდებოდა. ყოველი მხრიდან გარშემორტყმული მეგრელები იძულებულნი გახდნენ იარაღი დაეყარნათ და გამარჯვებულთა წინაშე ქედი მოეხარათ. გურულებმა ტყვეები დასაჯეს უძველესი ჩვეულების მიხედვით: მეგრელები დადიანსა და სხვა აზნაურებთან ერთად ალაიაში გააძვირინეს (გადაჯვარადინებულ თოფებს ქვეშ)*).

ავისტოს დამლევე გურიში ის მომენტი იყო, როდესაც „ამბოხება საესებით გაჩაღებული იყო და მოედო მთელ ამ ქვეყანას, ხოლო ჩვენი (რუსეთის) პუნქტების და გარნიზონების მდგომარეობა ქეშმარიტად რომ სასოწარმყვეთი იყო“ **).

გურულ აჯანყებულთა გამარჯვების და იმ მოწოდებათა ზეგავლენით, რომლებსაც აჯანყებულნი ჰგზავნიდნენ აქეთ-იქით, მოქრაობა იმ დონეზე იყო, რომ გურიის საზღვრებს უნდა გასცილებოდა. ავისტოს დამლევს ამბოხების ნაპერწკალი უკვე ედებოდა მთელ სამეგრელოს და იმერეთს, სადაც „ერთადერთი პირები, რომელნიც რუსის მთავრობის ერთგულნი დარჩნენ, მხოლოდ თავად-აზნაურთა ოჯახები იყვნენ“ ***).

დადიანის მეგრული მილიცია საესებით გაიხრწნა. თვითონ მთავარი იძულებული იყო აღეარებინა, რომ მისი „ქვეითი ჯარი არაფრად არ ვარგოდა და ამიტომ სარდლობას სთხოვდა მიეცა მისთვის რუსის ოფიცრები“. როდესაც რუსის სარდლობამ განკარგულება გასცა, რომ მეგრელთა მილიცია პორუჩიკ თავად მიქელაძის მეთაურობით წასულიყო ნიკოლოზის სიმაგრისაკენ, რათა იქითკენ მიექცია აჯანყებულთა ყურადღება, მილიციონერებში აშკარა ამბოხებამ იჩინა თავი. 67 კაცმა დაიტაცა იარაღი, ტყვია-წამალი, მიატოვა ბანაიკი, ძალით გადავიდა ბორანზე და თავიანთ სახლს მიაშურა. არა მარტო გლეხი მილიციონერები, არამედ თავად-აზნაურებიც არ ემორჩილებოდნენ რუსის სარდლობას და უარს ამბობდნენ ნიკოლოზის სიმაგრისკენ წასვლაზე, რადგან რუსის რეგულიარული ჯარის დაუხმარებლად მათ ეშინოდათ „მეამბოხე გლეხებთან“ შეხვედრის ***).

სამეგრელოში, სოფ. ჯვარში, შერგოვდა რაზმი, რომელშიაც 1000 კაცი ითვლებოდა და განზრახვა ჰქონდა სასწრაფოდ მიშველებოდა გურულებს.

*) ასეთივე ჩვეულება ჰქონდათ გლეხებს გერმანიაში გლეხთა დიდი ომიანობის დროს. „გლეხები მაშინ ჰბუჯდნენ თავად-აზნაურთა კოშკებს, ხოცავდნენ თავად-აზნაურებს, ან, როგორც მაშინ ჩვეულება ჰქონდათ, გადაჯვარადინებულ შუბებს ქვეშ გაატარებდნენ ხოლმე“ (ენგელსი — „გლეხთა ომი გერმანიაში“, გვ. 7).

***) Кавказский сборник. т. XIV, гл. 266.

****) იქვე.

*****) Кавказский сборник т. XIV, гл. 280.

მუხარბეგ დოლიძის მეთაურობით გურულების რაზმი „გადავიდა გურიის მაზრის საზღვარს ქუთაისის მაზრაში და შეუდგა იმერელი დაბალი ხალხის დაფიცებას, რათა მათ გურულებისამებრ ემოქმედნათ“ *). აჯანყება მოედო მთელ საბეჭოს უბანს, რომლის მოსახლეობამ აშკარად იწყო რუსის ხელისუფლებისადმი ურჩობა. გურულების მსგავსად გლეხები აფიცებდნენ ერთმანეთს მოძრაობის ერთგულებაზე. საჯავახოს ხევის სოფლების უმეტესობა გურული აჯანყებულების ხელში იყო და აჯანყება იმერეთში გავრცელდა სოფ. კოპატამდე. აჯანყებულთა გამარჯვებას სხვა შედეგებიც მოჰყვა. „უნებური მოწმე (სწერს ანრები), მე ვხედავდი, თუ რა სწრაფად მოედო გურიის აჯანყების ამბავი მთელ აღმოსავლეთ სანაპიროებს (შავი ზღვისას), თუ რა დიდი სიმპატია და იმედები აღძრა მან არა მარტო ჯერეთ დაუმორჩილებელ ერებში, არამედ იმათშიაც კი, რომელნიც დიდი ხანია სარგებლობენ ჩვენი მთავრობის ფრთათა ქვეშე მოქალაქეობის ყველა სარფიანობით“ **).

რუსის ჯარები იმ დროს წარმატებით უტევენ ჯერეთ დაუმორჩილებელ მთიელთა ტომებს. უბიხები, საშეს ტომი, მთიელ ჯიქელთა საზოგადოებანი იძულებულნი გახდნენ მოლაპარაკება დაეწყოთ, რათა რუსეთის იარაღს დამორჩილებოდნენ; მაგრამ აღმოსავლეთ კავკასიის დაპყრობის ისტორიკოსის ვოლკონსკის თქმით, ყველაფერი ეს „ელვისებური სისწრაფით ჩაიფუშა“ ***). „საქმის ასეთი მოულოდნელი მოტრიალებათ, განაგრძობს იგივე ისტორიკოსი, აიხსნება იმ აჯანყებით, რომელიც გურიაში მოხდა. ეს ამბავი ელვის სისწრაფით მოედდა მთელ აღმოსავლეთის სანაპიროებს და ჩვენთვის ფრიად საზარალო გადატრიალება მოახდინა ხალხთა გონებაში“ ... ****) გურიისავე აჯანყების ბრალი იყო ის, რომ იმ რაზმში, რომელშიც უნდა გამოცხადებულიყო 100 სვანი მილიციონერი მთიელთა წინააღმდეგ გასალაშქრებლად, გამოცხადდა მხოლოდ 60 კაცი. 600 სამურხაყანოელის მაგივრად რუსის სარდლობამ ძლივძლივობით შეაგროვა მხოლოდ 336 კაცი. აფხაზეთში სრულიად ვერ მოახერხეს შეეყარნათ მთიელთა წინააღმდეგ მეგრელთა, იმერთა და გურიის მილიცია. მათ მაგივრად აფხაზეთის მთავარს მიხეილ შარვაშიძეს მილიციონერები უნდა შეეკრიბა აბჭივას ოლქში, მაგრამ ეშინოდა; მან ანრებს უთხრა, „მეშინია, რომ აბჭიველები არ დაემორჩილებიანა“ *****).

შავი ზღვის სანაპირო ხაზის მე-3 განყოფილების უფროსი ანრები გენერალ გოლოვინისადმი თავის მოხსენებაში აცხადებდა: „გურულთა დაწყნარება, უბიხთა დაპყრობა და დასჯა და ჯიქელთა მორჩილების განმტკიცება ერთმანეთთან მტკიცედ დაკავშირებული საკითხებია. ამ ორი უკანასკნელის გადაწყვეტა პირველის სწრაფსა და საბოლოო მოთავეებაზე დამოკიდებულია“. ანრებმა გან-

*) ც. არქივი. Дело канц. Груз. — Имерет. гражд. губ.. № 345. — ქუთაისის მაზრის უფროსის მოხსენება.

**) ც. არქივი. გურიის საქმეები, № 26. შავი ზღვის სანაპ. ხაზის უფროსის მოხსენება.

***) Кавк. сб. т. XIII, „1840, 1841, 1842 гг. на Кавказе“ — Н. Волконский, 421.

****) იქვე.

*****) Кавказский сб., т. XIII, „1840, 1841, 1842 гг. на Кавказе“ — Н. Волконский, 83. 121.

კარგულება გასცა, რომ სამხედრო წესისამებრ განემზადებინათ ადღერის რე-
ილზე სამხედრო გემი, 3 ფრეგატი, ორი ბრიგი, შხუნები, ორი უბრალო გემი და 4
ბატალიონი ქვეითა ჯარი ზარბაზნებით. თვითონ ანრეპი ამის შემდეგ 1 სექტემ-
ბერს გაემგზავრა რედუტ-ყალაში, იქიდან კი ნავომარს, რათა ადგილობრივ
გასცნობოდა საქმის ვითარებას და, თუ ეს აუცილებელი იქნებოდა, უშუალო მო-
ნაწილეობა მიეღო გურიის აჯანყების დათრგუნვაში.

ავგისტოს ამბებს გურიაში, აჯანყებას იმერეთში და მოძრაობის ფართო
გაქანებას არ შეიძლება არ შეეშფოთებინა ტფილისში მყოფი ხელისუფლებაც.
ტფილისელ ხელისუფლების აზრით, ერთად-ერთი გამოსავალი იყო მსხვილ სამ-
ხედრო ძალების გადაგზავნა გურიისკენ, რათა მძლავრი დარტყმით დაეთრგუ-
ნათ გლახთა მოძრაობა. რაიმე დათმობაზე, აჯანყებულთა რაიმე სამართლიან
მოთხოვნათა დაკმაყოფილებაზე — ლაპარაკიც არ ყოფილა.

ტფილისის სამხედრო გენერალ-გუბერნატორი გენ. ბრაიკო სწერს გენ.
კოხანოვს: საჭიროა გურიაში გადაჭრით იმოქმედოთ ურჩთა წინააღმდეგ. საე-
სებით ხელი უნდა აიღოთ დარწმუნების მეთოდებზე, ვინაიდან არსებული მდგო-
მარეობის დროს მას შესაძლებელია უფრო უარესი შედეგები მოჰყვესო.

როდესაც გენ. გოლოვინის მოხსენებით ნიკოლოზ I გაეცნო გურიის აჯან-
ყების ამბავს, ექვი გამოსთქვა: „აღბად ადგილობრივი უახლოესი ხელისუფლე-
ბის ბოროტმოქმედებამ გამოიყვანა გურულები მოთმინებიდანაო“, „უეჭველად
საჭიროა ამბოხების ნამდვილი მიზეზის გამოარკვევაო“. მიუხედავად ამისა, მან
ბრძანა: „მეაბოხეთა დასაწყწნარებლად ეხმარათ ფრიად გადაჭრილი და მკაცრი
ლონისძიებანი“, „სასეგებით დაემორჩილებინათ გურულები და დაესაჯნათ ამბო-
ხების მთავარი დამნაშავენი“ *).

13 ავგისტოს გურულ აჯანყებულთა წინააღმდეგ მოქმედ ყველა შეიარა-
ღებულ ძალთა უფროსად ხელმეორედ დანიშნეს არლუთინსკი - დოლოგორუკოვი,
როგორც ისეთი „ადამიანი, რომელიც სარგებლობდა მთავრობის ნდობით და
ხალხზე გავლენით“. არლუთინსკის საგანგებო უფლებები მიანიჭეს და სამხედრო
მოქმედებათა დასრულებამდე სამხედრო და სამოქალაქო მხრით დაუმორჩილეს:
ქუთაისის, ახალციხის და გურიის მაზრები. არლუთინსკი ახალციხიდან გამოვიდა
15 ავგისტოს. სექტემბრის დაშდევამდე იგი იმერეთს, გურიის საზღვართან იყო.
იგი იქ, საზღვართან აგროვებდა სამხედრო ძალებს, რომლებიც საქართველოს
სხვადასხვა რაიონიდან არლუთინსკის განკარგულებაში იგზავნებოდა.

გურიის მდგომარეობა ფრიად სერიოზულ საქმედ მიაჩნდათ და არც
აჯანყების სწრაფი ლიკვიდაციის იმედი ჰქონდათ. ეს აშკარაა იმის გამო, რომ
ქუთაისის და ფოთში ეზიდებოდნენ და აგროვებდნენ სურსათს, საარტილერიო ყუმ-
ბარებს, ზარბაზნებს ა/კავკასიის სხვადასხვა რაიონიდან და სევასტოპოლიდან.

რეზერვს გარდა, გურიის საზღვარზე არლუთინსკის 2 სექტემბერს ჰყავდა:
გრენადერთა პოლკის 2 $\frac{1}{2}$ ბატალიონი, საქართველოს პოლკის 1 და 2 ბატა-
ლიონი, სამეგრელოს პოლკის 2 როტა, სულ 2064 კაცი. გარდა ამისა, არლუ-
თინსკის ჰყავდა იმერეთის მილიცია 1500 კაცი და 250 გურული, რომელნიც

*) Акты, т. IX. თავად ჩერნიშოვის მიმართვა გენერალ გოლოვინისადმი. დოკ. № 5, 637.

უმთავრესად ჩონხატაურის რაიონის თავად-აზნაურობისაგან შესდგებოდა! *) რაკი ხელთ ამდენი ძალა ჰყავდა და ასეთი ტექნიკური ბაზა ჰქონდა, არლუთინსკიმ გადასწყვიტა აღარ დაეყოვნებინა და ნამდვილი ომი დაეწყო გურიის გლეხებთან, რომლებიც თავგამოდებით იბრძოდნენ განთავისუფლებისათვის. 3 სექტემბერს, გათენებისას, არლუთინსკიმ მთელი თავისი სამხედრო ძალებით გადალახა იმერეთის საზღვარი და ლაშქრული წესით მიადგა ნაგომრის ხიდს, სადამდისაც მისთვის არავითარი წინააღმდეგობა არ გაუწევიათ.

დაუბრუნდეთ ახლა იმ ამბებს, რომლებიც ოზურგეთის გარშემო ხდებოდა. როგორც აღვნიშნეთ, ოზურგეთის ნამდვილი გარემოცვა დაიწყო 15 აგვისტოს. აჯანყებულებმა მას მკიდრო ალყა შემოარტყეს. ბრუსილოვს თავისიანებთან მხოლოდ შემთხვევითი კავშირი ჰქონდა რამდენიმე გურული თავად-აზნაურის მეოხებით. აგვისტოს დამლევს გურიის ყველა გამაგრებული ადგილები აჯანყებულთა ხელში იყო. იმერეთსა და სამეგრელოს გზებს აჯანყებულთა ცალკე რაზმები იცავდნენ, ოსმალეთის საზღვარი კი მოშიშვლებული იყო. ჰასანბეგ თავდგირიძე გადმოვიდა საზღვარს და ძლიერი რაზმით ოზურგეთს ახლო დაბანაკდა. მართალია, რუსის ჯარის წინააღმდეგ ბრძოლაში მას უშუალო მონაწილეობა არ მიუღია, მაგრამ აჯანყებულებს მუდამ ჰპირდებოდა: ოზურგეთის წინააღმდეგ იერიშის დროს დაგეხმარებითო.

აჯანყებულები წუთი-წუთს მოელოდნენ დახმარებას სამეგრელოდან და იმერეთიდან. გლეხთა შორის დიდი აღფრთოვანება და რევოლიუციური აღტყინება იყო. თითქმის ყველას სწამდა, რომ გურია მალე განთავისუფლდებოდა როგორც რუსეთის, ისე მემამულეთა ბატონობისაგან.

ოზურგეთის გარემოცვას უშუალოდ ხელმძღვანელობდნენ: შალიკაშვილი, აბესაბოლქვაძე, თოიძე და ბაქანიძე. გარნიზონი ჩაიკეტა ოზურგეთის ცენტრალურ ადგილას, ეგრედწოდებულ ციხეში, სადაც წინად გურიის მთავარი ცხოვრობდა ხოლმე. ციხესვე შეაფარა თავი სხვადასხვა რაიონებიდან ოჯახებით გამოქცეულმა თავად-აზნაურობამ. ბრუსილოვის რაზმში ბეგერი დაავადმყოფდა, დიდი ნაკლებობა იყო სურსათ-სანაფთავისა. გარემოცულთა სულიერი განწყობილება ფრიად ცუდი იყო. გურიის მილიცია, რომელსაც პოლკოვნიკი მაჭუტაძე მეთაურობდა, დღითი-დღე დნებოდა, ვინაიდან ყოველ ღამე მილიციონერები იპარებოდნენ ოზურგეთიდან და აჯანყებულებს უერთდებოდნენ. ბრუსილოვის მოთხოვნით მილიციონერები ხელმეორედ დააფიცეს ერთგულობაზე, რათა გაქცევა აღარ შესძლებოდათ.

აჯანყებულებმა გადასწყვეს გარნიზონის კუთვნილი შენობები, კარანტინი, საბაჟო და ციხეს იმდენად მიუახლოვდნენ, რომ მოედანზე ვერავინ ჩნდებოდა: იგი უქველად ტყვიის მსხვერპლი გახდებოდა. 23 აგვისტოდან აჯანყებულებმა მოაწყვეს ბატარეა ერთი ზარბაზნით და დაუწყეს ციხეს სროლა. 1 სექტემბერს, ნაშუადღევს 3 საათზე, საყვირებით და ზარბაზნის გასროლით ნიშანი მისცეს:

*) რაზმს ჰქონდა 10 ზარბაზანი, 50 ათასი ვაზა, 332 ზარბაზნის ყუმბარა, 150 ჩეტვერტი გრანატა, 67 კარტეჩი (44 შორი დისტანციის და 23 ახლოს), 115 ყუმბარა, 62¹/₂ ფ. ტყვია და 50 ფუთზე მეტი თოფის და ზარბაზნის წამალი. („Кавк. сборник“, ტ. XIV, გვ. 288)

აჯანყებულებმა გუგუნავს და აბესა ბოლქეაძის მეთაურობით იერიში მიიტანეს ციხეზე. დაიწყო მედგარი და შეუპოვარი ბრძოლა ორთავე მხრიდან. აჯანყებულებს ჰქონდათ ის უპირატესობა, რომ ხალხი ბევრი ჰყავდათ და თვითეული გლეხი გმირულად იბრძოდა. მაგრამ გარნიზონის უპირატესობა იყო: არტილერია, სამხედრო დისციპლინა და სტრატეგიული მომზადებულობა. მოერიშეებს ზარბაზნის ესროდენ კარტეჩით ათი ნაბაჯის მანძილზე. ძალიან აზარალებდენ და არეულობა შექმნდათ მათ რაზმებში.

ხანგრძლივი ბრძოლის შემდეგ, რომლის დროსაც აჯანყებულებმა 200-მდე კაცი დაჰკარგეს (მოკლული და დაჭრილი), ისინი იძულებულნი გახდნენ უკან დაეხიათ. სროლა მაინც საღამომდე გრძელდებოდა. აჯანყებულთა რაზმს, რომელიც ნიკოლოზის გზიდან უნდა მოსდგომოდა ციხეს, საქართველოს სახაზო ბატალიონმა დიდი წინააღმდეგობა გაუწია და ხელი შეუშალა მთავარ ძალებს შეერთებოდა. მიუხედავად იმისა, რომ პირველი იერიში მოგერიებულ იქნა, ოზურგეთის გარნიზონის მდგომარეობა სახარბიელო როდი იყო. მათ შორის ბევრი მოჰკლეს და დასჭრეს, ძალა თანდათანობით ელეოდათ. საჭირო იყო აჯანყებულებს მეორე დღესვე განეახლებინათ შეტევა, საშუალება არ მიეცათ მტრისათვის დასვენებისა და ახალი ძალებით შეესებინა. მაგრამ არც ორს, არც სამს, არც ოთხს სექტემბერს იერიში არ განახლებულა. განაგრძობდენ მხოლოდ გამუდმებულ სროლას. გურულ აჯანყებულთა შტაბი, იმის მაგიერად რომ პირველი დამარცხების შემდეგ ძალღონე მოეკრიბა, დაეწყო გადამწყვეტი შეტევა და მოესრინა ძალღონეგამოლეული გარნიზონი, 2 სექტემბერს ჰგზავნის ბრუსილოვთან მოსალაპარაკებლად მღვდელ მაქსიმე ქიქოძეს; ისინი წინადადებას იძლეოდნენ: რუსებმა ნებაყოფლობით დასტოვონ ციხე და გურიამ. ბრუსილოვს თავისი მზვერავეებისაგან უკვე ჰქონდა იმის ცნობა, რომ დახმარება ახლოს იყო, რომ რუსის ჯარები არლუთინსკის მეთაურობით უკვე მოადგნენ ნაგომარის ხიდს, რომ აჯანყებულთა მეთაურებს შორის უთანხმოება და მერყეობა; ამიტომ მან კატეგორიულად უარი სთქვა აჯანყებულთა წინადადების შესრულებაზე. ამასობაში შესაფერისი დრო უკვე ხელიდან გაუშვეს. არლუთინსკის ჯარის მიახლოვების ამბავი გაიგო აჯანყებულთა შტაბმაც. ახლა მათი ამოცანა იყო არა ოზურგეთის აღება, არამედ არლუთინსკის ჯარის შერყეობა, რათა იგი გურიამში არ შეჭრილიყო. გურიის ბერი არლუთინსკისთან შებრძოლების შედეგზე იყო დამოკიდებული. ამიტომ შტაბმა გამოჰყუა საუკეთესო თავისი ძალები გუგუნავს მეთაურობით და გაჰგზავნა იმ აჯანყებულთა მისაშველებლად, რომელნიც იმერიეთის საზღვართან იდგნენ.

როდესაც არლუთინსკი - დოღგორუკოვი ნაგომარის ხიდს მიადგა, აჯანყებულებმა დასწვეს ხიდი, უკან დაიხიეს და დაიჭირეს წინასწარ მომზადებული პოზიციები ნასაკირალის ხეობაში. ამ ხეობაში გადის ვიწრო შოსე. ამ გზას ერთის მხრით მივუალი, მაღალი კლდეები აკრავს, მეორე მხრით ძირს, ხევში მდინარე ბახვისწყალი მოშხუის. გარდა იმისა, რომ აჯანყებულთა მიერ დაკავებული ადგილი ბუნებრივი პირობების გამო მიუვალი იყო, მათ ხელოვნურადაც გაამაგრეს იგი: გზა ჩახერგეს, 6 ადგილას ფრიად ღრმად გათხარეს იგი და სხვა. ნასაკირალი — ეს ორი ადგილია, სადაც 1905 წლის რევოლუციის დროს

მოხდა ცნობილი შეტაკება გურიის რევოლუციურ რაზმსა და ჩაზრის უფროს ლაზარენკოს შორის, რომელსაც სტრატეგიების რაზმი და 120 ყაზახ-პლასტუნი ჰყავდა. 1905 წ. ბრძოლაში, გარდა რამდენიმე კაცისა, მეფის თვითმპყრობელობის ყველა დამცველი დაიღუპა. რევოლუციური გურია გამარჯვებას დღესასწაულობდა. მაგრამ 1841 წელს რუსის ჯარსა და გურულ აჯანყებულთა შორის ბრძოლა აქ არ მომხდარა.

არლუთინსკი მოერიდა ნასაკირალის ხეობაში გურულებთან შებრძოლებას, რადგან იცოდა, რომ სიმაგრის აღება ან სრულიად შეუძლებელი იყო, ან დიდს მსხვერპლს მოითხოვდა. ადგილობრივ მცხოვრებთა — თავად ერისთავების, წულუკიძეების და სხვათა რჩევით, არლუთინსკიმ ეშმაკურ სრატეგიულ ხერხს მიმართა. მან გადასწყვიტა ღამით შემოეგლო აჯანყებულთათვის და იმ მხრიდან დასხმოდა თავს, საიდანაც ისინი თავდასხმას ყველაზე ნაკლებად მოელოდნენ. რათა მოწინააღმდეგეთათვის თვალი აეხეია, არლუთინსკიმ უბრძანა თავად წერეთელს, კარაბინელთა ერევნის პოლკის ორი როტით, სამასი იმერელი მილიციონერით და ორი ზარბაზნით — გაელაშქრა გურულთა წინააღმდეგ. თვითონ კი დანარჩენი ძალებით, საღამოს 9 საათზე, 4 სექტემბერს, უკან წამოვიდა. გაიარა რა 7 ვერსი, არლუთინსკიმ თავისი ძალები წაიყვანა მარჯვნივ, სასოფლო გზაზე. ღამის ძნელი გადასვლის შემდეგ, 5 სექტემბრის დილის 8 საათზე არლუთინსკის ჯარი ოზურგეთს მიაღწა.

აჯანყებულთა შტაბმა, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, თავისი საუკეთესო ძალები გუგუნავს მეთაურობით, ნავომარის რაზმის გასაძლიერებლად გაგზავნა. რუსის ჯარის გამოჩენა უბრძოლველად, ნასაკირალის გზის შემოვლით, თითქმის თვით ოზურგეთთან, მოულოდნელი იყო და აჯანყებულებში არევე-დარევა შეიტანა. მიუხედავად ამისა, რუსის ჯარსა და გურულებს შორის დაიწყო ბრძოლა. აჯანყებულებს ორი მხრით ესროდნენ ზარბაზნებს კარტეჩით. მათ წინააღმდეგ მოქმედებდა რევოლუციური ჯარის დიდი ძალები. აჯანყებულები მედგრად იბრძოდნენ, მაგრამ ბოლოს მაინც იძულებულნი გახდნენ მოეხსნათ ოზურგეთისათვის ალყა, მერე კი განეთავისუფლებინათ მისი მიდამოებიც.

გურიის აჯანყების ბედი გადაწყვეტილი იყო. რუსეთის თვითმპყრობელობას და გურიის თავად-აზნაურობას შეეძლოთ ეხეიმათ გურულ გლეხობაზე გამარჯვება. აჯანყებულთა მსხვილი ნაწილი თუმცა კიდევ იყო ნასაკირალის ხეობაში, მაგრამ რაკი იქაურმა რაზმებმა ოზურგეთთან დამარცხების ამბები გაიგეს, მიატრეეს პოზიციები, ზოგმა მათგანმა სახლს მიაშურა, ზოგმა კი ტყვეს შეაფარა თავი. არლუთინსკისათვის უკვე ძნელი აღარ იყო დაენგრია აჯანყებულთა სიმაგრეები, გაეწმინდა გზა და აღედგინა მიმოსვლა გურიასა და ქუთაისის შორის.

თავი მეთხუთხეტი

დამარცხება და აჯანყების შედეგები

რაკი აჯანყებულთა მთავარი ძალები დაამარცხა, არლუთინსკისთვის უკვე ძნელი როდიღა იყო მთელი გურიის დამორჩილება. 1905 წ. გენ. ალიხანოვ-ავარსკიმ და პოლკოვნიკმა კრილოვმა სისხლით მორწყეს და სასტიკი რეპრესიებით დაარბიეს იმერეთის, სამეგრელოს და გურიის რევოლუციური გლეხობა. არლუთინსკის, როგორც მათს წინამორბედს, მათზე ნაკლები სიმკაცრე როდი გამოუჩენია.

დამსჯელ რაზმებს სასტიკი ღირეპტივია ჰქონდათ მიცემული: ნურავის დაინდობთო. მათ თვალნათლივ უნდა დაემტკიცებინათ, რომ „რუსის ჯარისკაცებისათვის ტყე, მთები, ჭაობები და თვით მტერიც კი — არ შეიძლება დამაბრკოლებელი იყოს, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც საქმე ეხება დამნაშავეთა დასჯას, ან ურჩთა დაწყნარებას“*). ძლიერმა რაზმმა, უწინარეს ყოვლისა, მორჩილება გამოაცხადებინა „გურიის გულს“, გურიანთას, რომლის მცხოვრებნიც აჯანყებაში ყველაზე მეტს აქტიურ მონაწილეობას ღებულობდნენ და რუსის ჯარს ყველაზე მეტი წინააღმდეგობა გაუწიეს. მეორე რაზმი გააგზავნეს ლიხაურის რაიონის გლეხობის „დასაწყნარებლად“; რუსის ჯარმა თანდათანობით დაიპირა გურიის გამაგრებული ადგილები და იმერეთის აჯანყებული ნაწილები.

გურიის აჯანყების კულმინაციის დროს, გენ. გოლოვინის ხელმოწერით გამოშვებულ იქნა მოწოდება გურიის მოსახლეობისადმი: იარაღი დაჰყარეთ და ნებაყოფლობით დაემორჩილეთ რუსეთის მთავრობას; მოსახლეობას არავითარი რეპრესიები არ მოეღის და დამნაშავეებსაც სასჯელი ევატიებათო. მაგრამ ეს დაპირება ცარიელ სიტყვებად დარჩა. მისი შესრულება სერიოზულად არც უფიქრნია ვისმე. აჯანყების ზარალი მთლად კისრად დააწვა გურიის გლეხობას. გლეხებს უნდა მოეზიდნათ მასალა აჯანყების დროს გადაწულ და დარბეულ შენობათა აღსადგენათ, ხილების ხელახლა ასაგებად; მათვე უნდა გაეწმინდათ და აღედგინათ ყველა გზები.

სამი დღის განმავლობაში გლეხებს უნდა შეეტანათ 41 წლის ყველა გადასახადთა ნაშთი და საერობო გადასახადები. არლუთინსკიმ ბრძანება გასცა, მთელ გურიაში ყველასათვის ჩამოერთმიათ საყვირები, რომლითაც გლეხებს აჯანყების დროს მოუწოდებდნენ ხოლმე. ხელოსნებს აუკრძალეს მომავალში ამნაირი

*) Кав. сборник: т. XIV гл. 296.

საყვირების კეთება. ყველგან აღადგინეს რუსული ადმინისტრაციული აპარატი და კვლავ იწყა მოქმედება რუსის კანონებში. რათა „სისუსტედ არავის მიიჩნია“, გურიისა და იმერეთის სამოქალაქო მმართველობაში არავითარი ცვლილების მოხდენას არ აპირებდნენ. ერთადერთი დათმობა — ეს იყო იმ პირთა გადაყენება, რომელთაც თავისი ბოროტმოქმედებით უემქველად ხელი შეუწყეს მოსახლეობის აჯანყებას. გადააყენეს ოზურგეთის მაზრის უფროსი იაცენკო, საბეჭოს უბნის მოურავი ბესო ლორთქიფანიძე, რომლის შესახებ „ექვი ჰქონდათ, რომ საბეჭოელებს იმაზე მეტს გადასახადს სთხოვდა, რამდენიც მათ დადებული ჰქონდათ“ და სხვა.

არლუთინსკი, რათა თავიდან აეცილებინა გურიაში კვლავ რაიმე არეულობის განმეორება, განსაკუთრებით ჩქარობდა გურიისთვის მოეზორებით აჯანყების მეთაურნი. მან მოიწვია გურიის თავად-აზნაურობა, რომელნიც მისი აზრით, „ყოველთვის განირჩეოდნენ მთავრობისადმი ერთგულებით“ და წინადადება მისცა მათ, მონაწილეობა მიეღოთ მოძრაობის მეთაურების დაქერაში. თავად-აზნაურობამ ხალისით იკისრა ეს საქმე და თავად მაკუტაძეების, ნაკაშიძეების, ერისთავების, გუგუნავეების, აზნაურ თაყაიშვილების და ბერიძეების აქტიური დახმარებით და მონაწილეობით — „საესებით გაამართლა ნაკისრი მოვალეობა“.

არლუთინსკიმ გასცა დირექტივა: „აჯანყების მთავარი დამნაშავენი და ხელმძღვანელები როგორცე მოიტყუეთ, რათა ოსმალეთს გაქცევა ვერ მოასწრონ ან ტყეს არ შეაფარონ თავი. ისინი როგორცე პირველს, ისე მეორე შემთხვევაში მანებებელნი იქნებიან საზოგადოებრივი მშვიდობიანობისათვის. დამნაშავენი და ხელმძღვანელები რაცე შეიძლება სასტიკად უნდა დაესაჯოთ: **ზოგი ჩამოვადარჩოთ, ზოგი მწყობარში გავატაროთ, ხოლო ზოგიერთნი საბურთაღში ჩავსვათ, ან ჯარისკაცად გავიყვანოთ**“ *).

გურულთა საბედნიეროდ, არლუთინსკის ეს ბოროტი განზრახვა, რომ ბოლო მოეღო მოძრაობის ხელმძღვანელთათვის, მხოლოდ ნაწილობრივ განხორციელდა. როგორცე შემდგომ დავინახავთ, რუსეთის თვითმყობელობა იძულებული იყო ერთგვარად თავი შეეკავებინა და აჯანყების მეთაურებს იმაზე იოლად მოქცეოდა, ვიდრე ეს არლუთინსკის და მის მსგავსთ სურდათ.

დაქერის დროს მოჰკლეს ერთ-ერთი გამოჩენილი ხელმძღვანელთაგანი, იშვიათი ვაჟაკი და გლენთა საქმის ერთგული — ახესა ბოლქვაძე. ლიხაურის რაიონის მოძრაობის 10 აქტიური მონაწილე თავის დროზე გააფრთხილეს თანამოაზრეებმა. მათ მოასწრეს გაქცევა და მიმალვა. დიდხანს ცდილობდნენ მათ დაქერას, მაგრამ ამაოდ. ბოლოს, ნოემბრის დამდეგს, ლიხაურის მოურავის ქაიხოსრო თაყაიშვილის პირით არლუთინსკიმ უკანასკნელად გააფრთხილა მცხოვრებნი: „დამნაშავენი“ გაცივით, ოზურგეთში მომგვარეთ „ან მკვდარი, ან ცოცხალი“. „ხოლო თუ სამოურავოს რომელიმე მცხოვრები, განაგრძობდა არლუთინსკი, დამალავს რომელსაზე შემოხსენებულ დამნაშავეს, ან თუ ნახავს, არ იხ-

*) Кавк. сборник, т. XIV, № 294.

მარს არავითარ ღონისძიებას მათ დასაჭერად, ან არ მოჰქლავს მათ; ერთი სიტყვით, პირდაპირ თუ არა პირდაპირ დახმარებას გაუწევს მათ, მიაწოდებს პურს და სხვა, ამას მივიჩნევ მთელი სამოურაოს მხრით დამნაშავეებისადმი თანაზიარობად და ამ თანაზიარობას დავსჯი ისე, რომ სავსებით გადავზუგავ სახლებს, ბაღებს და მთელ მათს ქონებასო*»).

მიუხედავად ამ მუქარისა, 10 კაციდან დაიპირეს მხოლოდ ერთი. დანარჩენებმა მოასწრეს საზღვარს გადასვლა და ქობულეთში მიიმალნენ. ნოემბრის შუა რიცხვებისათვის მთელ გურიაში დაიპირეს აჯანყების 50 ყველაზე მეტად აქტიური მონაწილე. ყველანი ისინი, ეს პირველი გურული პოლიტიკური დამნაშავენი, გაძლიერებული მცველებით ჯერ ოზურგეთს ჩამოიყვანეს, ხოლო მერე ჩოხატაურს და საჯავახოს გზით — ქუთაისს.

აჯანყება გურულ გლეხობას დიდძალ მსხვერპლად დაუჯდა. გოგორეთთან ბრძოლის, მეგრელებთან შეტაკების და ოზურგეთის იერიშის და სხვ. დროს — აჯანყებულებს ასობით ხალხი დაუხოცეს და დაუქრეს. არ დარჩენილა გურიაში არც ერთი სოფელი, სადაც დედებს, დებს, და საერთოდ ნათესავენს — აჯანყების მსხვერპლი არ ჰყოლოდათ საგლოვი. მთელი გურია მოიფინა ახლადგათხრილი საფლავებით, მოსახლეობა გლოვამ მოიცვა.

თვითმპყრობელობის საამებლად, გურიის სამღვდლეობა, არლუთინსკის ბრძანებით, რუსის ხიშტების მფარველობის ქვეშ, შეუღდა მთელი გურიის გლეხობის დაფიცებას რუსეთის თვითმპყრობელობის ერთგულებაზე. გურიის გლეხობამ გულში ჩაიმარხა რუსის ადმინისტრაციის და მებატონეთადმი სიძულვილი, მაგრამ გარეგნად თითქმის ყველაფერი დაწყნარდა და ცხოვრება თანდათანობით ძველ კალაპოტში ჩაღდა. არლუთინსკის შეეძლო ცინიურად ეცნობინა მთავრობისათვის: „მცხოვრებნი სავსებით დანდობილად თავის ჩვეულებრივ საქმიანობას მისდევენ, მათ აღარ ემჩნევათ ურჩობის სულიო“.

გლეხთა მოძრაობამ გურიაში დიდი მსხვერპლი შეიწირა არა მარტო აჯანყებულთა მხრით. მან დიდი მსხვერპლი გააღებინა და დიდი მატერიალური ზარალი მიაყენა მთავრობასაცა და გურიის თავად-აზნაურობასაც. ტყუილად კი არ იყო, რომ თავად-აზნაურობა ასე სასტიკად იძიებდა შურს გლეხობაზე და ერთსულოვნად მხარს უჭერდა რუსის ადმინისტრაციას.

გლეხთა ბრძოლას, როგორც ეს ცხადაყო ენგელსმა, ყველგან ერთნარი ხასიათი აქვს: ცეცხლის წაქიდება, აგრარული მკვლელობანი და დარბევა. ასევე იქცეოდნენ გურული გლეხებიც. მათ განადგურეს ყველა კორდონი ოსმალეთის საზღვარზე, გადასწვეს ოზურგეთის კარანტინი, განადგურეს ნიკოლოზის სიმაგრე და ყველა მისი საწყობი, ყველგან მოსპვეს საბაეო და ყაზახთა პოსტები, გადასწვეს ჯარის საბატალიონო და როტების ხუტორები, რომლებიც გურიაში მოიპოებოდნენ, განადგურეს აგურის ორი ქარხანა და სხვა.

გარდა ამისა, რამდენადაც მოძრაობას ძლიერი ანტიბატონყმური ხასიათი ჰქონდა, გლეხები ცეცხლს უკიდებდნენ, არბევდნენ და ანადგურებდნენ მებატონეების სახლკარს. მოვიყვანთ ამის რამდენიმე მაგალითს.

*) ც. არქივ. Дело штаба отд. Кавк. корпуса, № 311, ფ. 160.

ავგისტოს დამდევსო, სწერს თავის მოხსენებაში მაზრის უფროსი იაცენკო, ჩემთან მოვიდა აზნაური მამუკა ქარცივაძე და განმიცხადა: მეამბოხენი თავს დამესხნენ, სახლკარი ამიკლეს, ოჯახი გამომიდგეს და სხვა უწყესობას სჩადიდნენო *). ქართლ-კახეთ-იმერეთის სამოქალაქო გუბერნატორის კანცელარიის საქმეებში აღმოჩნდა ფრიად საინტერესო დოკუმენტი. როგორც ირკვევა, ჩვენთვის უკვე ცნობილი ინგლისელი მარრი, რომელიც ჩოხატაურის რაიონის სოფ. ბუკისციხეში ცხოვრობდა, აქტიურ მონაწილეობას ლებულობდა გურიის აჯანყების ჩაქრობაში. იგი ერთგულად ეხმარებოდა პოლკოვნიკ წერეთელს, რომელსაც ჩოხატაურის პოზიცია ეჭირა, აწვდიდა მას სოფ. ბუკისციხიდან სურსათ-სანოვაგებს და იცავდა ამ სოფელს აჯანყებულთაგან^ა. საამისოდ პოლკოვნიკ წერეთელს მიუცია მისთვის 30 მილიციონერი; ამ რაზმს მან მიუმატა 15 თავისი ერთგული კაცი. მარრის აშკარა გალაშქრებამ აჯანყებულთა წინააღმდეგ იმდენად გააბრუნა ეს უკანასკნელი, რომ მთავრობისადმი მისი ერთგულებისთვის მათ გადასწვეს მისი შენობები, აიკლეს და დაარბიეს ყველაფერი, საესებით გაანადგურეს, რაც ჰქონდა **). ამ ფაქტს ადასტურებს ცნობილი სტატისტიკოსი დუნკალ-ვოლინგი, რომელმაც 1853 წელს გურია მოიარა. ლაპარაკობს რა მართან შეხვედრის შესახებ, ავტორი ამბობს: „მარრის მიწებს და ბაღს გურულები ამუშავებდნენ. გურიის ამბოხების დროს, მცხოვრებლებმა გაანადგურეს მისი ინდიგოს პლანტაციები, რომელიც მან დიდი გაჭირვებით და შრომით გააშენაო ***). მთავრობამ მარრის ზარალის გამოსარკვევად ცალკე კომისია დანიშნა. მან გამოიანგარიშა, რომ მარრის ზარალი უდრიდა 1824 მ. 24 კ. ვერცხლით.

ცხოვრობდა რა ისეთ ქვეყანაში, სადაც ბატონყმობა მეფობდა, მარრი გლეხებს უყურებდა, როგორც მონებს, ავიწროებდა მათ და თავის მამულში მათი შრომის ექსპლოატაციას ეწეოდა.

ცხადია, აჯანყების დროს მარრს აქტიური დახმარება უნდა გაეწია რუსის ხელისუფლებისათვის, რისთვისაც აჯანყებულებმა სამაგიერო მიუზღეს. თავის რაპორტში გენ. ნეიდგარდტი სწერს; „1841 წლის ამბოხების დროს მთელი გურიის მცხოვრებთაგან მხოლოდ 114 კაცი დაარჩა მთავრობის ერთგული. მათ მიატოვეს საკუთარი სახლ-კარი და ოჯახები, შემოუერთდნენ ჩვენს ჯარს და მასთან ერთად იცავდნენ ოზურგეთს მეამბოხეთა წინააღმდეგ. მთელი მათი ქონება აიკლეს აჯანყებულთა ბრძოლებმა, რომელთა რიცხვი ადიოდა 600-დან 700 კაცამდე. ზოგიერთმა (ე. ი. ჩვენმა ერთგულმა. ავტ. შენ.) ამ სიტყვის სრული მნიშვნელობით, ცხოვრების ყოველგვარი საღსარი დაქარაგაო ****).

გენ. ნეიდგარდტის პატაჟში (რაპორტში) აშკარა შეცდომაა. გურიაში იმ დროს თავად-აზნაურითა 500-ზე მეტი ოჯახი იყო. ამათში მხოლოდ სულ მცირე რეოდენი პროცენტი მიემხრო აჯანყებულებს, თუმცა, შესაძლებელია, ამა თუ იმ მიზეზით, ქონებრივად მხოლოდ 114 კაცი დაზარალდა; ზარალი, რომელიც

*) ც. არქივი, საქმე № 345. მაზრის უფროსი იაცენკოს მოხსენება კახანოვისადმი.

**) ც. არქივი. Дело Канц. Груз-Имерет. гражд. губ. 1842 წ. № 164/85.

***) გაზ. „Кавказ“, 1853 წ. № 87.

****) Акты, т. IX, док. № 617 გვ. 728.

გურიის გაბატონებულ კლასს დააწვა 41 წელს, გამოანგარიშებული იყო 18.743 მანეთის ვერცხლად. პირველ ხანებში ფიქრობდნენ ეს თანხა გადაეხდებოდა თვითონ გლეხებისთვის და თვითვე კომლისთვის დაედევათ ოთხ-ოთხი მანეთი. მაგრამ რუსის ადმინისტრაციას ახალი მღელვარებისა ეთიქებოდა და ვერ გაბედა ამ განზრახვის შესრულება. გადასწყვეტეს თავად-აზნაურობა დაეკმაყოფილებინათ ნაწილობრივად ხაზინის ხარჯზე. ნიკოლოზ I განკარგულებით 1844 წლის 7 ნოემბერს, გურიის თავად-აზნაურობას მიეცა 7.795 მ. 26 კ. იმ ზარალის ასანაზღაურებლად, რომელიც მას აჯანყებულმა გლეხებმა მიაყენეს.

მთავრობამ არა თუ იკისრა თავად-აზნაურობის ზარალის კომპენსაცია, არამედ უფრო შორსაც წავიდა. რათა გურიის თავად-აზნაურობა მოესყიდა, გადაექცია იგი რუსეთის ხელისუფლების მტკიცე დასაყრდენად, თვითმპყრობელობამ უხვად გასცა „წყალობანი მონარქისანი“. არქივის საქმეებში მოიპოვება კარგა მოზრდილი საქმეები „გურიის ამბოხების გამო უმაღლეს ჯილდოთა გამოცხადების შესახებ“. ვინაიდან აჯანყებულ გლეხთა მხარეზე მხოლოდ რამდენიმე თავადი და აზნაური აღმოჩნდა, გურიის თავად-აზნაურობამ მიიღო: ზოგმა ჩინი, ზოგმა ოფიცრობა, ზოგმა რაიმე ღირსება, ზოგმა ფულადი ჯილდო ან მულმრეი პენსია*).

თვითმპყრობელობას გურიის საქმე სერიოზულ სამხედრო ოპერაციად მიანჩნდა და აჯანყების დათრგუნვას დიდ მნიშვნელობას აწერდა. ამიტომ მან დააჯილდოვა რეგულიარული ჯარის ოფიცრებიც ზოგი ჯვარ-მენდლებით, ზოგი ჩინის მომატებით, ზოგიც ფულადი საჩუქრით**).

— . —

როგორ მოეპყრო თვითმპყრობელობა აჯანყების ხელმძღვანელებს?

ქუთაისს გაგზავნეს და იქ ჰაუპტვახტში ჰყავდათ 50 ბრალდებული. სამი ბრალდებული (ბეჯან ქუთაძე, ოთარ თოიძე, ლაზარე ყოჯიაშვილი) სასამართლომდე გარდაიცვალა. აჯანყებულთა საქმე შეუფარდეს სამხედრო დადგენილებათა შემდეგს პარაგრაფს: სამხედრო სასამართლო ასამართლებს სისხლის სამართლის დანაშაულობისთვის შემდეგ პირებს: „იმ გლეხებს, რომელნიც ამბოხებულან თავის მებატონეების წინააღმდეგ და საზოგადოდ ყველა გლეხს, როგორც

*) ც. არქივი. Дело штаба Кав. округа — „об об'явлении высш. награды по Гур. возмущению“ აღწ. № 150.

ასე, მაგალითად, მაშუკა გუგუნავას მიეცა 240 მ. პენსია, ალექ. მაკუტაძეს 250 მ. პენსია, დიმიტრი ერისთავს 250 მ., მიხ. ერისთავს 215 მ., დავით მაკუტაძეს წელიწადში 500 მ. პენსია და 250 მ. მომატება, პოდპოლკოვნ. თვდგირიძეს 400 მ. ჯამაგირი წელიწადში, პრაპ. ერისთავს 350 მ., ქაიხოსრო თაყაიშვილს პრაპორჩიკის ჩინი, ივანე ერისთავს — 250 მ. ჯამაგირი, ამალობელს — პრაპორშჩ. ჩინი; ბესო ლორთქიფანიძეს 250 მ. პენსია; დ. მიქელაძეს შემდგომი ჩინი, ს. წულუკიძეს 515 მ. ჯამაგირი და ა. შ. საერთოდ გურიის თავად-აზნაურობას წელიწადში ეძლეოდა 6830 მ. პენსია.

**) გენ. კოხანოვმა მიიღო 2500 მ. ერთდროული დახმარება, ბრუსილოვმა და არლუთის-კიე ვლადიმირის ორდენი მე-3 ხარისხისა, ბაგრატიონ-მუხრანსკიმ პოდპოლკოვნიკის ჩინი; პოდპ. დადიშქელიანმა სტანისლავის ორდენი მე-3 ხარისხისა; მიქელაძემ — ანნას ორდენი მე-3 ხარისხისა; გაბაშვილმა — სტანისლავისა; 2776 ჯარისკაცს თითო ვერცხ მანეთი დაურიგეს.

სახაზინოებს, ისე სხვა სახელწოდებებს, თუ ისინი არ დაემორჩილებიან თავის უფროსებს და წინააღმდეგობას გაუწევენ მათ დასაწყნარებლად გავზავნილ სამხედრო ძალებს, აგრეთვე იმ პირებს, რომელნიც საამისოდ აქეზებენ მათ“. გამოძიების და სამართლის წარმოებისთვის დანიშნეს სპეციალური სამხედრო კომისია შემდეგი პირებისაგან: თავმჯდომარე პოლკოვნიკი შჩეპინი, წევრნი—პოლკოვნიკი ჩერნიკოვი, მაიორი პიშკინი, 1 შტაბის და 3 ადგილობრივი ოფიცერი. გამოძიების და სასამართლოს მთელი პროცედურა რუსულ ენაზე სწარმოებდა: კომისიას ქართული ენის მცოდნე მხოლოდ ერთი თარჯიმანი ჰყავდა. საბრალმდებლო ოქმის შედგენის დროს სამხედრო-სამოსამართლო კომისია ეყრდნობოდა ქუთაისის და გურიის მაზრის უფროსთა მიმოწერას, მოწმეთა ჩვენებებს და იმ დამატებითს ცნობებს, რომლებიც კომისიის წევრებმა ადგილობრივად შეაგროვეს.

ნიკოლოზის სასამართლო ცნობილია, როგორც ფარისევლური, მუხანათური, შერჩეული პირებისაგან შემდგარი სასამართლო. ასეთივე იყო ის სასამართლო, რომელიც გურიის მოძრაობის ხელმძღვანელებს ასამართლებდა. სასამართლოს მთელი პროცედურა ჩატარდა დახურულ კარებში და ფრიად საიდუმლოდ. საკვირველი მხოლოდ ის არის, რომ გამოძიება შედარებით სწრაფი ტემპით მიდიოდა, რაც უჩვეულო იყო რეფორმის წინახნის სასამართლოსთვის. სასამართლო დაიწყო 3 თებერვალს და დამთავრდა 1842 წლის 13 მარტს. განაჩენი დასამტკიცებლად გაეგზავნა კავკასიის ცალკე კორპუსის უფროსს გენერალ გოლოვინს იმავე წლის აპრილის 14-ს. გენერალი გოლოვინი გურიის ამბოხების ყველა გარემოების გათვალისწინების შემდეგ იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ „ამბოხების უპირველესი საბაბი იყო საერობო ბეგარათათვის ფულადი გადასახადის შემოღება. ეს გადასახადი, თავისთავად უმნიშვნელო, საგრძნობელი იყო იმნაირი ხალხისთვის, რომელიც ღარიბია და არავითარ მრეწველობას არ იცნობს“. „არ შეიძლება იმის უარყოფაც, განაგრძობს გოლოვინი, რომ ადგილობრივი ხელისუფლება საერობო ბეგრის ფულადი გადასახადის მოთხოვნით და ამ საქმეში გადამეტებული და უგუნური დაჟინების გამოჩენით, აშფოთებდა ამ (გურიის) ხალხს, რომელსაც ჯერ კიდევ იარაღი არ დაუყრია და რომელიც ყოველთვის მზად არის ეს იარაღი ვეღური, თვითნებური ალტყინების დროს მოიხმაროს“. მაშინ-მანამ, როგორც თვით გოლოვინი ადასტურებს, აჯანყების მიზეზი ყოფილა აუტანელი გადასახადის შემოღება, ადგილობრივი ადმინისტრაციის ბოროტმოქმედებანი და თვითნებობა, რის გამოც გლეხთა უკმაყოფილობით ისარგებლეს ბოროტგანმზრახველმა წამქეზებლებმა“. როგორც ვიცით, ამნაირ „წამქეზებელთა“ შორის იყვნენ გურული მსხვილი თავად-აზნაურნიც; ისინი გლეხების ასაჯანყებლად პროვოკაციას ეწეოდნენ; საუკეთესო შემთხვევაში მათ იმედი ჰქონდათ გურიის დამოუკიდებლობის აღდგენისა, ხოლო თუ საქმე ცუდად წავიდოდა, მოელოდნენ მთავრობისაგან თავის პრივილეგიათა და უფლებათა გაფართოებას, ან, როგორც ეგნატე ნინოშვილის რომანის „ჯანყი გურიაში“-ს ერთ-ერთი აზნაურთაგანი ამბობს, უნდოდათ ესარგებლნათ არეულობით და „მღვრიე წყალში თევზი ეპირნათ“.

მიუხედავად დანაშაულის შემამსუბუქებელი გარემოებისა, მიუხედავად იმისა, რომ „იოლად უცქერდენ გურულთა უფიცობას და უფურებას“, გოლოვინის მაინც საჭიროდ მიაჩნდა შემდეგი: „კანონიერი ხელისუფლებისადმი ურჩობა, რომელსაც თან სდევს სამხედრო ძალებისადმი აშკარა შეიარაღებული წინააღმდეგობა და ბოროტმოქმედება, რა მიზეზითაც უნდა იყოს იგი წარმოშობილი და რა მიზნითაც უნდა სწარმოებდეს, არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება გამართლებულ იქნას და დამნაშავეთა სახით უსათუოდ მკაცრად უნდა დაისაჯოს“.

გოლოვინი მართლაც ამ თავისი თვალსაზრისის ერთგული დარჩა. მან დამტკიცა სასამართლოს ფრიად მკაცრი განაჩენი. ეს განაჩენი ჩვენ მოგვეყავს „დამნაშავეთა“ თანრიგებად და ხარისხებად დაყოფითურთ.

	სახელები და მეტსახელები	რა სასჯელი დაედათ
1	<p>1 თანრიგის დამნაშავენი:</p> <p>პირველი ხარისხისა:</p> <p>პრაპორშჩიკი თავადი ამბაკო შალიკაშვილი.</p> <p>აზნაურები:</p> <p>2 სიმონ ჭყონია</p> <p>3 სიმონ ქარცივაძე</p> <p>4 ქაიხოსრო გუგუნავე (თავად ყასიმ გუგუნავეს უკანონო შვილი).</p> <p>მეორე და მესამე ხარისხისა:</p> <p>გლეხები:</p> <p>5 ესიკა მამულაიშვილი</p> <p>6 გოგია ჯიბლაძე</p> <p>7 მახარობელ ჯიბლაძე</p> <p>8 ესიკა ჯიბლაძე</p> <p>9 ნიკოლოზ თოიძე</p> <p>10 გოგია გორდელაძე</p> <p>11 მამუჯა ანთაძე</p> <p>12 მახარობელ დოლიძე</p> <p>13 იასე შეწირული</p> <p>14 სიმონ ჭყონია</p>	<p>თავად შალიკაშვილს, აზნაურ ჭყონიას და ქაიხოსრო გუგუნავეს აყვაროთ ყოველგვარი ღირსება. პირველს ჯალათის მიერ თავზე გადაემტვრეს ხმალი, ხოლო ქაიხოსრო გუგუნავე დაისაჯოს შპიცრუთენებით ორჯერ ხუთას კაცში გატარებით. სამივე გაიგზავნოს ციმბირს საკატორლო მუშაობისთვის: შალიკაშვილს და ჭყონიას ჩამოერთვათ ხაზინის სასარგებლოდ ქონება. აზნაური სიმონ ქარცივაძე კი განთავისუფლებულ იქნას სასჯელისაგან და გამოშვებული თავდებისადმი ჩაბარებით *).</p> <p>ყველა ხსენებული ბრალდებული, გარდა ესიკა ჯიბლაძისა, დაისაჯოს შპიცრუთენებით თვითნებური ხუთას კაცში ორჯერ გატარებით და გაიგზავნოს ათი წლით არესტანტთა როტაში ბობრუისკს; ხოლო ესიკა ჯიბლაძე, მისი სიბაღვაზრდავის გამო, დაისაჯოს ასოცი წყებლით და გაიგზავნოს იმავე არესტანტთა როტაში ათი წლით.</p>

*) ქარცივაძე დროზე გადავიდა რუსების მხარეზე, მონაწილეობდა აჯანყების ჩაქრობასა და ბრალდებულთა დაჭერაში. ავტ. შენ.

მეორე თანრიგისა.
პირველი ხარისხის:

- 15 ენუქა ვადაქკორია
- 16 ათან ვადაქკორია
- 17 ნიკოლოზ ვადაქკორია
- 18 გოგია ვადაქკორია
- 19 დათიკა მეგრელიძე
- 20 მათია ჩინჩაბაძე

მეორე ხარისხისა:

- 21 ნიკოლოზ ჩინჩაბაძე
- 22 ლაზარე ვადაქკორია

მესამე ხარისხისა:

- 23 გიორგი კვაჭანტირაძე
- 24 ესიკა ხუხუნაიშვილი
- 25 ივანე ნიკ-ძე მახარაძე
- 26 ივანე გრიგ.-ძე მახარაძე
- 27 ესიკა გელაძე
- 28 გოგია ლუმბაძე

ენუქა ვადაქკორია, გოგია ვადაქკორია, მათია ჩინჩაბაძე დაისაჯონ შპიცრუთენებით ხუთას კაცში ორჯერ გატარებით თვითეული და გაიგზავნონ სევასტოპოლს არესტანტთა როტაში 10 წლით; ათან და ნიკოლოზ ვადაქკორია, დათიკა მეგრელიძე, სიახალგაზრდავის გამო, დაისაჯონ ასოც-ასოცი წკებლათი თვითეული და გაიგზავნონ არესტანტთა როტაში ბრესტ-ლიტოვსკს ათი წლით.

გლეხი ნიკოლოზ ჩინჩაბაძე გატარებულ იქნას ხუთას-კაციან მწყობრში ორჯერ, ლაზარე ვადაქკორია, სიახალგაზრდავისა გამო, დაისაჯოს ასოცი წკებლით ორივე გაიგზავნოს ბობრუსკს არესტანტთა როტაში ათი წლით.

გრიგოლ კვაჭანტირაძე, ესიკა ხუხუნაიშვილი, ივანე გრიგოლის ძე მახარაძე, ესიკა გელაძე და გოგია ლუმბაძე დაისაჯონ შპიცრუთენებით ხუთას კაცში ორჯერ გატარებით და გაიგზავნონ სევასტოპოლს არესტანტთა როტაში შვიდი წლით; ივანე გრიგოლის ძე მახარაძეს, სიახალგაზრდავის გამო, დაეკრას ას ხუთი წკებლა და გაიგზავნოს იმავე არესტანტთა როტაში შვიდი წლით.

	მესამე ხარისხისა:	
	აზნაური:	
29	ალექსანდრე ნაკიძე	აზნაურ ნაკიძეს აეყაროს ყოველგვარი ღირსება, გაიგზავნოს ციმბირს საკატორლო მუშაობაზე, ხოლო მამული ჩამოერთვას ხაზინის სასარგებლოდ.
	გლეხები:	
30	ესიკა კვაჭანტირაძე	გლეხი ჯორბენაძე, მისა სიხალგაზრდავისა გამო, დაეკრას ა' ხუთი წკვლა და გაიგზავნოს ბრესტიტოვსკს არესტანტთა როტაში შვიდი წლით.
31	ბუჩა ჩხატარაიშვილი	გლეხნი: ესიკა კვაჭანტირაძე, ჩხატარაიშვილი და ბაქანიძე გატარებულ იქნენ ხუთას კაცს შორის შპიცრუთენებში თვითოჯერ და გაიგზავნონ იმავე არესტანტთა როტაში შვიდი წლით.
32	მაქსიმე ჯორბენაძე	
33	გაბილა ბაქანიძე	
34	დათო ღლონტი.	

დანარჩენი ბრალდებულნი, სულ 13 კაცი, სასჯელისაგან გაანთავისუფლეს და თავდებობის ქვეშ გამოუშვეს. ცდილობდენ დაეპირათ ის 10 ბრალდებული, რომელთაც ოსმალეთს გაქცევა მოასწრეს. განზრახული ჰქონდათ მათი მიცემა სამხედრო სასამართლოში. მათი ქონება და მამული დაუყოვნებლივ ხაზინას გადაეცა.

მაგრამ გურიის აჯანყების ბრალდებულთა საქმე სრულიად მოულოდნელად დამთავრდა.

გურიის ამბებს გაფაციცებით აღევენდა თვალყურს პეტერბურგის მთავრობა. ნიკოლოზ I-ს მოახსენეს როგორც იმ სამხედრო-სასამართლოს ძიების შედეგები, რომელიც ჩატარებულ იქნა სამხედრო სასამართლოს კომისიის მიერ ქუთაისში, ისე გოლოვინის კონფირმაცია „ამბოხების მეთაურთა შესახებ“.

ნიკოლოზ I-ლმა „თუმცა ინება სცნოს, რომ უმაღლესი ხელისუფლებისადმი ყოველგვარი ურჩობა... არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება შეწყნარებულ იქნას და რომ, ამიტომ, ბრალდებულნი, თუმცა კანონის ძალით ღირსნი არიან უმკაცრესი სასჯელისა, მაგრამ გამოუთქმელი მაღალხედმწიფური სათნოებით მიიღო წყალობა ჯერეთ გაუნათლებელი, საწყალი ხალხის მიმართ და მიიღო რა მხედველობაში, რომ გურულები ჩათრეულნი იყვნენ დანაშაულობაში არა ბოროტი განზრახულობით, არამედ უფრო მთავრობის ქეწმარტი მოსაზრებათა გაუგებლობით, ადგილობრივი ხელისუფლების მიერ თავისი პირდაპირი მოკვლეობის შემცდარი შესრულებით*), ყოვლად მოწყალებილთა თვისითა ანიჭებს პა-

*) გურიის ახლმა მახრის უფროსმა მთავარმართებელს სთხოვა: სიტყვები „ადგილობრივი ხელისუფლების მიერ თავისი პირდაპირი მოკვლეობის შემცდარი შესრულებით“ — შეუძლებელია გურულებს გავაგანოთო. ისინი ავღებით დაუწყებენ ყურებას ადგილობრივ ხელისუფლებას, ამიტომ საკუროთა უმაღლეს ბრძანებიდან მათი გამოტოვებაო. მთავარმართებელი დაეთანხმა მახრის უფროსს და ხეშმისხნებული სიტყვები საჯაროდ არ გამოუცხადებიათ (უ. არკივი Дело Канц. Груз.-Имерет. гражд. губ. № 1842, № 389—480. ფ. 6—7, 8.)

ტიებას ყველას, ვინც მსჯავრდადებულია ამ საქმის გამო, გარდა პრაპორჩიკის თავადის ამბაკო შალიკაშვილისა, რომელიც იმყოფებოდა რა მილიციონერთა შორის, გაიქცა ოზურგეთიდან და იკისრა რა მემამოხეთა უფროსობა, აშკარად ჩაიდინა ბოროტგანზრახვითი ღალატი*). ბრალდებულთაგან მხოლოდ ერთადერთი ამბაკო შალიკაშვილი დასაჯეს: ჩამოართვეს მას ყოველგვარი სამხედრო ღირსება და ციხიბრს კატორღაში გაგზავნეს.

ნიკოლოზ I მეფობა უკომარულესი რეაქციის თარეშობის ეპოქა იყო. ნიკოლოზ I იყო შემქმნელი და სულისჩამდგმელი პოლიტიკური ძიების ორგანოსი— ცნობილი მე-III განყოფილებისა. ცნობილია, თუ როგორ სასტიკად გაუსწორდა იგი დეკაბრისტებს, როგორი „იოლი ღონისძიებანი“ იხმარა მან პეტრაშევცების მიმართ. მხოლოდდამხოლოდ იმიტომ, რომ ისინი საწრეო მუშაობას ეწეოდნენ, მათ სიკვდილით დასჯა გადაუწყვიტეს. პეტრაშევცებს „პატიება“ გამოუცხადეს მხოლოდ იმ მომენტში, როდესაც ჯალათებმა უკვე სუღარა წამოაფარეს თავზე და სვეტებზე მიაკრეს. ეს „პატიება“ ის იყო, რომ ისინი ციხიბრს გაგზავნეს.

ცნობილია აგრეთვე, თუ როგორ დათრგუნა მთავრობამ პოლონეთის აჯანყება 1831 წელს; ისიც ვიცით, თუ როგორ უსწორდებოდა ნიკოლოზ I ცენტრალურ რუსეთში გლეხთა ამბოხებებს**), რომელთაც ანტიბატონყმური ხასიათი ჰქონდათ. მეფის პოლიცია გლეხებს უმკაცრესად უმასპინძლდებოდა.

ამიტომ ძალიან ძნელია დაჯერება ნიკოლოზ I-ის, გულწრფელობისა, დაჯერება იმისი, რომ იგი განიმსჯვალა „მაღალხელმწიფური სათნობით“ „საწყალი, ჯერეთ გაუნათლებელი ხალხის მიმართ“, იმ ხალხის, რომელიც იარაღით ხელში აღსდგა რუსის ხელისუფლების და ბატონყმური სისტემის წინააღმდეგ. აქ საქმე გვაქვს აშკარა ფარისევლობასთან, ნიკოლოზის მთავრობის მოხერხებულ პოლიტიკურ ნაბიჯთან. ამ შემთხვევაში ცენტრალური ხელისუფლება კავკასიის ადგილობრივ მმართველებზე უფრო შორს გამჭვრეტი აღმოჩნდა.

მართალია, თვითმპყრობელობა იძულებული იყო გამოტეხილიყო, რომ გურიის გლეხობის აჯანყება გამოიწვია მართვა-გამგეობის თვით სისტემამ (ბუნებრივია, რომ ეს სისტემა, თუმცა ამაზე რაღი ლაპარაკობდნენ, ხელს უწყობდა მემამულეთა ბოროტმოქმედებასაც), მაგრამ იგი როლი შეჩერდებოდა იმის წინაშე, რომ უმკაცრესად გასწორებოდა მემამოხე გლეხობას, სხეულისათვის მაგალითის საჩვენებლად. ნიკოლოზ I გულყეთილობა და რისამე დათმობის სურვილი არ გამოუჩენია არც პოლონეთის, არც ცენტრალური რუსეთის გლეხობისადმი, თუმცა ისინი საცხებით კანონიერი მოთხოვნებისათვის იბრძოდნენ.

საქმე ისაა, რომ გურულ აჯანყებულებთან გასწორებისათვის უხერხული დრო იყო. გურია ის-ის იყო შეერთებოდა რუსეთს. იგი მდებარეობდა სწორედ ოსმალეთის საზღვარზე. სამეგრელო ფორმალურად ჯერ კიდევ ავტონომიური

*) Дело Шт. Отд. Кавк. Корпуса. გენ. ჩერნიშოვის მომართვა გოლოვინისადმი. ფ. 144, ს. № 311.

**) ნიკოლოზ I-ის მეფობაში რუსეთის ძყო გლეხთა 712 ამბოხება. მოკლეს ინდივიდუალური ტერორის საშუალებით 144 მემამულე.

იყო. ჯერეთ დაუპყრობელი იყო აგრეთვე შავი ზღვის აღმოსავლეთი სანაპირო-ები. ჩვენ კი ძალიან კარგად ვიცით, თუ რა თანაგრძნობით და იმედით უყუ-რებდნენ მთიელები გურული გლეხების აჯანყებას.

თვითმპყრობელობა მიხვდა, რომ გურულების სასტიკად დასჯას, შესაძლე-ბელი იყო ფრიად უარყოფითი გავლენა მოეხდინა. ამიტომ გულისტკივილით, თავისი სურვილის წინააღმდეგ, მან საუმჯობესოდ მიიჩნია გულკეთილობა გამო-ეჩინა, რათა მერე გურული გლეხობა უფრო მაგრად ჩაეგდო ხელთ და მომავ-ლისთვის გადაედო თავის ნამდვილ განზრახვათა განხორციელება.

ნიკოლოზ I-ს სურდა კავკასიის ურჩ ერებს და გურიის გლეხობას მოსჩეე-ნებოდა, როგორც მეფე მწყალობელი, მეფე გულკეთილი. თვითმპყრობელობას სურდა გრძნობებზე ემოქმედნა. მას იმედი ჰქონდა: „ასეთი დიდი მოწყალება იმ პირთადმი, რომელნიც აღმოჩნდნენ დამნაშავენი ამ საქმის გამო, არა თუ აღაე-სებს მათ გულს უცხოველესი მადლობითა და მოკრძალებით მონარქის მოწყალე-ბისადმი, არამედ შთააგონებს ყველა მათ თანამომემს მხურვალე ერთგულებას, რათა შეურყეველად დაიცვან მათ მიერ მიცემული ფიცის სიწმინდე და ემსახუ-რონ ერთგულებითა და სიმართლით ტახტსა და სამშობლოსა“.

საინტერესოა, რომ „უმოწყალები პატიების“ „ზეიმით“ გამოსაცხადებლად პეტერბურგიდან ქუთაისს ჩავიდა ცნობილი ჯალათის, ჟანდარმთა შეფის და მე-III განყოფილების უფროსის ძმა — შტაბს-როტმისტრი გრაფი ბენკენდორფი.

რაც შეეხება ოსმალეთს გაქცეულ 10 კაცს, ერთი მათგანი საზღვარზე გა-დასვლის დროს მოღალატურად დაქერილ იქნა და სხვებთან ერთად გაასა-მართლეს.

საერთო პატიების შემდეგ, მიხეილ მაქსიმელაშვილმა, გიტო გოგორიკიძემ და და სიმონ გოგოლიშვილმა თავისი და 6 დანარჩენი გლეხის სახელით თვითონ, თუ სანდო პირის საშუალებით ლიხაურის ეკლესიის კარზე მიაკრეს თხოვნა. ისინი ლიხაურის საზოგადოებას სთხოვედნენ, გვიშუამდგომლეთ მთავრობის წინაშე, რომ გვეპატიოს დანაშაულით, „ჩვენ თქვენზე მეტი დანაშაული არ მიგვიძღვის, სწერდნენ ისინი თხოვნაში; ამიტომ ვთხოვთ ხელისუფლებას პატიებას; ხოლო თუ ეს შეუძლებელია, ამის შესახებაც ვეაცნობეთ, რომ შევიძლოთ საბოლოოდ გარ-დავიხვეწოთ“. გოლოვინმა ნება მისცა მათ გურიაში დაბრუნებისა, ოლონდ ყოველგვარი პირობის მიცემის გარეშე.

არქივის მასალებში არ მოიპოვება ცნობა, დაუბრუნდნენ თუ არა სამშობ-ლოს ხსენებული გურულები. ხალხის გადმოცემით, ცხრავე ოსმალეთში დარ-ჩენილა.

რაც შეეხებათ გლეხებს — რამაზია და სენხია დვალიშვილებს, რომელნიც იმერეთში საბეჭოს უბნის გლეხთა მოძრაობას ხელმძღვანელობდნენ, ისინი დიდ-ხანს ჰყავდათ ქუთაისის ჰაუპტვახტაში დაპატიმრებულნი. შემდეგ ხანებში, გოლო-ვინის განკარგულებით, ისინი თავიანთ სოფელში გაჰგზავნეს, „აქ მათ, სხვების შესაშინებლად და მაგალითის მისაცემად, ას-ასი წყება დაჰკრეს. ეს იმისათვის რათა მათთვის და ყველა სოფლისთვის ჩაენერგათ ის აზრი, რომ მათი მაღალ-

კეთილშობილება უკვე აღარ აპატიებთ, თუ კვლავაც ამნაირ დანაშაულობას ჩაიდენენო*).

— . —

რა დასკვნები უნდა გამოვიტანოთ გურიის რევოლუციურ მოძრაობის შესახებ?

რუსეთის თვითმპყრობელობის რეჟიმის და იმ სოციალურ-ეკონომიურ ურთიერთობათა ნიადაგზე, რომელთაც ნერგავდენ საქართველოში მე-XIX საუკუნის პირველ ნახევარში, აქ მთელი რიგი გლახთა მოძრაობა წარმოიშვა. განსაკუთრებით მძლავრი ხასიათი ამ მოძრაობას მიეცა გურიაში და ეს შემთხვევითი როდია.

სწორედ გურია იყო ის კუთხე, სადაც მეფის ხელისუფლების პოლიტიკას განსაკუთრებით მავნე შედეგები მოჰყვა. სწორედ აქ, — კლასობრივმა და ფეოდალურ-ბატონყმურმა ექსპლოატაციამ უმაღლეს წერტილს მიაღწია.

განსახლებრავს რა ეროვნულ აჯანყებას, ლენინი ამბობს: „ყოველი ეროვნული ჩაგვრა იწვევს წინააღმდეგობას ხალხის ფართო მასებში, ხოლო მოსახლეობის ეროვნული ჩაგვრის ყოველი წინააღმდეგობის ტენდენცია არის — ეროვნული აჯანყება“**).

ლენინის დებულება იმპერიალიზმის ეპოქას ეკუთვნის.

გურიის გლახობა მოქმედებდა, როდესაც ფეოდალურ-ბატონყმური ურთიერთობა ჯერ კიდევ მძლავრი იყო. მას არავითარი ჩამოყალიბებული პოლიტიკური პროგრამა არ ჰქონია. მიუხედავად ამისა, რამდენადაც მოძრაობა მიმართული იყო ეროვნულ-კოლონიალური ჩაგვრის წინააღმდეგ და მიზნად ისახავდა რუსების განდევნას გურიიდან, პოლიტიკური დამოუკიდებლობის აღდგენას — გურიის აჯანყება ეროვნული ხასიათისაც იყო (სულ სხვა საკითხია — შეეძლო თუ არა პატარა გურიას, რომელიც რუსეთსა და ოსმალეთს შორის იყო ჩაქედლი, შეენარჩუნებინა თავისუფლება და დამოუკიდებლობა).

გურიაში 40-იან წლებში არ არსებობდა ქალაქის ბურჟუაზია; ხელოსანთა ხვედრითი წილი შედარებით პატარა იყო. არ ყოფილან არც თავისუფალი გლეხები, არც ყმა მუშები (როგორც ასეთნი იყვნენ, მაგალითად, პუგაჩოვის მოძრაობაში). არის მხოლოდ ზოგიერთ ავტორთა არაპირდაპირი მითითებანი იმაზე, რომ გლახთა შორის ერთგვარი დიფერენციაცია არსებობდა და ყველა ფენა ერთნაირად როდი უყურებდა მოძრაობას.

მაგალითად, ზემოდ ციტირებული ღუნკელ-ველინგი ამბობს: „გურიის ამბოხების დროს სახაზინო გლეხები, ბოროტგანმზრახველი ადამიანებისაგან აღელვებულნი, მასში უხალისოდ იღებდენ მონაწილეობასაო“***).

არლუთინსკიმ აჯანყების დათრგუნვის შემდეგ გურიაში დაიტოვა, რეგულიარულ ჯარის გარდა, მილიცია, რომელიც უფრო მეტად შეეფერებოდა მის

*) ც. არქივი. საქმე № 345. ქუთ. მაზრის უფროსის რაპორტი ქართლ-კახეთ-იმერეთის სამოქ. გუბერნატორისადმი, ფ. 261.

**) ლენინი, ტ. XIX, მე-2 გამოც., გვ. 222.

***) გაზ. „Кавказ“, 1853 წ., № 87.

შემდგომს მიხნებს, რადგან თავად-აზნაურების და შეძლებულ გლეხებისაგან შესდგებოდა*).

მართლაც, გურიის გლეხობაში სხვადასხვა კატეგორიები იყვნენ: მსახურნი, გლეხნი, მოჯალაბენი, სახაზინონი. მსახურთა და სახაზინო გლეხთა მდგომარეობა უქველად უფრო უკეთესი იყო, ვიდრე ყმებისა და განსაკუთრებით მონების — შინაყმებისა.

მაგრამ საერთოდ გლეხთა შორის დიფერენციაციის პროცესი ჯერჯერობით სუსტი იყო და სერიოზულ როლს ვერ თამაშობდა.

აჯანყების პირველი ეტაპის დროს თავად-აზნაურობა ერთგვარ როლს თამაშობდა, წამქეზებლად გამოდიოდა, რამდენადაც გურიის დამოუკიდებლობის აღდგენის, რუსთა განდევნის საკითხი იდგა. მაგრამ, მოძრაობის განვითარების პროცესში, იგი ჩამოშორდა მათ და გლეხთა აჯანყებისადმი აშკარა მტრული პოზიცია დაიკავა. ეს იმიტომ, რომ მოძრაობაში უკვე ანტიბატონყმური ნაკადი სჭარბობდა, გლეხთა მოძრაობა მიმართული იყო არა მარტო რუსეთის მონაბისაგან განთავისუფლებისაკენ, არამედ თავად-აზნაურთა ჩაგვრისაგან განთავისუფლებისკენაც.

გურიის აჯანყების მამოძრავებელი ძალა იყო გლეხობა მთლიანად. გურიაში არ არსებობდა იმ დროს სხვა რევოლიუციური კლასი, რომელსაც შესძლებოდა გლეხთა მოძრაობის მეთაურობა. გლეხთა უფრო დიდი ომების დროსაც არ ყოფილა (მაგალითად, რაზინის, პუგაჩოვის აჯანყებანი) რევოლიუციური კლასი — ჰეგემონი, რომელსაც შესძლებოდა მეთაურობა გაეწია გლეხთა მოძრაობისათვის. ამიტომ ეს მოძრაობანი ვერ გადაიქცნენ რევოლიუციად და მათი დამარცხება აუცილებელი იყო. ასევე, გურიის გლეხების აჯანყებაც განწირული იყო და არ შეიძლებოდა გამარჯვების იმედი ჰქონოდა.

გურიის აჯანყებაზე შეიძლება გავიმეოროთ ლენინის სიტყვები: „წერილი ბურჟუაზიის და კერძოდ გლეხობის ყოველი ცდა, შეეგნო თავისი ძალა, თავისებურად წარემართა ეკონომიკა და პოლიტიკა, — თავდებოდა მარცხით“**).

გურიის გლეხობის აჯანყებას სტიქიური ხასიათი არ ჰქონია. იგი არ ყოფილა უბრალო სასოწარკვეთილების გამოხატულება (როგორც განსაზღვრავს ჟაკერიას კაუცკი). აჯანყებულებს ჰქონდათ ორგანიზებული გლეხობის ელემენტები, სწარმოებდა შესამზადებელი მუშაობა, არკვევდნენ მოქმედების პროგრამას, აყენებდნენ განსაზღვრულ მოთხოვნებს და მოძრაობის მიზნებს; არსებობდა გლეხთა კავშირი, როგორც ორგანიზაცია. მიუხედავად ამისა, როგორც ტიპიურ გლეხურ მოძრაობას, მას ახასიათებდა ყველა ის ნაკლი, რასაც არა ერთხელ აღნიშნავდნენ მარქსი და ენგელსი. გერმანიის გლეხთა ომის უმთავრეს ბოროტებად ენგელსს მიაჩნია: „რევოლიუციურ ძალთა დაქსაქსულობა, დაქუცმაცება, რაიც მთავრობის ერთსა და იმავე ჯარს შესაძლებლობას აძლევდა ერთმანეთზე მიყოლებითა და ცალ-ცალკე დაემარცხებინა აჯანყებანი“***).

*) Кавказский Сборник. ტ. XIV, გვ. 298.

**) ლენინი, ტ. XVIII, ნ. I, გვ. 178, 1923 წ. გამოც., ტრანსპორტის მუშათა სრ. რუსეთის ყრილობაზე წარმოთქმული სიტყვა.

***) ენგელსი. სტატიები 1871—1875 წ. 1919 წ. გვ. 30.

ბერნშტეინისადმი მიმართულ წერილში 1882 წ. ენგელსი სწერდა: ირლანდიის გლეხთა მოძრაობა ვერასოდეს ვერ მიიღებს პოლიტიკური ბრძოლის საერთო ფორმას, ვინაიდან, თავისი ბუნებით იგი ლოკალური და დაქსაქსულია. აჯანყების გასაოცარი ნიშნეულობა ის იყო, რომ აჯანყებულნი ვერ სცილდებოდნენ თავიანთ გალავანს. გლეხები ცდილობდნენ განეთავისუფლებიათ მხოლოდ თავისი მშობლიური ადგილებით*).

გურიის აჯანყებაც, არსებითად, „თავის გალავანს“ არ გასცილებია. გურულები ცდილობდნენ ღონისძიება ეხმარნათ იმისთვის, რომ მოძრაობაში ჩაებათ სამეგრელო, იმერეთი, მთიელი ტომები. მაგრამ გლეხთა დაქსაქსულობას, მათს დათანტულობას შედეგად ის მოჰყვა, რომ მათ ვერ შესძლეს თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ მთლიანი ფრონტის შექმნა.

იმერეთი მღელვარებდა, მაგრამ მოძრაობა საბეჭოს უბანს არ გასცილებია. ათასმა შეიარაღებულმა მეგრელმა მოიყარა თავი ჯვარში გურულების მისასვენებლად, რომელნიც იმ დროს ოზურგეთს შემორტყმოდნენ გარს, მაგრამ წასვლა ვერ მოახერხა. ადგილობრივმა მსხვილმა აზნაურმა გიორგი ნიკოლაიშვილმა ადვილად დაარწმუნა გლეხები: აჯანყება ჩაქრობილია, გურულებმა უკვე დაჰყარეს იარაღი.

ხელმძღვანელობა აკლდა, მერყეობდა ეტყობოდა აჯანყებულთა რევოლუციური შტაბსაც, რომელიც მოძრაობას და ოზურგეთის გარემოცვას უწევდა ხელმძღვანელობას.

ოზურგეთის გარემოცვა დაიწყო 15 აგვისტოს. მისი გარნიზონი გაქირვებული იყო, აკლდა სურსათი, ყუმბარები; მილიცია მორალურად გაიხრწნა. მიუხედავად ამისა, აჯანყებულებმა შეტრევა დაიწყეს და ოზურგეთის აღება სცადეს მხოლოდ 1 სექტემბერს.

პირველი მარცხის შემდეგ აჯანყებულებმა თავისი უმოქმედობით საშუალება მისცეს გარნიზონს შეესვენა, დახმარება მიეღო. სწორედ მერყეობის და ცენტრალიზებული ხელმძღვანელობის უქონლობის გამო ვერ აიღეს აჯანყებულებმა გურიის ცენტრი.

გარნიზონის უფროსს ბრუსილოვს ჩინებული ინფორმაცია ჰქონდა იმის შესახებ, თუ რა მდგომარეობა არსებობდა აჯანყებულებში. მას შეეძლო ეცადნა არღუთინსკის მოსვლისთვის. „ბრზოს გაუბედავი მოქმედების მიზეზი იყო, სწერს ჩუდინოვი, მზევრაგ-ჯაშუშების სიტყვით, ერთსულოვნობის უქონლობა, ბელადის უყოლობა და უთანხმოებანი მეამბოხეთა შორის. ზოგნი მომხრენი იყვნენ ოზურგეთის რაც შეიძლება მალე აღებისა; ზოგნი, მათზე უფრო გონიერნი, ჰეიქრობდნენ, რომ ეს არ შეეფერებოდა გარემოებას. საქმე იქამდე მიდიოდა, რომ ისინი ერთმანეთს ხანდახან იარაღით ემუქრებოდნენო**“).

გურიის აჯანყების ჩაქრობაში თვითმპყრობელობამ განსაკუთრებული სისწრაფე და გაბედულობა გამოიჩინა.

*) კ. მარქსის და ფ. ენგელსის არქივი, წ. 4, გვ. 315.

**) „Кавк. Сборник“ ტ. XIV, გვ. 257.

მიუხედავად გზების უხეირობისა, შედარებით მცირე ხნის განმავლობაში, მან გურიის საზღვარზე თავი მოუყარა მაშინდელი დროისთვის დიდძალ ჯარს. წვრილმა, დაქსაქსულმა გლეხობამ ვერ შესძლო რეგულიარული ჯარების მოგერება.

არლუთინსკიმ მოხერხებული სტრატეგიული შემოვლით დაამარცხა აჯანყებულთა მთავარი ძალები ოზურგეთთან. ამის შემდეგ მისთვის უკვე ადვილი იყო გურიის ცალკე რაიონების და საბუქოს უბნის დამორჩილება. სწორედ იმ ხანებშივე რუსის ჯარებმა გადაამწყვეტი შეტევა დაიწყეს მთიელთა ურჩი ტომების წინააღმდეგ.

ლაპარაკობს რა გლეხების მოძრაობათა სისუსტეზე, ლენინი აღნიშნავს: „გლეხთა მოძრაობაში ბევრია შეუგნებლობა, უცილობა; გლეხკაცის უცილობა, უწინარეს ყოვლისა, ისაა, რომ მას არ ესმის მოძრაობის პოლიტიკური მხარე; პას არ ესმის, მაგალითად, რომ თუ მთელი სახელმწიფოს პოლიტიკური წყობილების ძირითადი დემოკრატიული გარდაქმნა არ მოხდა, ისე ყოველად შეუძლებელია მიწათმფლობელობის გაფართოვების გზაზე რაიმე მტკიცე ნაბიჯის გადადგმა“*).

ასეთი სუსტი მხარეები ახასიათებს გურიის აჯანყებასაც. მოძრაობა ძალიან ვიწრო ფარგლებში იყო მოქცეული. მთელი სახელმწიფოს პოლიტიკური წყობილების ძირითადად გარდაქმნის გარეშე განა შეიძლება გადასვლა განთავითუფლებულიყო მებატონეთა ხელისუფლებისაგან, მიეღო პოლიტიკური დამოუკიდებლობა? ამიტომ მოძრაობა თავიდანვე განწირული იყო.

— : —

აჯანყებას სრულიად არ მოჰყოლია გლეხობის მდგომარეობის რაიმე გაუმჯობესება. რასაკვირველია, არ შეცვლილა არც თვითმპყრობელობის სოციალ-ეკონომიური პოლიტიკა. თვითმპყრობელობა ყველაზე ნაკლებად — გლეხთა მდგომარეობის შემსუბუქებისთვის ზრუნავდა. იგი მხოლოდ იმას ცდილობდა, რომ რაც შეიძლება თავისთან მტკიცედ დაეკავშირებინა თავად-აზნაურობა. ამიტომ ჰეფის ხელისუფლება ყოველგვარ დათმობაზე მიდიოდა თავად-აზნაურობის მიხარო, მთელ რიგ შეღავათებს და პრივილეგიებს ანიჭებდა, რათა მასში საბოლოოდ მოესპო ყოველგვარი ოპოზიციური სული, თავის საიმედო ყაყარჯანდ კავხადა იგი.

40-იანი წლების შემდეგ გურიის თავად-აზნაურობამ, პენსიებით მომადლიერებულმა, მიაშურა სახელმწიფო სამსახურს. მას მხოლოდ იმის უნარი შერჩა, რომ „უქვეშევრდომილესი შუამდგომლობანი“ აღეძრა ხოლმე და ტფილისისაკენ ღელეგაკითები ეგზავნა. ასე, მაგალითად, 1842 წელს გურიის თავად-აზნაურობა ათხოვდა გოლოვინს: აღადგინეთ გურიაში ადგილობრივი ადათები და ეახტანგ ჰეფის კანონები, აღუკრძალეთ მებატონეთა ყმებს აზნაურობის (თავისუფლების) ჰიების შესახებ თხოვნების მიცემა, აღუკრძალეთ საერთოდ მებატონეთა წინააღმდეგ საჩივარიო. რასაკვირველია, თვითმპყრობელობა რაიმე პოლიტიკურ და-

*) ლენინი, ტ. VI, 23 წ. გამოც. გვ. 116.

მობაზე არ ჰყოქრობდა, მაგრამ იგი ყოველგვარად ენბარებოდა თავად-აზნაურობას ბატომეჟურ ურთიერთობათა გაძლიერებაში*).

ყმათა შრომის ექსპლოატაცია წლითი-წლობით სულ უფრო და უფრო ძლიერდებოდა. ამიტომ ამ ნიადაგზე მებატონეთა და ყმების ურთიერთობა თანდათან მწვავედებოდა. გლეხთა უკმაყოფილება იზრდებოდა. გასშირდა გლეხთა გაქცევა ოსმალეთს, ტერორი მებატონეთა წინააღმდეგ.

ამას ემატებოდა ის, რასაც ქუთაისის გენერალ-გუბერნატორი აღნიშნავდა ოზურგეთის მაზრაში გლეხთა რეფორმის ჩატარების სამზადისის დროს. „საერთო სიძნელეთა გარდა უნდა აღენიშნოთ გურიის გლეხობის მებრძოლი და ურჩი ხანიათი, რომელიც არა ერთხელ გამოხატულა მებატონეთა ძალა-უფლების საწინააღმდეგო აშკარა ამბოხებებშიო“ **).

ერთი ასეთი ამბოხება მოხდა 1862 წელსაც. 7 ავეისტოს დიდი ბაზრობის შემდეგ აჯანყდენ თავად დიმიტრი გურიელის გლეხები. მეორე დღეს მათ მიჰყენენ თავად ნაკაშიძის და სხვა აზნაურთა ყმები. ორმა შეიარაღებულმა რაზმმა (ერთში 300, ხოლო მეორეში 500 თუ 600 კაცი იყო) — დაიკავა ორი გაპაგრებულნი პოზიცია. „ეს გარემოება, თუ მხედველობაში მივიღებთ მებატონეთა გლეხების საერთო განწყობილებას, გეაფიქრებინებს (და ეს თქვი, როგორც ახლა გამოიჩქვა. არც თუ უსაფუძვლოა), რომ ეს ნაწილობრივი არეულობა შედეგი იყო საყოველთაო ამბოხებისათვის შეთქმულობისაო“ ***).

ამბოხების რაიონისაკენ სასწრაფოდ გაგზავნეს ძლიერი სამხედრო ძალები. გლეხებმა თუმცა დიდი წინააღმდეგობა გაუწიეს, მაგრამ მოძრაობა ვერ გადაიქცა მთელი გურიის აჯანყებად და შედარებით მალე იქნა ჩაქრობილი. ამ საქმის გამო დააპატიმრეს 8 გლეხი, მოძრაობის ინიციატორები და ხელმძღვანელები. უმრავლესობა მათგანი კატორღაში გაგზავნეს.

ხსენებულ აჯანყებაში არავითარი გარედან მოტანილი მოტივი არ ყოფილა. გლეხები გარკვევით აღსდგნენ თავის კლასობრივი მტრის — მებატონეთა წინააღმდეგ. ეს ცხადი იყო ქუთაისის საგუბერნიო ხელისუფლებისთვის. ქუთაისის გუბერნატორი, რომელიც მონაწილეობდა „ამბოხების“ ჩაქრობაში, იძულებული იყო აღენიშნა: „გურიის გლეხობის ნაწილმა გამოაშკარავა აქაურ წოდებრივი ურთიერთობათა მერყეობაო.“ მან ოზურგეთში მიიწვია თავად-აზნაურობის და გლეხთა წარმომადგენელები. იგი არწმუნებდა მათ „მათი (ე. ი. გლეხების) განთავისუფლება შეუძლებელია დაუყოვნებლივ და ახლავე მოხდეს. მაგრამ, მეორე მხრით, საჭიროა დავარწმუნოთ როგორც გლეხები, ისე მებატონეები, რომ პირველთა ბედი შეუძლებელია მივანდოთ უკანასკნელთა სრულს თვითნებობასო“****). მებატონეთა და გლეხთა ურთიერთ-დამოკიდებულების მოსაწესრიგებლად გუბერნატორმა შეადგინა სპეციალური კომისია, რომელსაც უნდა გამოერკვია გლეხთა ვალდებულებანი და დაეწესებინა კონტროლი, რომელსაც უზრუნველ უნდა ეყო „ორივე მხარის ინტერესები“ *****).

*) 1842 წ. გამოცემა კანონი, რომლის ძალითაც ყმები სავსებით ემორჩილებოდნენ მებატონეებს.

**) ც. არქივი. საქმე № 34. ქუთ. გუბ. მებატონეთა გლეხების ცხოვრების მოწესრიგების შესახებ.

***) Акты, т. XII, док. № 176, გვ. 250.

****) იქვე.

*****) Акты, т. IX, док. 176, გვ. 250.

ეს ხდებოდა გლეხთა რეფორმის წინ საქართველოში. რეფორმის ჩატარების დროს თვითმპყრობელობა ყოველგვარად შეეცადა უზრუნველყო არა „ორივე მხარის“ ინტერესები, არამედ მხოლოდ თავად-აზნაურობის ინტერესები. რეფორმა ჩატარდა სწორედ თავად-აზნაურობისთვის ფრიად ხელსაყრელ პირობებში და გლეხობა კაბალურ ურთიერთობათაგან არ განუთავისუფლებია.

გლეხთა მეურნეობა ჩიხში მოაქცეეს. სწორედ გლეხთა ეგრედწოდებული „განთავისუფლების“ შემდეგ დაიწყო გლეხობის მიერ მიწების დაკარგვის მძლავრი პროცესი, დაიწყო მათი ძალმომრეობითი პროლეტარიზაცია.

სოფლად კლასობრივი წინააღმდეგობები უფრო გამწვავდა. ის, რის წინააღმდეგაც გურიის გლეხობამ იარაღი აღმართა: მძიმე ეკონომიური მდგომარეობა, თვითნებობა ადმინისტრაციისა, ეროვნული ჩაგვრა, სამღვდელთა ბოროტმოქმედება და სხვა, — რეფორმის შემდეგაც კვლავ დარჩა.

აი, რატომ იყო, რომ როდესაც მეფის მთელ იმპერიაში შეიქმნა უშუალო რევოლუციური სიტუაცია, როდესაც პოლიტიკურ ასპარეზზე ამოქმედდა კლასი ჰეგემონი და ორგანიზატორი — პროლეტარიატი, რომელსაც უნარი ჰქონდა გლეხობა აეყოლებინა კლასობრივი მტრის წინააღმდეგ, — გურიის გლეხობამ, ჰქონდა რა წარსული რევოლუციური გამოცდილება და ტრადიცია, 1902—1906 წლებში განსაკუთრებული რევოლუციურობა გამოიჩინა.

1841 წ. გურიის გლეხობის მოძრაობის შესწავლას კიდევ ის დიდი მნიშვნელობა აქვს, რომ ცხადპყოფს ჩვენთვის მე-19 საუკუნის ა/კავკასიაში გამწვავებული კლასობრივი ბრძოლის არსებობას. იგი ცხადპყოფს აგრეთვე, რომ რუსეთის თვითმპყრობელობის ხიშტებით დაპყრობილი ერები არ ემორჩილებოდნენ თავიანთ დაჩაგრულ მდგომარეობას. მიუხედავად თავისი ჩამორჩენილობის, უმეცრებისა, რუსეთის თვითმპყრობელობასთან ბრძოლაში მათ მაღალი რევოლუციური ალტყინება გამოიჩინეს და იარაღით ხელში ცდილობდნენ თავისი ეროვნული დამოუკიდებლობის დაცვას.

— : —

ძირითადი წყაროები:

1. Кавказский сборник, т. XIV. ჩუდინოვის სტატია — „Востание Гурійцев в 1841 г.“. ჩუდინოვი თავისი სტატიის დაწერის დროს სარგებლობდა კავკასიის სამხედრო ოლქის შტაბის, მთავარი შტაბის მეორე განყოფ. არქივის უხვი ცნობებით 1841 წ., № 76 და 102.

სამწუხაროდ ეს საარქივო მასალები ამჟამად ცენტრარქივში არ აღმოჩნდა.

2. Дело Канцелярии Грузино-Имеретинского гражд. губернатора „По докладу Гурийского уездного начальника об оказании некоторыми жителями его уезда сопротивления и явного возмущения при взыскании податей.“

1-ლი მაგილის № 20. აღწერით № 345.

3. Дело штаба Отдельного Кавказского Корпуса. Отделение судное 3/Х.

Возмущение в Гурии 1841 г. и о предании виновных суду. აღწერით № 311.

4. გურიის საქმეები. აღწერით № 28.

*) Акты, т. XII, док. 176, гл. 250.

დ ლ კ უ მ ე ნ ტ ე ბ ი

ანრეპის მოხსენებიდან

მოხსენებითი ბარათი

ასლი ასლიდან.

სამეგრელოს და გურიისაგან
სანაპირო ხაზის მე-4 განყოფილებების შედგენის შესახებ.

№ 60

1842 წლის 22 აპრილი.

... გურიის ნაწილი რუსეთმა შემოიერთა ოსმალეთთან დადებულ აღრიანოპოლის ზაგის ძალით; მეორე ნაწილი კი (ქობულეთი) მდ. ნატანებიდან მდ. ქოროხამდე (ქოროხ-სუ) ანუ ქ. ბათომამდე თანხათვლით, ოსმალეთის ხელშია. გურიის ორივე ნაწილი სულ ახლახან

იყო, რომ ერთს მთლიანს ერთეულს წარმოადგენდა. ორივე ნაწილის მცხოვრებთ მკვიდროდ აკავშირებს სარწმუნოების, წარმოშობის და ზნე-ჩვეულებათა იგივეობა, ნათესაური კავშირი, სავაჭრო სარეზინობა და ზნე-ჩვეულებანი, რომლებიც დასაბამიდანვე განმტკიცებულან. ქობულეთი, ანუ გურიის ოსმალური ნაწილი, ითვლება არზრუმის სერასკირის ხელქვეითად, მაგრამ არსებითად არც მას ემორჩილება, არც ტრაპიზონის ფაშას. ქობულეთის ქვეშევრდომობას ოსმალეთის ხონთქრისადმი — მეკობარი და მოყაჩაღე ტომების — ლაზების და აჭარლების მეზობლობა თითქმის ნომინალურს ხდის. გურიას ქობულეთიდან ჰყოფს სულ პატარა მდინარე ნატანები, რამდენიმე ამაზე კიდევ უფრო მცირე მდინარე და ბოლოს მთიანი და ხშირი ტყეებით დაფარული ხელებით.

ქობულეთიდან გურიაში ორი მთავარი გზა მიდის: ბათომიდან კინტრიშით და მუხაზეთათით წმ. ნიკოლოზის ციხისკენ და მუხაზეთათით ოზურგეთისკენ, გურიის მთავარ ადგილისკენ. გარდა ამისა, მთებსა და ტყეებში მრავალი ბილიკია ქვეითაო და ცხენოსანთათვის მით უფრო სახერხო, რომ მათ ხეირიანად თვალყურს ვერ ადევნებენ საკარანტინო და საბაჟო რაზმები. შეიძლება ითქვას რომ გურიაში გზა ხსნილია შავი ჭირის და კონტრაბანდისათვის.

აფხაზეთსა, სამეგრელოსა და გურიაში ბევრი თურქი მოიპოვება, როგორც რუსეთის, ისე ოსმალეთის ქვეშევრდომი. ისინი მუდმივად ცხოვრობენ იქ და ვაჭრობას (ხშირად უკანონოსაც) მისდევენ. ამ ოსმალებს დიდი ხნის კავშირი აქვთ ქობულეთის, ბათომის და ტრაპიზონის მცხოვრებლებთან; მათს ვაჭრობას ხელს უწყობს ის, რომ მათ იციან ამ ქვეყნების ენა, ჩვეულებები, ზნენი, ნათესაობაც აქვთ ადგილობრივ მცხოვრებლებთან. ამან განამტკიცა მათი ვაჭრობა ა/კავკასიის მხარის სამხრეთ-დასავლეთის პროვინციებში; ასე რომ, აფხაზეთის, სამეგრელოს და გურიის მცხოვრებთ უმათობა არც შეუძლიათ. კონტრაბანდ

თავისუფლად შემოდის გურიაში ნაგებით და განსაკუთრებით ხმელეთის საზღვრით. იგი გაძლიერდა მას შემდეგ, რაც უკანასკნელ წლებში ტრაპიზონს დაარსდა ინგლისის სავაჭრო კომპანია და თავისი ფაქტორია გაიჩინა ბათუმს ე. ი. ჩენი საზღვრიდან 30 ვერსის მანძილზე.

იმედი მაქვს, რომ თქვენი ბრწყინვალეობა არ ინებებს და ჩემს ნათქვამს არ მიიჩნევს ადგილობრივი აღმინისტრაციის ბოროტმოქმედებათა შესახებ დაბეზულებად. თვითონ ამ ქვეყნის მდგომარეობა არის ისეთი, რომ იგი მიზეზად ხდება ამ ბოროტებისა. გარდა შავი ჭირის შემოტანის საშიშროებისა, მცირე აზიიდან აღმოსავლეთ სანაპიროებზე კონტრაბანდას ფრიად დიდი პოლიტიკური მავნებლობა მოაქვს. ზედმეტად მიმანია იმაზე ლაპარაკი, რომ ფარული სავაჭრო ურთიერთობანი, რომელსაც ადგილი აქვს აღმოსავლეთის სანაპიროების როგორც დამორჩილებულ, ისე ურჩ ტომებს შორის, ხელს უწყობს მთიელებში ჩვენს მიმართ მტრულ განწყობილებას, ხელს უშლის მთავრობის განწრახვებს მშვიდობიანობისადმი; კვლავ გრძელდება ტყვეების ვაჭრობა, რაიც თავის მხრით, ხელს უწყობს თვით ამ ვაჭრობას, ამავრებს ჩვენდამი მტრულად მომართულ ოსმალეთის გავლენას.

ტრაპიზონში ინგლისელთა სავაჭრო კომპანიის და მისი ფაქტორიის დაარსება ბათუმში, ფრიად მნიშვნელოვანი გარემოებაა და ყოველი მხრით მთავრობის განსაკუთრებული ყურადღების ღირსია. აშკარაა, ამ კომპანიის მხედველობაში აქვს ვაჭრობა არა მარტო ღარიბ, ნახევრად ველურ აქარლებსა და ლაზებთან, არამედ მთელ ჩვენს აკავკასიასა და შავი ზღვის მთელ აღმოსავლეთ სანაპიროებთან.

გურია, სამეგრელო და აფხაზეთი თითქმის დაუბრკოლებლად ლეზულობენ ინგლისური ფაბრიკების საქონელს, რომლებიც ადგილობრივი მცხოვრებლების გემოვნების და ჩეულებათადმი შეხამებულად არის დამზადებული. იქიდან კონტრაბანდა ფრიად ადვილად ვრცელდება-ადიგეს ტომში. საეჭვოა, რომ ამ ბოროტების მოსპობა შეიძლებოდეს საბაჟო თვალყურისდევნების გაძლიერებით გურიის სახმელეთო საზღვარსა და აღმოსავლეთის სანაპიროებზე. გამოცდილებამ ცხადჰყო, რომ სამხედრო გემების ზევრვაც საამისოდ საკმარისი არაა. ყოველშემთხვევაში სრულიად ხსნილია კონტრაბანდისთვის ის გზა, რომელიც კანონიერ ფორმებს ამოჰფარებია.

აღმოსავლეთ სანაპიროებზე ვაჭრობა სწარმოებს თითქმის მხოლოდ და მხოლოდ პატარა, სწორფსკერიან გემებით (ოსმალები აკეთებენ მას), რომლებსაც ხველეთზე გადმოათრევენ ხოლმე. ამნაირი გემისთვის გასაჩერებლად ყოველგვარი ადგილი გამოსადეგი: მათ ლუზა როდი სჭირდებათ. თუ ასეთი გემი გადიტანს კარანტინს, გადაიხდის ბაჟს რედუტში და ბილეთს აიღებს ანაჰის, კერჩის, ფეოდოსიის ან, ნოვოროსიის მხარის სხვა რომელიმე პორტისკენ, ივლის რა დაუბრკოლებლად ნაპირთან ახლოს, იგი ადვილად შესძლებს ამოარჩიოს ისეთი მოხერხებული ადგილი, საიდანაც კრეისერები შორს იქნებიან, მიადგეს ნაპირს და იქ თავისი საქონელი მთიელებზე გაასალოს. ამნაირად, კონტრაბანდის რისკი თითქმის სავსებით ჰქრება, ხოლო ამასთან შეფარდებით — იზრდება მოგებაც. ამას უნდა დაეუმატოთ საბაჟო დაწესებულებათა აუცილებელი ბოროტმოქმედე-

ბანი. ისინი ხშირად უშვებენ ისეთ საქონელსაც, რომლის შემოტანა აკრძალულია...

... (უხადია, ამ ბოროტების (კონტრაბანდის) საწინააღმდეგოდ საჭიროა ორი საშუალება: 1) მთლიანობა ღონისძიებათა, უფრო პოლიციურ და მთავრობისეულ ღონისძიებათა, ვიდრე საშუალო ღონისძიებისა, მთელ აღმოსავლეთ სანაპიროზე და 2) შემოღება რუსეთის ვაჭრობისა მთელ სანაპიროზე იმნაირი უპირატესობით, რაიც საშუალებას მოგვცემს სავაჭრო შექიშპებით მოგვსოთ კონტრაბანდა. ამ მხარის აწინდელი მდგომარეობის დროს სანაპირო ხაზის გამგებლობა, ნება მეზომოს ასე ვთქვა, ანატოლიასთან ვაჭრობის საქმეში პასიურობას წარმოადგენს, რადგან ანატოლიის ვაჭრობა ერთადერთია და აქ რუსული ვაჭრობა თითქმის სრულიად არ არსებობს.

სანაპირო ხაზის გამგებლობას ურთიერთობა აქვს რუსეთის საელჩოსთან სტამბოლში, ეს ღონისძიება არ კმარა, რადგან თვით პორტას უმაღლეს მთავრობას ნაკლები გავლენა აქვს კერძო საქმიანობაზე, ანუ მცირე აზიის ზოგიერთ საფაშოების შინაურ განკარგულებებზე, რომლებიც ხშირად პორტას ცენტრალური მთავრობის სურვილებს ეწინააღმდეგებიან. ბათომსა, ტრაპიზონსა, რიზესა, სინოპსა და სამსუნში აშკარად გროვდებიან ხოლმე გემები შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროებთან აკრძალული ვაჭრობისათვის. იქ იმყოფებიან მუდმივად აფხაზეთიდან წასულნი და გარდახვეწილნი აღიგენი, რომლებთანაც გროვდებიან ის მთიელები, რომელთაც სამშობლოში დაბრუნება სურთ. პორტას უმაღლესი მთავრობა, რომ მოისურვოს კიდევაც, ამას ვერ მოსპობს. ფაშა და ადგილობრივი გამგებლობა, რომელთა შეეძლოთ, არ ისურვებენ მის მოსპობას. ამიტომ ამ ქალაქებში ჩვენნი კონსულები სუსტად მოქმედებენ, ან სრულიად ვერაერთარ ღონისძიებას ვერ ხმარობენ.

სანაპირო ხაზის გამგებლობა დაშორებულია მცირე აზიას მცირეოდენი სივრცით, მაგრამ ისეთით, რომელიც მასზე არაა დამოკიდებული, მას არაა აქვს და არც შეიძლება ჰქონდეს ურთიერთობა ტრაპიზონის ფაშასა და იქაურ ჩვენს კონსულებთან. იმერეთის, სამეგრელოს და გურიის სამხედრო ნაწილის გამგეს ასეთი ურთიერთობა აქვს, მაგრამ ეს სრულიად; ამაოა სანაპირო ხაზისთვის, რომლისათვისაც ამას სწორედ ყველაზე მეტი მნიშვნელობა აქვს. სანაპირო ხაზის გამგებლობას არაა აქვს წინასწარი ცნობები, საკმარისი ძალღონე არ შესწევს პოლიციური ღონისძიებებით კონტრაბანდა მოსპობს, ან საერთო განკარგულებებით მთელ სანაპიროებზე ღონისძიებათა ხმარებით შეამციროს მაინც ეს ბოროტება. იგი იმაშიაცაა დარწმუნებული, რომ გემთა ზვერა არ კმარა და შეუძლებელია საბაჟო და საკარანტინო ღონისძიებათა გაძლიერება; იგი იძულებულია დასჯერდეს ისეთ განკარგულებებს, რომლებსაც დიდი შედეგი არა მოაყვება რა; იგი ხშირად სავსებით უძლურია და ამიტომ იძულებულია, ასე ვთქვათ, მხოლოდ სტატისტიკური ცნობები აგროვოს იმის შესახებ, თუ როგორ მიდის კონტრაბანდის საქმე მისდამი რწმუნებულ მხარეში. სამეგრელოს და გურიის დატოვება აღმოსავლეთის სანაპიროების დანარჩენ დანაწილებისგან განკერძოებულად — კიდევ უფრო საყურადღებოა სამხედრო მხრითაც.

იმერეთის, სამეგრელოს და გურიის სამხედრო ნაწილის გამგებლობა ჩაბარებული აქვს ერთ პირს (ამჟამად პოლკოვნიკ ბრუსილოვს), რომელიც უშუალოდ კავკასიის ცალკე კორპუსის უფროსს ემორჩილება. მის განკარგულებაშია საქართველოს ორი სახაზინო ბატალიონი № 1 იმერეთში (შტაბი იმყოფება ქ. ქუთაისს) და № 2 გურიაში (შტაბი -- დ. ოზურგეთში).

სამეგრელოში არაავითარი ჯარი არ არის, გარდა ცხენისწყლის პოსტთან და რედუტ-ყალაში მყოფ მცირეოდენი რაზმებისა. 1841 წელს გურიაში შემოღებულია სამოქალაქო მმართველობა და ეს ოლქი შეადგინს ქართლ-კახეთ-იმერეთის გუბერნიის მხარას. აქედან ცხადია, რომ ჩვენი მდგომარეობა იმერეთსა, სამეგრელოს და გურიაში დაფუძნებულია იმ რწმენაზე, რომ ამ სამი ოლქის მცხოვრებნი სავსებით ჩვენი ერთგულნი არიან. ვებდავ მოგახსენოთ, რომ ამ მხარეთა მდგომარეობა უფრო მეტს და მტკიცე საფუძველს მოითხოვს ჩვენი საზღვრების უშიშროებისათვის.

მე უკვე დავახასიათე გურიის მკიდრო კავშირი ამ პროვინციის იმ ნაწილთან (ქობულეთთან), რომელიც ოსმალეთის ხელში დარჩა. ეს გარემოება, გურიის მოსაზღვრე მდგომარეობა, ლაზების და აპარლების, ამ მთიელ ყაჩაღების (მსგავსად აქაური უბიხების და შაფსუღებისა) მეზობლობა, ამ მხარეში ოსმალეთის მთავრობის სისუსტე—გვიბადებს სამართლიან შიშს ჩვენი საზღვრის უშიშროებისთვის იმ სამხედრო სისუსტის დროს, რასაც ამჟამად აქ აღვილი აქვს. ოსმალეთთან ყოველი ომის დროს გურია უექველად იქნება შემოტევის ასპარეზი და მას საშუალება არ აქვს ამას წინააღუდგეს. ა/კავკასიის უახლოესი ჯარები დაბანაკებულნი არიან—დ. მანგლისში (ტფილისის მხარა)—ტფილისის ეგერთა პოლკი და დ. ბელიკლიფში (ბორჩალოს დისტანცია)—სამეგრელოს ეგერთა პოლკი, სულ 10 ბატალიონი. ეს ორი პოლკი ერთადერთი მფარველია საზღვრისა დაწყებული სიმაგრე აღექსანდროპოლიდან წმ. ნიკოლოზის სიმაგრემდე (დაახლოებით 300 ვერსი) და დაშორებულია ამ უკანასკნელს 275 ვერსით. რუკის ერთი გადახედვაც საკმარისია დაერწმუნდეთ, რომ ამნაირი მდგომარეობის დროს გურიაში შემოჭრა სულ იოლი საქმეა. მეორე მხრით მე დარწმუნებული ვარ, რომ გურიაში ამ შემოჭრას აურაცხელი შედეგი მოჰყვება მთელი აღმოსავლეთის სანაპიროებზე ჩვენი მფლობელობისთვის.

გურიის შარშანდელმა ამბოხებამ ცხადყო, რომ ჩვენი მდგომარეობა იქ მტკიცე არ არის, ცხადყო, რომ ა/კავკასიის ამ ნაწილში გადატრიალება შესაძლებელია მოხდეს ოსმალეთთან ომის გარეშეც.

უნებური მოწვე ამ ამბისა, რომელმაც ჩამითუშა ყველა ჩემი მოსაზრებანი უბიხთა მიწაწყალზე ექსპედიციის შესახებ, მე ვებდავდი, თუ რა სწრაფად მოედო გურიის აჯანყების ამბავი მთელ აღმოსავლეთ სანაპიროებს, რა დიდი სიმპატია და იმედები აღძრა მან არა მარტო ჯერეთ დაუმორჩილებელ ერებში, არამედ იმათშიაც კი, რომელნიც დიდი ხანია სარგებლობენ ჩვენი მთავრობის ფრთათა ქვეშე მოქალაქეობის ყველა სარფიანობით. ამბოხების დაწყებისთანავე ადგილობრივი ჯარები შექმნილ იქმნენ ოზურგეთში, გურულებს კი ბევრი თანამოაზრე აღმოუჩნდათ იმერეთსა და სამეგრელოში: ამ უკანასკნელის მოსაზღვრე ადგილებში აშკარა აჯანყებაც კი დაიწყო. ქართლ-კახეთიდან დახმარება

მოვიდა ისეთი სისწრაფით, რანაირიც კი შეიძლებოდა. მაგრამ შეუძლებელია არ აღინიშნოს, რომ ამ ოლქებში წესიერების აღდგენა მოჰყვა ორ გარემოებას, რომლებიც, ჩემის აზრით, შემთხვევითი ხასიათისაა, სახელდობრ ეს იყო: აპარის ბევრ თავად თავდგირიძის მოქმედება, რომელმაც მოულოდნელად საქმეში მანაწილეობა მიიღო ჩენს სასარგებლოდ და ჩინებული გონიერება პოლკოვნიკ თავად არლუთინსკი-დოლგორუკოვისა, რომელსაც გურიის ამბოხების ჩაქრობა ჰქონდა მინდობილი. მან უარი სთქვა ომი ეწარმოებინა თავისი პატივმოყვარეობის დასაკმაყოფილებლად, მიხვდა რა, რომ თუ პირველი სროლის ხმა გურიაში გაისმება, უკანასკნელი შეიძლება გაისმას ანაპასა და კასპიის ზღვის ნაპირებზე. გურიის აჯანყების მიზეზი იყო სამოქალაქო მმართველობის ფორმები, კანონიერი და საკეთილონი ხალხისთვის, მაგრამ ამ ოლქის ზნე-ჩვეულებასა და შინაურ ყოფა-ცხოვრებასთან შეუფუძებლნი, იმ ოლქისა, რომელიც ნაკლებად არის შემზადებული საამისოდ განათლებითა და სამოქალაქო კეთილმოწყობის საჭიროებით. შემოიღეს რა სამოქალაქო მმართველობა გურიაში, აკავკასიის შიდაპროვინციების მსგავსად, მგონია, მხედველობაში არ მიუღიათ ამ ოლქის მოსაზღვრე მდგომარეობა და ის გავლენა, რომელიც შეიძლება იქონიონ მასზე იმ მეზობელმა ტომებმა, რომელნიც ოსმალეთის იმპერიის ვითომდა ქვეშევრდომები არიან. თუ მოუხერხებელია გურიაში კვლავ სამხედრო მმართველობის შემოღება, ყოველ შემთხვევაში სასარგებლო იქნება სამოქალაქო მმართველობა ისე მაინც შეიცვალოს, რომ იგი დაუმორჩილდეს უახლოეს სამხედრო უფროსობას. ამით შესაძლებელი გახდება წინასწარი ღონისძიებანი ვიხმაროთ ხოლმე ამ მხარეში სიწყნარის დასაცველად.

Дело канцелярии Наместника Кавказского, г. 3, гв. 1, 1842 წ. № 22 (არქივისა № 29) „О подчинении Мингрелии и Гурийского уезда начальнику Черноморской береговой линии, об образовании из них 4 отделения этой линии и пр.“ საქმ. ფ. 3-17.

(მოსხენება ეკუთვნის ანრეკს. აქ მოყვანილია მოხსენების ის ნაწილი, რომელიც გურიას ეხება. ფ. 2).

მოხსენების წაპირობა

გურიის კნიაზის პოდპოლკოვნიკის დავით მაჭუტაძისა

თებერვლის ი-სა დღესა
ჩემდ — წელსა.

განცხადებითა სხვადასხვათა საჭიროებათა გურიის ვეზლისათა.

მე ვითარცა ძირეული მცხოვრები გურიის და მცნობელი სრულებით ხასიათთა ზნეთა და ადგილობითისა მდგომარეობისა აქაურისა ერისა ვალდებულემად ვრაცხ მოვალეობითა ერთგულ ქვეშევრდომილებისათა, რათა განუცხადო თქვენსა მალალ აღმატებულებასა ვითარცა არჩეულსა ერთ მთავრისა მიერ კეთილსა მზრუნველსა და მამასა კავკასიის მხარეთ აქეთელთა საჭიროებანი და გარემოებანი გურიის უეზლისანი.

აღ გურიაში არ მოდის ბამბა, არ არის მატყლი, არ შვჩუპვიან ჯერეთ კეთებასა აბრეშუმისა და ტილოსასა. ამის გამო მცხოვრებნი გურიისანი იძულებულ იქნებიან მოაქრობდნენ ყოველთა ხელსაწყობათა სხვათა ადგილთაგან ფდ დიდ ფასად, რო-

მელთაც გარდახათა მათ არ შეუძლიათ და ესრედ უდიდესი ნაწილი მათგანი ითმენენ თვით უკიდურესსა ნაკულლოვანებასა ტანისა მისსა შინა იქადმდე, რომელ როგორც მე პირდაპირ ვიცი, მრავალნი არიან ესრეთნი სახლობანი, რომელთა შინა დიდითგან ვიღრე მცირედმდე ყველანი შიშველნი არიან, ხოლო განსაკუთრებით გლეხის კაცის შვილები ვიღრე მეთაე წლადმდე უკანასკნელი პერანგიც არ ეღირსებათ.

აღსამსუბუქებლად ამისა მცხოვრებს უკეთუ რაოდენსამე დროსა მაინც ნება რთულ იქნების შემოტანა გურიაში ქობულეთით: აღკრძალულთა საქონელთა უბაჟოდ ამისა, რომელ, გურულნი მიჩვეულ არიან რა შემოსად სამოსლისა ოსმალო ხელმოქმედებისაგან და აქვსთ რა საზოგადო სახმარებელად შემოღებული თათრული ტანსაცმელი, რომელთაც იგინი კარანტინის განწესებამდე ყიდულობდენ ქობულეთს ფდ იაფ ფასად, აწ და ესევე ამგეარისა ტანისამოსისა მიაჩნით როგორაც იწროებასავეთ.

ღ

ბ.-, გურიაში სიღარიბე გავრცელებულ არს უკანასკნელ ხარისხათ უმეტეს მის გამო, რომელ მდაბლისა ხალხისა კაცთა აღრეულთა შფოთიანთა დროთაგან ზედანსმისაგან მტერთასა მიუღიესთ გარდუცვალებელ აქამომდე ჩუქულებად დაფარვად ოჯახობათა თვისთა განშორებით სხვათაგან, ამათ შორის შეგროვდებიან რა სხვადასხვანი ოჯახებრივნი უკმაყოფილებანი წარმოებულნი უმეტესი ნაწილით დედაკაცთაგან, ძვირად იქნება სახლობა, შინამკვიდრნი ძმანი ანუ მამა და დაცოლშვილიანებულნი ძენი სცხოვრობდენ ერთად, და ესრედ შეხვდება ერთსა მუშა კაცსა სარჩენად რაუდენიმე ესრეთნი სულნი, რომელთაც არავეითარის შემწეობის მიცემა სახლთ მმართველობისა შინა მისდამი არ შეუძლიანთ. — ნაწარმოებნი ჩუქნის ქუჩისანი ესე იგი სიმიდი და ღომი ესეოდენ დიდსა მოთხოვენ მუშაკობასა რომელ მუშაკობის ოცის თავი სარგებლობა მათგან არ გამოდის. — დასასრულად ყოვლისა ამის მოხდების რომელ მარტობელთა მცხოვრებთა არა თუ ოდენ ზშირად ექმნებათ თვით უკიდურესი ნაკულლეიანება ტანისა და ფეხის სამოსში არამედ არსებობისა საზრდოსა შინაცა და ამის გამო იძულებულნი იქმნებიან ხელყოფად გასყიდვად უძრავისა მამულისა, წარმოებად პირტყეთ ქურდობისა და სხვათა უკანასკნელ განულტოლვადცა სადმე. — აღმოსაფხვრელად ამისა მე ვგონებდი მცა, რათა დაედგინოსთ ვალდებულებად ადგილობითთა მთავრობათა აქენდესთ ფიცხელი დაცულება მცხოვრებთა ზედა რათამცა მათ არ გაბედონ განყოფა უკეთუ ოჯახობაში არ იქმნეს ხუთი სული მაინც მოწიფული მამაკაცი, მაშინ მცხოვრებთა ექმნებათ გაუძნელებელნი საშვალეებანი ერთთა ვაჭრობისა, მეორე ფულის მოგებისა და ზოგთა ხენისა და თესვისა, ღვინის კეთებისა და სხვათა მოქმედებეთა.

ღ

გ.-, სახელმწიფონი ყმანი, რომელთაცა შეწერილი აქვსთ ფულის ბეგარა სულზედ და რომელნიცა სცხოვრობენ მარტო ხელად და ჰყავსთ მცირე წლოვანნი შვილები ჰგრძნობენ ეგრეთვე დიდსა უკიდურესობასა ზღვევასა შინა ბეგარი.

სასა, ამის გამო უმჯობეს იქმნებოდა უკეთუ მიენდობა თვით სოფლის საზოგადოებისა შემოტანა ბევრისა სულის ანგარიშით, ესრეთ რომელ თვით მცხოვრებთა გააგდონ ურთიერთისა შორის ანგარიში შეძლებულზედ. მომეტებულ და შეუძლებელზედ მცირე, ხოლო თითოეულსა ოჯახში მყოფს სულის რიცხვზედ ნუ მოეკიდებიან აწ., უკეთუ ნაცვლად ცულისა მოეთხოვებათ ხორავი როგორც ესე იყო დროსა გურიის მთავართასა მაშინ ამის მიერ ხალხი მიიღებს დიდსა სიმსობუქესა და იქმნება მათთვის პირველ საგნად თვისის მდგომარეობის უმჯობეს ყოფნისა.

დ. ე. ზემორე განცხადებულსა გლახაკობისა მდგომარეობისა თანა გურიის მცხოვრებთასა, მათ ზედა დადებულ არს დაცვა კორდონის საყარაულოებისა, რომელსაც ზედა მიჩენილ არს მიუცილებლად თვისის ანგარიშით სამს ორმოცდა ათი დღიარადებულნი კაცნი. — მსახურებასა ამას აღასრულებენ გაანგარიშებით და რიგით ყოველთა წოდებათა გლენი კაცნი. — შეხედებათ ასე რომ მარტოხელს მცხოვრებს შეემთხუეს რიგი ასეთს დროს რომ მან უნდა დაკარგოს შემთხვევა დათვისისა ანუ გაბარვისა ანუ მოწვევისა წლიურისა თვისისა მოსავალისა, და ამის გამო მთელს წელს ოჯახობითურთ თვისით უნდა დაშთენ მშიერნი, მოსამსუბუქებლად ამისასა ხალხი მოუწოდს მხოლოდობისა შემბრალებობასა მთავრობისასა და პატივის დებასა უკიდურესისა თვისისა სიღარიბისასა, რათა საყარაულოებზედ ექმნეს შემსუბუქება, თუ სამარადისოდ არა, ნახევრობით მიანიც რედულიარნის ჯარის დაყენებით.

ღ

ე.-, მცხოვრებთა გურიისათა როგორც მალღისა ეგრეთვე მდაბლისა ხარისხისათა აქვსთ, ურთიერთშორის ფდ დიდ რიცხვნი ცილობანი, ყმათა ადგილ მამულთა და სხვათა ზედა რომელთათვის შორს მდგომარეობისა გამო ქალაქის ქუთაისისა იქაურსა უეზნის სულსა შინა ეძნელებად მსგელობაი და ამისთვის მიუცილებელ საჭიროდ იხედების დაწესება გურიაშიდ სულისა, დანიშენითა მას შინა ჩლენებისათა აქაურთა თავადთაგან აღმორჩევითა საზოგადოებისათა და რათამცა ამა სულსა შინა დაბოლოებულ იქმნებოდა სასისხლონი საქმენიცა.

ღ

ვ.-, განსანათლებლად ყრმათა მიუცილებლად საჭიროა რათა დაიწესოს გურიაშიდ სასწავლებელი.

ღ

ზ.-, გურია შემოსრულ არს მმართველობისა შინა როსისასა ჩყკა — წელში, ვიდრე ამა ჟამამდე იმართებოდა იგი ადგილობრივთა ჩუტულებითა და კანონითა საქართველოს მეფის ვახტანგისათა. ათწლობითნი სულში და ათ კვირაობითნი პოლიციაში. დიდ ხნოვანებანი არაოდეს გურიაში გამოცხადებულ არ ყოფილან და ამის გამო მცხოვრებნი ოდესმე მოაკლდებიან უბრალოდ თვისსა საკუთრებასა. თანასწორობათვე სახითა გავრცელებულ არს გურიასა ზედა უჯუროთ განკარგულება განთავისუფლებისათვის მებატონედ მფლობელობისაგან — სამღვდლოთ შვილთა ჩყი-წლითგან, მაშინ როდესაც გურიაში განკარგულებასა ამას უნდა მიეღოს ძალი თვისი უკეთუ არა იმჟამითგან ოდესცა იგი გამოცხადდა, ესე

იგი ჩყლჲ — წლიდგან, მაშა ჩყყ.—წლიდამ მაინც ესე იგი იმდროიდამ როდესაც გურია შევიდა რუსეთის მმართველობასა შინა.

ღ

ღ—, გარემისაქცეველად ყოველთა სიყალბეთა და სხვათა ბოროტმოქმედებათა ფდ სასარგებლო იქმნებოდა, რათა მოეთხოვოს გურიის მცხოვრებთა ყოველნი ქონებულნი მათთანა ძველნი საბუთნი და მათგან გარდაღებულ იქმნენ პირნი, ვითარცა ესე მოხდენილ არს საქართველოსა და იმერეთსა შინა.

მაღალ აღმატებულ ღენერალო ვითხოვ სულგრძელობითსა მოტყეებასა მისთვის რომელ მე გაგებდე დამძიმება თქვენი ამა უმდაბლესითა მოხსენებითა ჩემითა რომლისა მოწვევა ცნობადმდე თქვენდა მე მიუცილებელ მოვალეობად შემირაცხიეს.

პოდპოლკოვნიკი გურიის კნიაზი მაქუტაძე დავით.

Ц. Архив. „Гурийского дела“ № 28.

ქ ო ნ ვ ი რ მ ა ც ი ა

კავკასიის ცალკე კორპუსის სახელისა

ამიერ-კავკასიაში სამოქალაქო მმართველობის დამყარების შემდეგ, ამ მხარეში საფინანსო სისტემის შემოღების პროექტის საფუძველზე, 1841 წლიდან პროდუქტებისა და ნაწარმოების ნაცვლად დაწესებულია ფულადი გადასახადი სახაზინო გლეხებზე 1 მანეთი სულზე, ხოლო მემამულეებისა და საეკლესიო გლეხებზე 50 კაპ. ვერცხლით. ამასთანავე დაწესებულია საერობო ბეგარისათვის ფულადი გადასახადი 35 კაპ. თვითეულ კომლზე და ამას გარდა 9 კაპ. ვერცხლით მემამულეთა გლეხებზე.

1841 წლის მაისში საერობო გადასახადის შემოღების დროს სოფელ ლანჩხუთის გლეხებმა, არ ვიცით რატომ, არ გადაიხადეს ეს ფული და გააძევეს ფულის ამკრები, ხოლო შემდეგ, 27 მაისს, აკეთის გლეხებიც, რაკი გაიფიცა, რომ ლანჩხუთის მცხოვრებლებმა არ გადაიხადეს ეს ფული, რიცხვით ექვსი კაცი დაესხნენ თავს გზად მიმავალ ფულის ამკრებს; წაართვეს მას სოფელში აკრებილი 10 მანეთი ვერცხლის ფული და სცემეს.

როცა ეს ამბავი გაიგო აკეთის ყოფილმა საუბნო მსაჯულმა თავადმა ბართოვმა, თვით წავიდა დამნაშავეთა დასაპატიმრებლად, მაგრამ რაკი ისინი ბართოვის მიახლოებისთანავე გაიქცენ სახლებიდან, მან უბრძანა თანმხლებ ხელოსნებს, რომ ფულის ნაცვლად ჩამოერთვათ მცხოვრებლებისათვის სამი ქვაბი და ორი ძროხა; მაგრამ ამ დროს თავი მოიყარა 50 გლეხმა და განდევნეს იგი საკუთარ ბინამდე. გლეხები ემუქრებოდნენ მას და მის მხლებლებს სიკვდილით, განზრახული ჰქონდათ მისი სახლის დაწვა, ქვებით ჩაუმტვრიეს კა-

რები და ფანჯრები, დასკრეს ერთი აზნაური და ერთიც გლეხი. მათ გაიტაცეს თავიანთი ქვაბები და პირუტყვი და თავი შეაფარეს ტყეს. შემდეგ, მეორე დღეს, 28 მაისს, იგივე გლეხები და სხვა სოფლების გლეხებიც, რიცხვით სამასამდე კაცი, შეიარაღებულნი კეტებით, მივიდნენ თავად ბარათოვის ბინაზე და სთხოვეს მას, რომ ეცნობებია მაზრის უფროსისათვის: 1) რომ ისინი კისრულობენ იმ ბეგარას, რომელსაც წინად იხდიდნენ, ხოლო საერობო ბეგარის გადახდა არას შემთხვევაში არ შეუძლიათ მათი უკიდურესი სიღარიბის გამო; 2) რომ აპატიონ მათ, რომელთაც მოახდინეს უწყსოება, ვინაიდან მასში მონაწილეობას იღებდა გურიის მთელი გლეხობა და 3) რომ გამოიცვალოს აკეთის ნაცვლი.

ამ უწყსოების აღსაკვეთად მაზრის უფროსი გაემგზავრა აკეთში ჯარისკაცთა რაზმის თანხლებით; მისი მიახლოებისთანავე გლეხები დაიშალენ, მაგრამ რაზმის გაბრუნების შემდეგ, 1 ივნისს, დაჰკრეს ნალარა და კვლავ შეიკრიბა 2000-მდე კაცი. მათ ჩამოიარეს სოფლები, წაართვეს მცხოვრებლებს ღვინო და საკვები და გაიყოლიეს მათი მომხრე ახალი ამხანაგები. პირველად ისინი თხოულობდნენ მხოლოდ ფულადი გადასახადისაგან განთავისუფლებას, ხოლო შემდეგ დაიწყეს ჩივილი, რომ სამღვდელოება ახდევინებს მათ უზომო გადასახადს მღვდელთმსახურების შესრულებისათვის, რომ ავიწროებენ მესაკუთრეებს, რომ აუტანელია ის სახაზინო მუშაობა, რაც წარმოებდა 1840 წელს, რომ ვითომდა ხელისუფლების მიერ უდანაშაულოდ არიან დაპატიმრებულნი ზოგიერთი პირები და სხვა. მაზრის უფროსის მიერ გავგზავნილ ოთხი მოხელის დარიგებამ არავითარი ნაყოფი არ გამოიღო აჯანყებულ გლეხთა შორის. მათ სთქვეს, რომ განზრახული აქვთ მოაწყონ აჯანყება მთელს მაზრაში, ხოლო შემდეგ მათველი თურქეთის საზღვაზე და გამოაცხადებენ თავიანთ მოთხოვნებს. სხვათა შორის, აჯანყებულებმა გადახერგეს ორი გზა, მიმავალი ოზურგეთიდან ნაგომარსა და ჩოხატაურში, ამავე გზებითაა მიმოსვლა იმერეთს; ხოლო შემდეგ, ივლისის დასაწყისში, თავს დაესხნენ სოფელ გურიანთას, მაგრამ რაკი ისინი მოიგერიეს თავადმა ნაკაშიძეებმა, დაიწყეს თავიანთ სახლებში წასვლა.

ამ დროს, სახელდობრ 12 ივლისს, გურიაში ჩამოვიდა ქართლ-იმერეთის ყოფილი სამოქალაქო გუბერნატორი, გენერალ-მაიორი კოხანოვი, რომელმაც სტადანსხვა სოფლიდან დაიბარა გლეხები, დაარიგა ისინი და შესწყვიტა შუთით; მაგრამ მისი გაბრუნების შემდეგ, 17 ივლისს, ასკანის სამოურაოს მცხოვრებლებმა განაცხადეს, რომ მანამ არ დათანხმდებიან ფულის გადახდაზე, სანამ მას არ შეიტანენ აკეთის მცხოვრებლები, ამის მიზეზად დაასახელეს ის რომ წინედ ისინი აკეთის მცხოვრებლების მიერ ძალით იყენენ ჩათრეული აჯანყებაში და ეხლა ეშინიათ, რომ თუ უწინ დაიწყებენ ფულის გადახდას, კვლავ არ აიძულონ და მონაწილეობა არ მიაღებინონ წინააღმდეგობის გაწევაში. შემდეგ დაიწყო უწყსოება აკეთშიაც და, ბოლოს, კვლავ შეიქმნა ჯგუფები (პარტიები) შემოქმედში 50 კაცი, ჯვარციხეში 300 და საერისთაოში 1500 კაცი. ზოგიერთი მათგანი აჯანყების მიზეზად ასახელებდა იმ შევიწროებას, რასაც მათ აყენებდა მემამულე თავადის ასული ელისაბედ გურიელი, ხოლო სხვები კი აიძულებდნენ ფულის ამკრებლებს დაებრუნებიათ მათთვის ფული, სცემდნენ მათ და ანადგურებდნენ მათ ოჯახებს.

ამ ახალი უწყსოების აღსაკვეთად გაიგზავნა რაში 100 კაციის შემადგენლობით და რამდენიმე მილიციელი შტაბს-კაპიტან ლოლობერიძის მეთაურობით, რომელიც მივიდა აჯანყებულებთან და მოსთხოვა მათ, რომ დაშლილიყვნენ. ამასთანავე ერთმა მილიციელმა თავადმა ანტონ ერისთავმა განიზრახა ერთი გლეხის დაპატიმრება, მაგრამ ამ გლეხმა დასკრა იგი ხანჯლით სახეში. ამის შემდეგ აჯანყებულნი გაეშურენ საჯევახოსა და სხვა სოფლებში და საყვირებით აგროვებდენ სხვა გლეხებს.

28 ივლისს გენერალ-მაიორი კოხანოვი კვლავ ჩავიდა გურიაში და მოათხოვა თვითეულ პარტიისაგან რამდენ-რამდენიმე კაცი, რომელთაც მათ განუცხადეს, რომ სისწორით შეასრულებენ მის ბრძანებას, დაბრუნდებიან თავიანთ სახლებში და შეიტანენ გადასახადს, და დაიწყეს დაშლა. მხოლოდ მეთაურები არ დამორჩილდნენ, მათ აკეთში სცემეს ხელოსანს, მოახდინეს უწყსოება სახალხო მსაჯულის ბარათოვის ბინაში, ეს 15 კაცი იძალეობდა ტყეში, ისინი თავს დაესხნენ სამ ჯარისკაცს ნავომარის საგუშაგოზე; მაგრამ შემდეგ ჩანჩეთისა და ზომლეთის მცხოვრებლების თხოვნით გენერალმა კოხანოვმა ამ გლეხებსაც ნება დართო დაბრუნებულიყვნენ სახლში, რითაც მათ ისარგებლეს.

ამ რიგად შეწყდა მეორე აჯანყება და საერობო ბეგარის გადახდაც ვაგრძელდა. უცებ, არ ვიცით თუ რა მიზეზით, ოზურგეთის უბნის, სოფელ თხინგელის გლეხებმა და სხვებმა უარი განაცხადეს ფულის შეტანაზე და დაიწყეს სხვა სოფლების მცხოვრებლების შეკრება. მაზრის უფროსმა გაგზავნა მათთან მოხელეები და მღვდელი, რომელთაც გლეხებმა განუცხადეს, რომ აკეთისა და საერისთაოს გლეხებმა დარწმუნეს ისინი, რომ მათ ფულს აღარ ახდევინებდნო. ყოველგვარი რწმუნება, რომ ისინი მოტყუებულნი არიან, უშედეგო გამოდგა. მათ ფიცი მიიღებინეს აზნაურ ბოლქვაძეებს, რომ მხარი დაუჭირონ გლეხთა მოთხოვნებს, მოახდინეს სხვადასხვა უწყსოება, ჩამოიარეს სოფლები, გაიყოლიეს მცხოვრებლები და მიიღებინეს მათ და აზნაურებს ფიცი, რომ არ გასცენ ურთიერთი. შემდეგ აკეთშიაც დაიწყო უწყსრიგობა, რასაც ახდენდნენ სახლში დაბრუნებული მეთაურები და ბოლოს, შესდგა პარტიები. იყო ხმა, როგორც ეს გვაუწყა გურიის მაზრის უფროსმა, რომ 20 აჯანყებულთაგანი დალიოდნენ თურქეთში და ქობულეთში და იღებდნენ იქაური ბეგის ხასან თავდგირიძისაგან თოფისწამალსა და ტყვიას, და რომ ბეგი დაპირებია მათ დახმარებას ადამიანებითაც.

9 აგვისტოს აჯანყებულებმა გაძარცვეს ნატანების საბაჟო და ჩოლოქის ხაზინა, გაიტაცეს სურსათით დატვირთული ურმები, გაგზავნილი ნიკოლოზის სიმაგრეში, და მოკლეს რამდენიმე ჯარისკაცი, რომლებიც თან მიყვებოდნენ სოფელ გურიანთაში მდგარ როტისათვის გაგზავნილ სურსათს. რომ დარწმუნებულიყო, თუ რამდენად მართალია ეს ამბავი, იმერეთისა და გურიის სამხედრო ნაწილების გამგე პოლკოვნიკი ბრუსილოვი გაემგზავრა ოზურგეთიდან ორი რიცხით აჯანყებულთა ბანაკში, მაგრამ ისინი შეხვდნენ მას სროლით და აიძულეს დაეხია უკან, თან მოუკლეს და დაუჭრეს 20 კაცი.

ამის შემდეგ აჯანყებულებმა ალყა შემოარტყეს ოზურგეთს, მოხსნეს თურქეთის საზღვარზე მდგომი მცველები, დასწვეს ოზურგეთის ძველი კარანტინი,

გაძარცვეს წმ. ნიკოლოზის ციხეში სასურსათო მალაზია, საბაჟო, ყაზახთა საგუმზაგო და კარანტინი, გაძარცვეს საბაჟო და ყაზახთა საგუმზაგოები ოზურგეთიდან რედუტ-ყალაში მიმავალ გზაზე, გადასწვეს გურიაში დაბანაკებულ ჯარის საცხოვრებლები. ორი სახაზინო აგურის ქარხანა, ახლად აშენებული კარანტინი ჩოლოქში და ყაზახთა საგუმზაგოები ნაგომარსა და ჩოხატაურში. შემდეგ, 18, 19 და 20 აგვისტოს გაუმართეს ბრძოლა სამეგრელოს მფლობელს თავად დადიანს, რომელიც მილიციელების თანხლებით მიიწვედა ოზურგეთისაკენ, და აიძულეს ის დაეხია უკან, თან მოუკლეს და დაუჭრეს ორმოცამდე კაცი. 23 აგვისტოს ბრძოლა ჰქონდათ პოლკოვნიკ თავად წერეთელთან, ვინაიდან ისიც იმერელ მილიციელების თანხლებით მიიწვედა ოზურგეთისაკენ, აიძულეს დაეხია უკან, მოუკლეს 7 და დაუჭრეს 22 კაცი.

სხვათა შორის, ოზურგეთიდან გაიქცა 50 თურქი ვაჭარი და შეუერთდა აჯანყებულებს. 30 აგვისტოს ამ თურქებმა ოზურგეთიდან გაგზავნილ ყაზახთა რაზმს მოუკლა ერთი და დაუჭრა ორი კაცი, ხოლო შემდეგ აჯანყებულებმა ტყეები დაუშინეს ოზურგეთს. 31 აგვისტოს სროლა მათი მხრიდან არ შეწყვეტილა. აჯანყებულებმა მოაწყვეს ბატარეა ერთი ზარბაზნისაგან, ხოლო 1 სექტემბერს გადმოვიდნენ იერიშით ოზურგეთზე, მაგრამ ეს იერიში მოგერიებულ იქნა. შემდეგ გამოგზავნეს მღვდელი წინადადებით, რომ რუსები გასულიყვნენ გურიიდან. მათ უბრძანეს დამორჩილებულიყვნენ. 3 და 4 სექტემბერს სროლა აჯანყებულთა მხრიდან არ შეწყვეტილა. დაბოლოს, 5 სექტემბერს, პოლკოვნიკი თავადი არლუთინსკი-დოლგორუკი, რომელიც გამოგზავნილი იყო გურიაში ჯარის რაზმით მშვიდობიანობის აღსადგენათ, მიუახლოვდა ოზურგეთს და გაფანტა აჯანყებულნი. ამ დროს თავად არლუთინსკი-დოლგორუკის რაზმიდან მოჰკლეს და დასჭრეს 18 კაცი. ამრიგად საბოლოოდ შეწყდა აჯანყება. ამ აჯანყებას შედეგად მოჰყვა ზემოდანიშნული ზარალი ხაზინის მხრივ და გარდა ამისა მრავალი კერძოც.

აჯანყების დასრულების შემდეგ, პოლკოვნიკმა თავადმა არლუთინსკი-დოლგორუკიმ დააპატიმრა გურიის აჯანყების გამომწვევენი და მეთაურები, სულ 48 კაცი. გარდა ამისა მან წარმოადგინა აჯანყების იმ 10 მეთაურის სია, რომელნიც გაიქცენ თურქეთში, მათი რიცხვიდან ერთი შემდეგ დააპატიმრეს და გადასცეს სასამართლოს *).

სამხედრო სასამართლოს გამოძიებით დამნაშავენი აღმოჩნდნენ:

პირველი თანრიგის დამნაშავენი:

პირველი ხარისხის: სოფელ აკეთის გლეხები: ენუქა ვადაქკორია 18 წ. ათანა ვადაქკორია 17, გოგია ვადაქკორია 18, ნიკოლოზ ვადაქკორია 17, დათიკო მეგრელაძე 17, და მათე ჩენჩაბაძე 18 წლსა. მათ ბრალდებათ: ხელოსანისათვის ფულის წართმევა, თავდასხმა სხვებთან ერთად სახალხო მსაჯულის თავად ბარათოვის სახლზე, ამასთანავე ენუქი, ათანა და გოგია-ვადაქკორიებმა დასჭრეს ერთი აზნაური და ერთი გლეხი. ყოფილ სახალხო მსაჯულის თავად

*) სასამართლოზე გადაცემულთაგან სამი კაცი გარდაიცვალა.

ბარათოვის ცნობით იგინივე იყვნენ მთავარი ხელმძღვანელები და შედგენილი ყავდათ ფირალთა ჯგუფი; მას შემდეგ, რაც მათ ხელოსანს წაართვეს ფული, შეადგინეს ფირალთა ეს ჯგუფები და მონაწილეობას იღებდნენ მთავრობის ჯარის წინააღმდეგ ბრძოლაში: ზოგი ოზურგეთთან, ზოგი ნაგომართან და ზოგიც ჩოხატაურთან.

მეორე ხარისხის: გლეხები: ნიკოლოზ ჩენჩებაძე 30 წ. და ლაზარე ვადა-კკორია 16 წლისა, ბრალდებით თავდასხმა სხეებთან ერთად სახალხო მსაჯულის სახლზე, მონაწილეობა იმ ბრძოლაში, რომელსაც აწარმოებდნენ ფირალები მთავრობის ჯართან.

და მესამე ხარისხის: გლეხები: გრიგოლ კვაქანტირაძე 18 წ., ესიკა ხუხუნაიშვილი 20 წ., ივანე ნიკოლოზის-ძე მახარაძე 22 წ., ივანე გრიგოლის-ძე მახარაძე 17 წ., ესიკა გელაძე 32 წ., და გოგია დუმბაძე 20 წ. მათ ბრალდებათ ფირალობა და მონაწილეობის მიღება მთავრობის ჯართან ბრძოლაში. ყველა დასახელებულმა 14 კაცმა აღიარა დანაშაული, გარდა მთავრობის ჯართან ბრძოლაში მონაწილეობის მიღებისა, მაგრამ ამ უკანასკნელ ბრალდებას ადასტურებენ მოწმეები თავიანთი ჩვენებებით.

და მნაშავენი მორღე თანრიგისა:

პირველი ხარისხის: პროპორჩიკი თავადი ამბაკო შალიკაშვილი, 48 წ., სახაზინო აზნაურები სიმონ ქარცივაძე, სიმონ ჭყონია და თავად კასიმ გუგუნავას უკანონო შვილი ქაიხოსრო გუგუნავა, — მათ ბრალდებათ აჯანყებულთათვის ხელმძღვანელობის გაწევა. ამათგან შალიკაშვილი იყო დაბა ოზურგეთის მილიციელთა შორის და აჯანყებულთა მიერ ამ დაბის ალყის შემორტყმის დროს გაიქცა იქიდან და შეუერთდა მათ, იკისრა მათი უფროსობა და მონაწილეობა მიიღო ოზურგეთზე ალყის შემორტყმაში; ჭყონია მონაწილეობას იღებდა ბრძოლაში ნაგომართან და ოზურგეთთან, გუგუნავა ნატანების საგუშაგოს დაწესებაში და ოზურგეთზე ალყის შემორტყმაში, ხოლო ქარცივაძის შესახებ ამოწმებს პოლკოვნიკი თავადი არლუთინსკი-დოლგორუკი, რომ ის იძულებით შეუერთდა აჯანყებულებს და ხელმძღვანელობდა ხალხის ბრძოლებს, პირველსავე დაუმორჩილებლობის დროს მან მაიორ თავად ნაკაშიძესთან ერთად უკან დაახევინა აჯანყებულებს და არ გაუშვა ისინი შეპირილიყვნენ გუროიანთაში. შემდეგ გუგუნავა პირველი გამოცხადდა თავად არლუთინსკი-დოლგორუკთან. მონაწილეობას იღებდა რაზმის ყველა მოქმედებაში და აღმოუჩინა მას დახმარება დამნაშავეთა დაპატიმრებაში. აჯანყებამდე იგი, მცხოვრებლების სიტყვით, არაფერ კულში შემინეული არ ყოფილა.

მეორე ხარისხის: გლეხები: ესაკი მამულაშვილი 50 წ., გოგია ჯიბლაძე, 26 წ., მახარბელ ჯიბლაძე 19 წ., ესიკა ჯიბლაძე 16 წ., ნიკოლოზ თოიძე 50 წლის, და გოგოიჩაი გორდელაძე 26 წ. მათ ბრალდებათ საერობო ბეგარის გადახდაზე უარის თქმა, რაც იყო აჯანყების მიზეზი. მათგან მამულაშვილმა პირველმა უთხრა გადასახადის ამკრებს, რომ სოფელი კახური (თუ ლეხაური?) არ შეიტანს ფულს მანამ, სანამ სხვა სოფლები არ გადაიხდიან საერობო ბეგარას,

ხოლო შემდეგ, როცა საყვირებით დაიწყეს გლეხთა შეკრება, იგი შეუერთდა აჯანყებულთ და მონაწილეობა მიიღო სხვადასხვა ბრძოლებში მთავრობის ჯარის წინააღმდეგ; გოგია, მახარობელ და ესოკა ჯიბლაძეებმა, როდესაც განსვენებული თავადი სიმონ ერისთავი ჩავიდა სოფელ ამაღლებასში და განაცხადა, რომ გურიასში დაიწყო აჯანყება, არიგებდა გლეხებს არ გაეწიათ ურჩობა მთავრობისათვის; — სთქვს, რომ მათ არ შეუძლიათ წინააღმდეგობა გაუწიონ აჯანყებულებს, რომლებიც, ალბად, დასწვავენ მათ სახლებს, თუ ისინი მონაწილეობას არ მიიღებენ აჯანყებაში, შემდეგ ყველა ჯიბლაძეები სხვა აჯანყებულებთან ერთად იყვნენ ჩოხატაურში და იქიდან დაბრუნდნენ სახლში; თოიძემ და გორდელაძემ პირველებმა უთხრეს თავად დავით მაქუტაძეს, რომ სოფელი ლეხაური მხოლოდ მაშინ შეიტანს ფულს, როცა სხვები გადაიხდიან საერობო ბეგარას, ხოლო შემდეგ, როცა აჯანყებამ ყველგან იფეთქა, ისინი შეუერთდნენ აჯანყებულებს და მონაწილეობას იღებდნენ ყველა ბრძოლებში მთავრობის ჯარის წინააღმდეგ.

შესამე ზარისხის: გლეხები: მამუკა ანთაძე 40 წ., მახარობელ დოლიძე, 60 წ., იასე შეწირული, 58 წ., და სიმონ ჭყონია 30 წ. მათ ბრალდებით მცხოვრებლების აჯანყება და მონაწილეობის მიღება მთავრობის ჯარის საწინააღმდეგო ბრძოლებში. ამთავან ანთაძემ და დოლიძემ აამხედრა ასკანის სამოურაოს გლეხები, რომ არ შეეტანათ საერობო ბეგარა, შეაგროვეს ჯგუფი და სურდათ თავდასხმა სოფელ ასკანაზე, მაგრამ აქ ისინი არ დაუშვა თავადმა დიმიტრი ერისთავმა. შემდეგ ისინი შეუერთდნენ აჯანყებულთ და მონაწილეობას იღებდნენ ყველა ბრძოლებში მთავრობის ჯარის წინააღმდეგ. შეწირული და ჭყონია შეუერთდნენ აჯანყებულთ თავიანთი სურვილით და თუმცა შეწირულს იარაღი არ ჰქონია, მაგრამ სიტყვით მოქმედებდა აჯანყებულებზე, ხოლო ჭყონიამ გაიწვია სხვებიც და მონაწილეობა მიიღო, როგორც მოწმეები ადასტურებენ ხმების მიხედვით, ნიკოლოზის სიმაგრის გაძარცვაში და ყიდდა სახაზინო ფქვილს.

ყველა ზემოთ აღნიშნული 14 კაცი არ გამოტყდა თავის დანაშაულს, მაგრამ მათ წინააღმდეგ წაყენებულ ბრალდებებს ადასტურებენ მოწმეები.

დამნაშავენი მისამე თანრიგისა:

სახაზინო აზნაური ალექსანდრე ნაკაიძე 30 წ., და გლეხები: ესიკა კვაჭანტირაძე 30 წ., ბუჩა ჩხატარაიშვილი 30 წ., მაქსიმე ჯორბენაძე 17 წ., გაბილა ბაქანიძე 35 წ. და დათა ლლონტი 20 წ., პირველი მონაწილეობას იღებდა ნიკოლოზის სიმაგრის გაძარცვაში და სახაზინო ფქვილის გაყიდვაში, ხოლო დანარჩენები მონაწილეობას იღებდნენ ბრძოლაში მთავრობის ჯარის წინააღმდეგ თავიანთი ნებაყოფლობით. კვაჭანტირაძე და ჩხატარაიშვილი — ყველა ბრძოლაში, ჯორბენაძე და ლლონტი — ოზურგეთზე ალყის შემორტყმაში, ხოლო ბოლქვაძე მარტოოდენ გოლეტასთან (?) ბრძოლაში; სადაც დაიჭრა ფეხში მუხლს ქვემოდ ტყვიით. გარდა ამისა ის უგზავნიდა აჯანყებულთ გასამხნეველ წერილებს. ბრალდებულთაგან მხოლოდ ბაქანიძემ აღიარა თავისი დანაშაულობანი, ხოლო დანარჩენების წინააღმდეგ წაყენებულ ბრალდებებს ადასტურებენ მოწმეები.

ღაგნაშავანი მემორია თანრიგისა:

პირველი ხარისხის: მემამულის აზნაური გოგია ქარცივაძე 19 წ., სახა-
ზინო აზნაურები: გოჯასპირ ქყონია 45 წ., ლევან ქყონია 25 წ., მღელღის
შვილი დათიკო კუტიძე 20 წ. და გლეხები: სიმონიკა კოკილაძე 30 წ. და პე-
ტრე მოქია 60 წ. მათ ბრალდებით მონაწილეობის მიღება მთავრობის ჯარის
საწინააღმდეგო ბრძოლაში იძულებით. ამაში მათ ამართლებს მოწმეების ჩვენება.

მეორე ხარისხის: მემამულის აზნაური ალექსანდრე ქარცივაძე 40 თუ 45
წლისა, და გლეხები გრიგოლ სიამიშვილი 27 წ., გრიგოლიტა გოგიჩაიშვილი
30 წ., სიმონიკა ლომაძე 19 წ., ნიკოლოზ სულაბერიძე 50 წ. და დათიკა მკა-
ვანაძე 23 წ. მათ ბრალდებით აჯანყებულებთან ყოფნა იძულებით, არ მიუღიით
მონაწილეობა ბრძოლაში მთავრობის ჯარის წინააღმდეგ.

გარდა ამისა ამ საქმის გამო აღმოჩნდა:

32 ბრალდებულმა მისცა ჩვენება, რომ აჯანყებულთა ხელმძღვანელნი, გა-
რდა საქმეში აღნიშნულ პირთა, იყვნენ თავადი დათო გუგუნავა და აზნაურები:
კონსტანტინე ჯაყელი და გოგია მამუქას-ძე ქარცივასე და 12 კიდევ სხვა.

პოლკოვნიკმა ბრუსილოვმა; კაპიტანმა გაბაევმა, პოლპორუიკმა თავადმა
თავდგირიძემ და პრაპორუიკმა თავადმა გიორგი ერისთავმა მისცეს ჩვენება, მათ-
გან გაბაევმა ფიცს ქვეშ, რომ თავადი გუგუნავა იმყოფებოდა რა ოზურგეთის
მილიციელთა შორის, ამ დაბაზე აჯანყებულთა მიერ ალყის შემორტყმის დროს
გაიქცა იქედან და ხელმძღვანელობას უწყვედა აჯანყებულთ ოზურგეთზე თავ-
დასხმაში.

ამის გამო კომისიის განკარგულებით დაპატიმრებულია თავადი გუგუნავა,
ხოლო დანარჩენ ორთა დასაპატიმრებლად გაცემულია განკარგულება გურიის
მხარის უფროსის მიერ.

სამხედრო სასამართლოში დაკითხვის დროს თავადმა გუგუნავამ აჩვენა,
რომ ის ოზურგეთში ყოფნის დროს გახდა ავად ციებით და სურდა ესარგებლნა
შინაური საშუალებებით, წავიდა ოზურგეთიდან, მაგრამ გზაში ის დააპატიმრეს
აჯანყებულებმა და აიძულეს, რომ მათთან ყოფილიყო ოზურგეთზე ალყის შე-
მორტყმის დროს. მას კი არავეთარი მონაწილეობა არ მიუღია აჯანყების საქ-
მეში იმიტომ, რომ ავად იყო და არც სურდა აეღო იარაღი მთავრობის წინა-
აღმდეგ, არც ჰქონდა საამისოდ რაიმე მიზეზი. მეოთხე დღეს მოშორდა აჯანყე-
ბულთ და გამოცხადდა თავად არღუთინსკი-დოლოგორუკთან; ხოლო იმის დასამ-
ტკიცებლად, რომ მას მონაწილეობა არ მიუღია აჯანყებულთა საქმეში, რომ წა-
ყვანილი იყო მათ მიერ ძალით და იყო ავად. წამოაყენა მოწმეებად ერთი აზნა-
ური და 6 გლეხი. ამ ადამიანებმა, რომლებიც დაკითხული იყვნენ დაუფიცებლად,
დაადასტურეს თავად გუგუნავას ჩვენება.

ხოლო პირისპირ მასთან შეხვედრისას უჩვენეს: კაპიტანმა გაბაევმა, რომ
მან მხოლოდ დანახა გუგუნავა აჯანყებულთა შორის და გაიგონა მცხოვრებლე-
ბისაგან, რომ ის იყო მათი მეთაური, მაგრამ მოქმედებდა თუ არა ის, ამის
მტკიცება არ შეუძლია. ბრალდებულთაგან მხოლოდ 15 კაცმა დაადასტურა თა-
ვისი ჩვენება, რომ ის იყო მეთაური, ხოლო დანარჩენებმა კი შესცვალეს რა თა-

ვიანთი ჩვენება, სთქვეს, რომ ფიქრობდენ, რომ ის იყო მეთაური, როგორც თავადი, მაგრამ მას რომ მონაწილეობა მიეღოს ბრძოლაში მთავრობის ჯარის წინააღმდეგ, ეს არაეინ არ უჩვენა.

თავადმა გუგუნავამ კი ამის საწინააღმდეგოდ განმარტა, რომ ბრალდებული გლენები, რომელიც მას ხელს ადებენ, ეკუთვნიან თავად შალიკაშვილებს, ისინი შურს ძიობენ გუგუნავაზე იმისათვის, რომ მისმა ბიძამ, თავადმა მამუკა გუგუნავამ დააპატიმრა აღნიშნული გლენები. გარდა ამისა მათ წაართვეს იმერელ მილიციელებს 6 ცხენი, რომელიც გუგუნავამ ჩამოართვა შემდეგ მათ და დაუბრუნა პოლკოვნიკ თავად წერეთელს, რომლისაგანაც აქვს ამის შესახებ ხელწერილი. ხოლო პოდპორუჩიკ თავად თავდგირიძეს, რომელიც აბრალებს მას ვითომდა მონაწილეობას იღებდა ოზურგეთზე ალყის შემორტყემაში, დიდი ხნიდან აქვს მასთან მემკვიდრეობითი მტრობა, რაც იციან გურიის ყველა თავადებმა და აზნაურებმა, თავად გიორგი ერისთავს კი ჰქონდა მტრობა მისი გუგუნავას მამასთან იმისათვის, რომ მან არ მისცა გუგუნავას ნება ცოლად შეერთო ერისთავის ქალიშვილი. გარდა ამისა გიორგი ერისთავს დიდი ხნიდან, ჯერ კიდევ გურიის მფლობელთა დროიდან, ჰქონდა მტრობა გუგუნავას მამასთან იმისათვის, რომ მამამისი იყო მფლობელთა მომხრე და ეწინააღმდეგებოდა ერისთავს, რომელიც არ ემორჩილებოდა გურიის მფლობელთ, რაც იცის აგრეთვე მთელმა გურიამ.

ამ საქმის გამო შეკრებილ ცნობებით გამოიკვია, რომ 15 ბრალდებულთა ის ნაწილი, რომელიც ამტკიცებს, რომ გუგუნავა იყო აჯანყებულთა მეთაური, მართლაც ზოგიერთი მათგანი ეკუთვნის მემამულე შალიკაშვილებს და ყველანი ნამდვილად დაპატიმრებული იყვნენ ბრალდებულ გუგუნავას ბიძის, თავად მამუკა გუგუნავას მიერ.

პოდპორუჩიკ თავად თავდგირიძეს და პრაპორშიკ გიორგი ერისთავს, როგორც გვაცნობა გურიის მაზრის უფროსმა და აკეთის უზნის მსაჯულმა, რომლის უბანში ცხოვრობდა თავადი გუგუნავა, მართლაც აქეთ მტრობა დათა გუგუნავასთან და მათგან ერისთავს სურდა მიეცა ცოლად გუგუნავასთვის თავისი ქალიშვილი, მაგრამ გუგუნავა ამაზე არ დათანხმდა.

გუგუნავას ყოფაქცევის შესახებ მაზრის უფროსი და უზნის მსაჯული კარგი აზრის არიან. აჯანყებულთა ბრბოში ყოფნის შესახებ ამ უკანასკნელმა მაცნობა რომ, გურულების სიტყვით, გუგუნავა იმყოფებოდა აჯანყებულთა შორის ზუთი თუ ექვსი დღე ძალდატანებით, ხოლო მაზრის უფროსმა მაცნობა, რომ გუგუნავას აჯანყებაში მონაწილეობის შესახებ არ შეიძლება დავემყაროთ გურულების ჩვენებას, რომელთაგან ერთნი ლაპარაკობენ მის სასარგებლოდ, ხოლო მეორენი კი გუგუნავას საზიანოდ ან მემკვიდრეობითი კავშირისა, ან ღვ მისდამი მტრობისა და უკმაყოფილების გამო; სალი მოსაზრებით კი ამ აზრს უნდა დავემყაროთ, რომ თავად გუგუნავას, წარჩინებულ გვარის შვილს, არ შეეძლო დარჩენილიყო ხელმძღვანელად აჯანყებულთა ბრბოში, რომელიც უმთავრესად შესდგებოდა უბრალო, გაუნათლებელ გლენებისაგან. პოლკოვნიკმა თავადმა არლუთინსკი-დოლოგორუქიმ მაცნობა, რომ თავადი დათა გუგუნავა მართლაც იმყოფე-

ბოლა აჯანყებულ მცხოვრებლების ბრბოში, რომელთაც ის მოშორდა არღუთინ-სკის გურიაში ჩასვლისთანავე და გამოცხადდა მასთან 4 სექტემბერს ნაგომარის საგუშაგოზე.

ამ საქმეზე გაწეულია სამხედრო სასამართლოს კომისიაში მივლინებულთა საგზაო, დღიური და სხვა ხარჯები, გადარიცხული დამნაშავეთა ანგარიშზე: ტფილისის საკომისარო კომისიიდან 136 მან., 25¹/₂ კაპ. ვერცხლით და ექსტრა ორდინალურ თანხიდან 180 მან. ვერცხლით და გარდა ამისა დახარჯულია სამხედრო სასამართლოს წევრების მიერ გურიაში გამოსაძიებლად გამგზავრების დროს 88 მან., 28 კაპ. ვერცხ., სულ 404 მან. 53¹/₂ კაპ. ვერცხ..

განვიხილე რა განსაკუთრებულის ყურადღებით გურიაში მომხდარ აჯანყების ყველა გარემოებანი, მე ვფიქრობ, რომ ამის პირველი საბაბი იყო საერობო ბეგარად ფულის შეკრების შემოღება, რასაც უწინ იხდიდენ პირადათ და შეჭკონდათ ნატურალური ნაწარმოებებით. ეს ხარკი, თუნდაც უნნიშვნელო, მაინც საგრძნობი იყო ღარიბი ხალხისათვის, რომელიც არ იცნობს არავითარ მრეწველობას, ამასთანავე ბოროტგამზრახველებმა ისარგებლეს ამით, რომ გურულებში აღეძრათ შიში, რომ ახალი გადასახადი მომავალში თანდათან გაიზრდება და უკიდურესად შეაფიწროებს ხალხსო.

საქმიდან სჩანს, რომ პირველი ცდა წინააღმდეგობა გაეწიათ ფულადი გადასახადის შეკრებისათვის, მიზნად ისახავდა მიეღოთ მთავრობის თანხმობა მის გაუქმებაზე; მაგრამ რაკი ეს წარმატებით არ დამთავრდა, დაიკინეს თავიანთი მოთხოვნანი და ბრბოები, წახალისებულნი მემამოხეთა მიერ, კიდევ უფრო შორს წავიდენ და შემდეგ, ემონოდათ რა დასჯისა, გაბედეს ემოქმედათ შეიარაღებული ხელით. ამრიგად მათ ხელი მიჰყვეს სახაზინო შენობების განადგურებას, სახაზინო და კერძო ქონების ძარცვას, დაეუფლენ ჩვენი სამხედრო მიმოსვლის გზებს და, ბოლოს, შეიარაღებული წინააღმდეგობა გაუწიეს სამხედრო რაზმებს, გაგზავნილთ ხალხის დასამშვიდებლად.

ხელისუფლების ყოველგვარი ცდა, რომ დაემშვიდებია ხალხი, უშედეგო გამოდგა: საქირო გახდა სამხედრო მოქმედების დაწყება.

ამასთანავე მემამოხენი, შეპყრობილნი ყოველგვარი ჟინიანობით, რაკი ჯერ კიდევ არ ხედავდენ ისეთ ძალას, რომელსაც შეეძლო მათი ალაგმვა, გაიმსკვალენ იმედით, რომ მათ შეუძლიათ საესებით განდევნონ რუსები გურიიდან და ამ მიზნისათვის დაიწყეს დამხმარეთა ძებნა თურქეთში, სადაც აღმოაჩინეს თავიანთი უგნური საქმის ღირსეული თანამებრძოლნი, და თურქთა ბრბოები შემოვიდენ გურიაში, რათა მონაწილეობა მიეღოთ ნადავლში. თუმცა ხელმძღვანელთა შორის იყო გურიის თავადებისა და აზნაურების მკირე რიცხვი, მაგრამ საერთოდ ამ კლასმა არ უღალატა თავის მოვალეობას და გაგზავნილ ჯართან ერთად დიდად შეუწყო ხელი ჯერ აჯანყებულთა დათრგუნვას და შემდეგ მემამოხეთა დაპატიმრებას.

არ შეიძლება უარეყოთ, რომ ადგილობრივმა ხელისუფლებამ თავიანთი მოთხოვნით გურულების მიმართ საერობო გადასახადის ფულად შეტანის შესახებ, ზედმეტი და არაკეთილგონიერი დაქინებით გაალიზინა ეს ხალხი, რომელსაც ჯერ კიდევ არ დაუყრია იარაღი და მულამ მზადაა გამოიყენოს

იგი თავისუფლებისაკენ ევლურ სწრაფვის დროს, მაგრამ, ეუშეებ რა ყოველივე ამას, არ ვხედავ პატივსაღებ მიზნებს, რასაც შეიძლო მიეყვანა გურულები ასეთ უკიდურესობამდე, რომ შეწყნარებული იქნას ყველა ის ბოროტმოქმედება, რაც მათ ჩაიდინეს.

კანონიერ ხელისუფლების დაუმორჩილებლობა, რასაც თან მოჰყვა ბოროტ-მოქმედება და აშკარა შეიარაღებული წინააღმდეგობის გაწევა სამხედრო ძალისათვის, საიდანაც უნდა წარმოიშვას და რა მიზნისათვისაც უნდა იჩინოს თავი, არას გზით არ შეიძლება გამართლებული იქნას და დამნაშავენი სასტიკად უნდა დაისაჯონ.

ამიტომ გურულების გაუნათლებლობისა და უგუნურების მხედველობაში მიღების მიუხედავად, აუცილებლად ესცნობ რა, რომ ნაჩვენები იქნას სისასტიკის მაგალითი აჯანყების ხელმძღვანელებზე, მე განუჩინე სასჯელი ამ უკანასკნელთ შემდეგი თანმიმდევრობით:

1) პირველი თანრიგის დამნაშავენი (სასამართლოში მეორე) პირველი ხარისხისა: პრაპორშიკი ამბაკო შალიკაშვილი, სახაზინო აზნაურები: სიმონ ჭყონია, სიმონ ქარცივაძე და თავად ყასიმ გუგუნავას უკანონო შვილი ქაიხოსრო გუგუნავა, რომელთაც იკისრეს მემამბოხეთა ხელმძღვანელობა, რომელთაგანაც პირველი ამისათვის გაიქცა ოზურგეთიდან, სადაც იგი იმყოფებოდა მილიციელთა შორის, — ჩამოერთვას თავად შალიკაშვილს, აზნაურ ჭყონიასა და ქაიხოსრო გუგუნავას ყველა უფლებები და ქონება; პირველს გადაემტრეს ჯალათის საშუალებით თავზე ხმალი, ხოლო ქაიხოსრო გუგუნავა დაისაჯოს შპიცრუთენებით ხუთას კაცს შორის ორჯერ გავლით, სამივენი გაიგზავნონ ციმბირში საკატორლო სამუშაოზე და შალიკაშვილსა და ჭყონიას ჩამოერთვას მამული და გადაეცეს ხაზინას; აზნაური სიმონ ქარცივაძე კი იმ პატივსაღებ გარემოების გამო რომ ნებაყოფლობით გამოცხადდა და აჯანყებულთა შორის იმყოფებოდა იძულებით, განთავისუფლდეს სასამართლოსაგან ყოველგვარ სასჯელის გარეშე და მიცემულ იქნას თავლებში.

2) დამნაშავენი მეორე ხარისხისა: ესიკა მამულაიშვილი, გოგია ჯიბლაძე, მახარბელ ჯიბლაძე, ესიკა ჯიბლაძე, ნიკოლოზ თოიძე, გოგიჩაი გორდელაძე, რომელთაც გასწიეს წინააღმდეგობა და არ შეიტანეს ფული, რაც საბაბი გახდა სხვებისათვის, და რომელთაც მონაწილეობა მიიღეს ჯარის წინააღმდეგ ბრძოლაში; და დამნაშავენი მესამე ხარისხისა: მამუკა ანთაძე, მახარბელ დოლიძე, იასონი შეწირულა და სიმონ ჭყონია, რომელნიც ამხედრებდნენ მცხოვრებლებს, რომ გაერთიანებულიყვნენ და არ გადაეხადათ საეროებო ბეგარის ფული, რომელთაგან პირველი სამი მონაწილეობას იღებდა ჯარის წინააღმდეგ ბრძოლაში, ხოლო უკანასკნელი კი მონაწილეობას იღებდა ნიკოლოზის სიმაგრის გაძარცვაში, — დაისაჯონ ყველანი, გარდა ესიკა ჯორბენაძისა, შპიცრუთენებით თვითუელის ორ-ორჯერ ხუთას კაცს შორის გატარებით და გაიგზავნონ პატიმართა როტაში ბობრუისკს ათი წლით; ხოლო ესიკა ჯორბენაძე, მისი ახალგაზრდობის გამო, დაისაჯოს გაწყებლვით, ას ოცი დაკერით და გაიგზავნოს იმავე პატიმართა როტაში ათი წლით.

3) მეორე თანრიგის დამნაშავენი (სასამართლოს მიხედვით პირველი) პირველი ხარისხის: ენუქი ვადაქორია, ათანა ვადაქორია, გოგია ვადაქორია, ნიკოლოზ ვადაქორია, დათიკო მეგრელაძე და მათე ჩენჩეძე, რომელთაც პირველად ასტეხეს შფოთი ხელოსანისათვის ფულის წართმევით, რაც მას შეგროვილი ჰქონია საერობო ბეგარისათვის, და თავს დაესხნენ სხვებთან ერთად მსაჯულის სახლს, ხოლო შემდეგ კი შეადგინეს განსაკუთრებული ბრბო დაუმორჩილებელთა სახელწოდებით და ჰქონიათ ბრძოლა მთავრობის ჯართან, — ამათგან: ენუქი ვადაქორია, გოგია ვადაქორია და მათე ჩენჩეძე შპიცრუთენებით თვითფულის ორ-ორჯერ ხუთას კაცს შორის გავლით და გაიგზავნონ პატიმართა როტაში სევასტოპოლში ათი წლით; ხოლო ათანა ვადაქორია, ნიკოლოზ ვადაქორია, დათიკო მეგრელაძე, მათი ახალგაზრდობის გამო, დაისაჯონ წყებლის თვითფული ასოცი დაკვრით და გაიგზავნონ პატიმართა როტაში ბრესტ-ლიტოვსკს ათი წლით.

4) მეორე ხარისხის დამნაშავენი, გლეხები: ნიკოლოზ ჩენჩეძე და ლაზარე ვადაქორია, რომელნიც სხვებთან ერთად თავს დაესხნენ მსაჯულის სახლს, იმყოფებოდნენ ურჩთა ბრბოში და მონაწილეობას იღებდნენ ბრძოლაში ჯარის წინააღმდეგ, — პირველი გატარებული იქნეს შპიცრუთენებით ხუთას კაცს შორის ორჯერ, ხოლო უკანასკნელი, მისი ახალგაზრდობის გამო, დაისაჯოს წყებლის ასოცი დაკვრით, გაიგზავნონ ორივე პატიმართა როტაში ბობრუსისკს ათი წლით.

5) მესამე ხარისხის დამნაშავენი: გრიგოლ კვაჭანტირაძე, ესიკა ხუზუნაიშვილი, ესიკა გელაძე და გოგია დუმბაძე, რომელნიც იყვნენ ურჩთა ბრბოში და მონაწილეობას იღებდნენ ბრძოლაში ჯარის წინააღმდეგ, — დაისაჯონ, ივანე გრიგოლის-ძე მახარაძის გარდა, შპიცრუთენებით თითოჯერ ხუთას კაცს შორის გავლით და შემდეგ გაიგზავნონ პატიმართა როტაში სევასტოპოლს შვიდი წლით, ხოლო ივანე გრიგოლის-ძე მახარაძე, მისი ახალგაზრდობის გამო, დაისაჯოს წყებლის ასხუთი დაკვრით და გაიგზავნოს იმავე პატიმართა როტაში შვიდი წლით.

6) დამნაშავენი მესამე ხარისხისა, სახაზინო აზნაური ალექსანდრე ნაკაიძე და გლეხები: ესიკა კვაჭანტირაძე, ბუჩა ჩხატარაიშვილი, მაქსიმე ჯორბენაძე, გაბილა ბაქანიძე და დათო ღლონტი, რომელნიც შეუერთდნენ მემამოხეებს თავიანთი სურვილით და მონაწილეობა მიიღეს: პირველმა ნიკოლოზის სიმაგრის გაძარცვაში და სახაზინო ფქვილის გაყიდვაში, ხოლო დანარჩენებმა კი — ბრძოლაში მთავრობის ჯარის წინააღმდეგ, ბაქანიძე კი ამას გარდა აჯანყებულთ უწერდა წამქეზებელ წერილებს, — პირველს ჩამოერთვას ყველა უფლებები და ქონება და გაიგზავნოს ციმბირში საკატორღო სამუშაოზე, ხოლო მამული ჩამოერთვას და გადაეცეს ხაზინას; ჯორბენაძე, მისი ახალგაზრდობის გამო, დაისაჯოს წყებლის ასხუთი დაკვრით და გაიგზავნოს პატიმართა როტაში ბრესტ-ლიტოვსკს შვიდი წლით; ხოლო ესიკა კვაჭანტირაძე, ჩხატარაიშვილი და ბაქანიძე გატარებული იქნან შპიცრუთენებით ხუთას კაცს შორის თითოჯერ თვითფული და გაიგზავნონ იმავე პატიმართა როტაში შვიდი წლით.

ყველა ის დამნაშავენი, რომელნიც ახალგაზრდობის გამო დასჯილნი არიან მსუბუქად და იგზავნიებიან პატიმართა როტაში ვადით, თუ ისინი თავისი ყოფაქცევით დაიმსახურებენ შეწყნარებას და გამოდგებიან სამხედრო სამსახურისათვის სავარგისნი, გაიგზავნონ ჯარში და ჩაირიცხონ შიდარუსეთის ცალკე გარნიზონებში.

7) დამნაშავენი მეოთხე თანრიგისა, პირველი ხარისხის, მემამულის აზნაური: გოგია ქარცივაძე, სახაზინო აზნაურები: გოჯასპირ ჭყონია, ლევან ჭყონია, მღვდლის შვილი დათიკო ქუტიძე, გლეხები: სიმონიკა კაკილაძე და პეტრე მოქია, რომელნიც მონაწილეობას იღებდნენ მთავრობის ჯარის წინააღმდეგ ბრძოლაში მემამოხეების მიერ ძალდატანებით, და მეორე ხარისხის: მემამულის აზნაური ალექსანდრე ქარცივაძე, გლეხები: გრიგოლ სიამაიშვილი, გრიგოლიტა გოგიჩაიშვილი, სიმონიკა ლომაძე, ნიკოლოზ სულაბერიძე და დათიკო ჯოვანაძე, რომელნიც მემამოხეთა შორის იმყოფებოდნენ იძულებით და მონაწილეობა არ მიუღიათ ბრძოლაში ჯარის წინააღმდეგ, სამხედრო დადგენილებათა კრებულის 1 წიგნის, მე-3 ნაწილის, 177 მუხლის თანახმად, არ ჩაეთვალოთ ეს დანაშაულად და განთავისუფლებული იქნან ყველანი სასამართლოსაგან ყოველგვარი სასჯელის გარეშე და მიცემული იქნან თავებში.

8) თანრიგს გარეშე მყოფი თავადი დათა გუგუნავა, რომელსაც ბრალდებოდა ოზურგეთში მყოფი მილიციელებიდან წასვლა და აჯანყებულთა ხელმძღვანელობა, ვინაიდან მან არ აღიარა, რომ იგი თავისი ანებით შეურთდა აჯანყებულთ, ხოლო ამის საწინააღმდეგო საბუთი კი არ არსებობს, ამას გარდა ვიღებ რა მხედველობაში მის ნებაყოფლობით გამოცხადებას, რის შემდეგ იგი მონაწილეობას იღებდა აჯანყების ჩაქრობაში, ხოლო შემდეგ კი იყო უბიხების წინააღმდეგ გაგზავნილ ექსპედიციაში, სადაც დაიჭრა, — განთავისუფლებული იქნას სასამართლოსაგან ყოველგვარი სასჯელის გარეშე და მიცემული იქნას თავებში.

9) აზნაურები: კონსტანტინე ჯაყელი და გოგია მამუკას-ძე ქარცივაძე, რომელთაც ბრალდებულნი ბრალს სდებენ აჯანყებულთა ხელმძღვანელობაში, და იმალებიან; თავადი მიხეილ მაქსიმელიშვილი, აზნაურები: გიტო გოგორიკიძე, სიმონიკა გოგორიშვილი და გლეხები: გოგია გორდელაძე, დათო მეგრელიშვილი, იორდანე პაიჭაძე, ალექსანდრე ანთაძე, როსტომ სიხარულიძე და მაქსიმე ხუხუნაიშვილი, რომელნიც გაიქცენ თურქეთში: პირველი ორი დაპატიმრების შემდეგ, ხოლო უკანასკნელნი კი უცხოეთიდან გადმოცემის შემდეგ გადაეცენ სამხედრო სასამართლოს, მათი ქონება კი ეხლავე გადაეცეს სახაზინო უწყებას; შემდეგ ყოველგვარი ძიება ამ საქმის გამო შეწყდეს.

10) სამოსამართლო ძიებაზე გაწეული ხარჯები; გზის ფული და დღიური 404 მან. 53¹/₂ კაპ. ვერცხლით ანაზღაურებული იქნას ბოროტმოქმედ თავად შალიკაშვილისა და აზნაურების სიმონ ჭყონიას და ალექსანდრე ნაკაიძის მამულიდან და გაიგზავნოს დანიშნულებისამებრ საკომისარიატო და ექსტრა-ორდინალურ ფონდში. ამასთანავე სასამართლოს წევრების მიერ დახარჯული 88 მან. და 28 კაპ. ვერცხლით მიეცეთ მათ ექსტრაორდინალურ თანხიდან.

და 11) იმ ზარალის ანაზღაურება, რაც განიცადა ხაზინამ გურულების აჯანყების დროს, რაც უმთავრესად მდგომარეობს შენობათა განადგურებაში, -- დაეკისროს გურიის ყველა მცხოვრებლებს, რომელთაც მონაწილეობა მიიღეს ამ აჯანყებაში, დაეფაროს მათ, რომ შენობათა აღსადგენად მიაწოდონ მუშა-ხელი და ხე-ტყის მასალა. ხოლო კერძო პირებს მიეცეს უფლება ეძიონ დაკმაყოფილება თავისი ზარალის ასანაზღაურებლად სამოქალაქო ხელისუფლების საშუალებით, რომელიც ვალდებულია გამოიჩქეოს მათი პრეტენზიების სისწორე, ხოლო ამათგან გამოყოს ის პირნი, რომელთაც მთავრობა განსაკუთრებულ პატივსაღებ მიზეზის გამო მიაქცევს ყურადღებას.

შედგენილია ქალაქ ტფილისს, აპრილის 14-ს, 1842 წელს.

სწორია: მაიორი (ხელმოწერა).

Г. არქივი. Дело штаба отдѣлн. Кавк. Корпуса № 311, ф. 105—122.

(ჩაწერილია—„მიღებულია 12 მაისს“).

სამხედრო მინისტრის მიმართვა ა/კ ცალკე კორპუსის სარდლისადმი

ა ს ლ ი.

სამხედრო მინისტრისა
(ტფილისში) 12 მაისს, 1842.
№ 22

ბატონ სარდალს კავკასიის ცალკე
კორპუსისა

(წარწერილია ფანკრით: განაჩენი სისრულეში მოიყვანოს უფროსმა სამხედრო პირმა ქუთაისში სათანადო წესით. (ხელმოწერა).)

„ასლი გადაეცეს სამოქალაქო კანცელარიას თანდართვით, რომ სამხედრო ნაწილის მიერ სათანადოთ შესწორებულია“.

(წარწერილია მელნით: „პოლკოვნიკ ბრუსილოვს, 12 მაისი, № 1340. გენერალ მაიორს სველონს 18 492).

სამხედრო სასამართლოს საქმის განხილვის შემდეგ, რასაც აწარმოებდა ქუთაისში სამხედრო სასამართლოს კომისია გასულ წელს გურიაში მომხდარ აჯანყების წამომწყებთა მიმართ, და ამ საქმეზე თქვენი უაღმატებულესობის კონფირმაციის გამო ხელმწიფე იმპერატორმა თუმცა ინება სცნოს, რომ უმაღლეს ხელისუფლებისათვის ყოველგვარი ურჩობის გაწევა, რასაც თან სდევს აშკარა წინააღმდეგობა სამხედრო ძალის მიმართ, რა საწყისიდან და რა მოსაზრებებიდანაც უნდა გამომდინარეობდეს იგი, არაერთარ შემთხვევაში არ

შეიძლება შეწყნარებულ იქნას, და რომ, ამიტომ, ბრალდებულნი თუმცა კანონის ძალით ღირსნი არიან უმკაცრესი სასჯელისა, მაგრამ თავისი გამოუთქმელი მალახმემწიფური სათნოებით მიიღო წყალობა ჯერეთ გაუხათლებელი, საწყალი ხალხის მიმართ, და მიიღო რა მხედველობაში, რომ გურულები ჩათრეულნი იყვნენ დანაშაულობაში არა ბოროტი განზრახულობით, არამედ უფრო მთავარბის ქეშმარიტ მოსაზრებათა გაუგებრობით, ადგილობრივი ხელისუფლების მიერ თა-

ვისი პირდაპირი მოვალეობის შემცდარი შესრულებით, — ყოვლად მოწყალეობითა თვისითა ანიჭებს პატიებას ყველას, ვინც მსჯავრდადებულია ამ საქმის გამო, გარდა პრაპორშჩიკის თავადის ამბაკო შალიკაშვილისა, რომელიც იმყოფებოდა რა მილიციონერთა შორის, გაიქცა ოზურგეთიდან და იკისრა რა მემამბოხეთა უფროსობა, აშკარად ჩაიდინა ღალატი ბოროტი განზრახვით, მით უფრო დანაშაულებრივი, რომ რაკი მას ჰქონდა რუსი ოფიცრის სახელწოდება, იგი ვალდებული იყო წმინდათა დაეცვა ფიცი და ეჩვენებია სიმტკიცის მაგალითი და მორჩილება მთავრობის სურვილისადმი. ამიტომ მისმა უდიდებულესობამ ბრძანა: პრაპორშჩიკ თავად ამბაკო შალიკაშვილს ჩამოერთვას ყველა უფლებები და ქონება და გადასახლებულ იქნას ციმბირში.

ვგავლებთ რა თქვენს მაღალღამატებულებას უზენაესი სურვილის სისრულეში მოყვანას თავად ამბაკო შალიკაშვილის მიმართ, პატივი მაქვს დავეუბნო, რომ ყოვლად მოწყალე პატიება ყველა დანარჩენ პირებს ზემოთ გამოეცხადება ჩემთან მყოფ ფლიგელ-ადიუტანტის გვარდიის შტაბს-როტმისტრის გრაფ ბენკენდორფის საშუალებით, რომელიც ხვალევე გამოემგზავრება ქუთაისს.

ხელმწიფე იმპერატორი დარწმუნებულია, რომ ასეთი დიდი მოწყალეობა იმ პირთადმი, რომელნიც აღმოჩნდნენ დამნაშავენი ამ საქმის გამო, არა თუ აღაფსებს მათ გულს უცხოველესი მადლობითა და მოკრძალებითა მონარქის მოწყალებისადმი, არამედ შთააგონებს ყველა მათ თანამოძმეებს მხურვალე ერთგულებას, რათა შეურყევლად დაიცვან მათ მიერ მიცემული ფიცის სიწმინდე და ემსახურონ ერთგულებითა და სიმართლით ტახტსა და სამშობლოს.

სამხედრო მინისტრი გენერალ-ადიუტანტი თავადი ჩერნიშევი.

ც. არქივი. Дело штаба отд. Кавк.
Курп. Отд. судное. გამოუქვეან. ფონ-
დი. № 311. ფ. 144—145.

კორპუსის სარდლისაგან

№ 1340

12 მაისი, 1842.

ა ს ლ ი

პოლკოვნიკ ბრუსილოვს

სამხედრო სასამართლოს საქმის განხილვის შემდეგ, რასაც აწარმოებდა ქუთაისში სამხედრო სასამართლოს კომისია გასულ წელს გურიაში მომხდარ აჯანყების წამომწყებთა მიმართ და ამავე საქმეზე ჩემი კონფირმაციის გამო, ხელმწიფე იმპერატორმა ინება მოელო უმაღლესი ბრძანება: პრაპორშჩიკ თავად ამბაკო შალიკაშვილს, რომელიც იმყოფებოდა რა მილიციელთა შორის, გაიქცა ოზურგეთიდან და იკისრა მემამბოხეთა ხელმძღვანელობა, აშკარად ჩაიდინა ღალატი ბოროტი განზრახვით, მით უფრო დანაშაულებრივი, რომ რაკი მას ჰქონდა რუსი ოფიცრის სახელწოდება, ვალდებული იყო წმინდათა დაეცვა ფიცი და ეჩვენებია სიმტკიცის მაგალითი და მორჩილება მთავრობის სურვილისადმი, — ჩამოერთვას ყველა უფლებები და ქონება და გადასახლებული იქნას ციმბირში.

ამ უზენაესი სურვილის შესასრულებლად ვაჯლებ თქვენს მაღალკეთილშობილებას გამოუცხადოთ პრაპორშჩიკ ამბაკო შალვაშვილის ზემოდ განმარტებულ განაჩენის შესახებ, მოხსნათ მას ოფიცრის სახელწოდების ნიშნები სათანადო წესით და შემდეგ გადასცეთ სამოქალაქო უწყებას კონფირმაციის საბოლოოდ შესრულებისათვის.

სწორია: მაიორი (ხელმოწერა)

ტ. არჩივი. Д. штаба Отд. Кавк. Корп.
გამოუქვეყნ. ფონდი, № 311,
ფ. 144—145.

ბატონ სარდალს კავკასიის 'ცალკე კორკაუსისა

წარწერილია: მოხსენება თავად მიხეილ მაქსიმელიშვილის და სხვების გურულების აჯანყებისათვის პატიების შესახებ.

დართული არა აქვს თავად არლუტინსკის ბრძანების ასლი, იგი აუცილებელია, რომ გამოირკვეს ამ ადამიანების დანაშაულობა.

გ. კ. კ.—ბრძანა გამოეცხადოს ამ გურულებს, რომ იგი ნებას მისცემს მათ დაბრუნდნენ გურიაში, მხოლოდ იმ პირობით, რომ მათ ეს შეასრულონ ყველგვარი პირობის გარეშე, მთავრობა მოიქცევა ისე, როგორც საპიროდ დაინახავს.

ფანქრით წარწერილია: „ასლი არაა“.

გურიის მაზრის უფროსმა მაცნობა, რომ გასული წლის აჯანყების მონაწილე გურულები თავადი მიხეილ მაქსიმელიშვილი და აზნაურები: გიტო გოგორიკიძე და სიმონ გოგოლიშვილი გაიქცენ და, როგორც ვიცით, ამჟამად ცხოვრობენ დაბა ქობულეთში, ანდა მეზობელ სოფლებში, თურქეთის სამფლობელოში: ამ ბოროტმოქმედებმა პირადათ, ან სხვა ვინმეს საშუალებით ღამით გააკრეს სოფელ ლეხაურის ეკლესიის კედელზე მათ სახელზე შედგენილი თხოვნა, საიდანაც სჩანს, რომ თავადი მაქსიმელიშვილი და აზნაურები გოგორიკიძე და გოგოლიშვილი სთხოვენ სოფელ ლეხაურის საზოგადოებას იკისრონ შუამდგომლობა მათი პატიების შესახებ.

ვაუწყებთ რა ამის შესახებ თქვენს მაღალადმატებულებას, ვებდავ უმორჩილესათ გთხოვთ

ნებართვა: შეუძლიათ თუ არა აღნიშნულ ბოროტმოქმედთ ისარგებლონ ყოველად მოწყალე პატიებით, რაც ბოძებული იქნა ამა წლის მაისში, თუ მათ უნდა მოეპყრათ როგორც მოლაღატეებს იმ შემთხვევაში, თუ ისინი გამოცხადდებიან გურიაში. ამასთანავე ვარდგენ რა გასათვალისწინებლად აღნიშნული თხოვნის თარგმანს და გურიაში მყოფ რაზმის უფროსის პოლკოვნიკ თავად არლუტინსკის მიერ ლეხაურის მოურავისადმი მოწერილ განკარგულების ასლს, მაქვს პატივი გაგახსენოთ, რომ პატიების მთხოვნელთა შორის გოგოლიშვილმა გარდა იმისა

რომ მონაწილეობა მიიღო აჯანყებაში, თოფით მოჰკლა დასაპატიმრებლად გამოდევნილი პრაპორშჩიკი ლოლობერიძე.

გენერალ-მაიორი სკალონი.

კანცელარიის მმართველი ლამერმანი.

ც. არქივი. Д. IIIт. Отд. Кавк. Корп.
Отдел. Судное. 311. ფ. 158—163.

სოფელ ლეხაურის მცხოვრებლების, ტყვეობაში მყოფთა რამოდენიმე აზნაურისა და ყველა გლეხებისათვის თავად მიქელა მაქსიმელიშვილის, აზნაურების— გიტო გოგორიკიძის და სიმონ გოგოლიშვილის

უმორჩილესი თხოვნა.

ჩვენ შევცდით თქვენთან შეთანხმებით და ამ ჩვენი დანაშაულის შემდეგ გავიგეთ ყოველად მოწყალე ხელმწიფის სათნო პატიების შესახებ. ამიტომ ჩვენ გთხოვთ დაიხმარიოთ მოურავი და ყველა ისინი, რომელნიც თანახმანი არიან იშუადგომლონ ჩვენი პატიების შესახებ. თქვენ უკვე გეპატივით და ვინაიდან ჩვენ თქვენზე მეტი დანაშაული არ მიგვიძღვის, ამიტომ ვსთხოვთ ხელისუფლებას პატიებას, ხოლო თუ ეს შეუძლებელია, ამის შესახებაც გვაცნობეთ, რომ შეეძლოთ საბოლოოდ გარდავიხვეწოთ.

სთარგმნა თავადმა წულუკიძემ.

ც. არქივი. Дело шт. Отд. Кавк. Корп.
Отд. Судное. № 311. ფ. 159.

ა ს ლ ი

ლეხაურის მცხოვრებლებს შორის მათგან რომლებსაც თანახმაა დაეხმარებოდნენ

ლეხაურის მცხოვრებლები თავადი მიხეილ მაქსიმელიშვილი და აზნაურები გიტო გოგორიკიძე და სიმონ გოგოლიშვილი ყოველთვის განირჩეოდნენ თავიანთი ბოროტი განზრახვით მთავრობის წინააღმდეგ, აწარმოებდნენ ძარცვა-გლეჯას საზღვარზე და ითრევდნენ მრავალ ლეხაურლებს სხვადასხვა ბოროტმოქმედებაში, ბოლოს კი მიიღეს მხურვალე მონაწილეობა გურიის უკანასკნელ აჯანყებაში. ყველა ამ ბოროტმოქმედებათა გამო ისინი ჩემის განკარგულებით დაპატიმრებული უნდა ყოფილიყვნენ, მაგრამ მათ ეს აცნობეს ზოგიერთმა არასაიმედო ადამიანებმა და ხელიდან გავეიძვრენ, და ამჟამად ლტოვილი არიან ამის გამო განკარგულებას გაძლევეთ თქვენ გამოუცხადოთ ლეხაურის სამოურაოს ყველა მცხოვრებლებს ჩემი სახელით, რომ მათ აუცილებლად დააპატიმრონ აღნიშნული თავადი და აზნაურები და მომიყვანონ მე ოზურგეთში, თუ ცოცხალი არა, მათი გვამი მაინც. ამ საქციელით ისინი დაამტკიცებენ თავიანთ ერთგულებას მთავრობისადმი და მით სავსებით ისარგებლებენ მისი მალაღმბატებულების ბატონ კორპუსის უფროსის მიერ ბოძებულ პატივებით.

ხოლო თუ ვინმე სამოურაოს მცხოვრებთაგანი შეივრდომებს და დაფარავს აღნიშნულ ბოროტმოქმედთ, ან-და დაინახავს მათ და არ მიიღებს რაიმე ზო-

მებს მათი დაპატიმრებისათვის, ან არ მოჰკლავს და, ერთი სიტყვით, აშკარად ან მალულად დაეხმარება მათ, ან მიაწოდებს პურსა და სანოვაგეს,—მე ამის ჩავთვლი მთელი სამოუწაოის თანამონაწილეობად ბოროტმოქმედთა დანაშაულობაში და მონაწილეობა ესე დასჯილი იქნება მთელი მათი სახლების, ბაღებისა და ქონების სრული განადგურებით.

ვიმეორებ, რომ მოწერილობა ესე უნდა გამოეცხადოს ლეხაურის სამოუწაოის მცხოვრებთ, მათ უნდა ჩამოერთვათ ზელწერილი იპისა, რომ ეს წაიკითხეს და მოისმინეს და დაუყონებლივ წარმოიძღვინოთ პირადად მე.

გურულებმა უკვე იციან, რომ მე მაქვს საშუალება შეურყევლად შევასრულო ხელისუფლების სურვილი და ამიტომ დარწმუნებული უნდა იყვნენ, რომ მათ მიერ გულმოდგინების გამოუჩენლობა ხელისუფლების განკარგულების შესრულებაში ჩავთვლებათ ურჩობად მთავრობის წინაშე და დაისჯებიან მთელი მათი საცხოვრებელის განადგურებით.

დედანს ხელს აწერს გურიის რაზმის უფროსი პოლკოვნიკი თავადი არღუთინსკი-დოლგოროუკოვი.

სწორია: მღივანი (ხელმოწერა),

№ 651.

ნოემბრის 11 დღესა
1841 წელსა
ოზურგეთი.

ც. არქივი. Дело шт. Отд. Кавк. Корп.
Отдел. Суднос № 311. Ф. 160-161.

საიდუმლოდ

ქართლ-ქახეთ-იმიერეთის სამოქალაქო გუბერნატორს ბატონ ვანერალ-მაიორს და ქაპლემარს სპალონს

ეუწყოს სამხედრო
გუბერნატორს
1841 წელსა

ქუთაისის მაზრის უფროსის

პ ა ტ ა ქ ი

სამხედრო ნაწილის გამგის პოლკოვნიკ ჩერნიკოვის აქ არ ყოფნის გამო... რიცხვს № 30 განვმარტე: დაირხა აქ ხმა, თითქოს რამდენიმე გურული მეამბოხე იმყოფება ქუთაისში იმ განზრახვით, რომ გამოიხონ ხელსაყრელი შემთხვევა, შეიპყრან საარტილერიო საწყობში, სადაც ინახება დენთი და თავის განწირვით ააფეთქონ იგი ჰაერში. თუმცა ეს ხმები, გავრცელებული, არ ვიცი ვისგან, შეიძლება მართალი არ იყოს, მაგრამ ეხლანდელ პირობებში მას, ბნ ჩერნიკოვს არ შეეძლო დაეტოვებია იგი უუურადღებოდ და ყოველი შემთხვევისათვის გასცა განკარგულება, რათა გაძლიერებული აქნას დღისით და განსაკუთრებით ღამით საარტილერიო საწყობის დაცვა მოსალოდნელ ბოროტმოქმედების თავიდან ასაცილებლად; მაცნობა რა ამის შესახებ, მთხოვა გამეცა

განკარგულება, რათა ამხანად ქალაქში ჩამოსულ საექვეო პირებს მიექცესთ სასტიკი ყურადღება.

ამის შესახებ ვაცნობე ქუთაისის პოლიციის უფროსს და მივწერე სასწრაფოდ გასცეს განკარგულება უბნის ზედამხედველთა მიმართ—საიდუმლოების დაცვით აღენუნონ სასტიკი თვალყური ქალაქ ქუთაისში ახლადჩამოსულ პირებს, გამო- არკვიონ, თუ ვინ არიან ისინი, საიდან და რისთვის ჩამოვიდნენ. თავისთავად იგულისხმება, თუ ვინმე მათ შორის აღმოჩნდება საექვეო, მაშინვე უნდა დააპა- ტიმრონ და წარმომიდგინონ მე.

ჩემს უმორჩილეს მოვალეობად ვსთვლი ვაცნობო ამის შესახებ თქვენს აღ- მატებულებას.

(ხელმოწერა).

№ 201

ც. არქივი. Дело Канц. Груз. Имерет
гражд. губ. აღწერით № 345. ფ. 209.

31 აგვისტო, 1841 წ.

ქუთაისი.

**ძარბაზი-ქახეთ-იმიერეთის სამოქალაქო გუბერნატორს ზენერალ-მაიორს
და ქაზალმის ხკალმონს**

გუწყოს მთავარმართ.

ქუთაისის მაზრის უფროსის თანამდებობის
აღმასრულებლის

პ ა ტ ა ქ ი

ამიერ-კავკასიის ბატონმა მთავარმართველმა, მისი მაღალ-აღმატებულების ქალაქ ქუთაისში ყოფნის დროს, განიხილა რა სამაზრო სამმართველოში არსე- ბული საქმე საბეჭოს უბნის მცხოვრებლებს შორის მომხდარა მღელვარების შესახებ გასული სექტემბრის 12-ს № 241 ქუთაისის მაზრის უფროსისადმი გამოგზავნილ მოწერილობით გვაუწყა, რომ ამ მღელვარების საბაბი ვახდა არა გადასახადისა და ბეგარის ზედმეტი სიმძიმე, როგორც ამას ვფიქრობდით პირველად, არამედ უზომო და დაუშვებელი მოთხოვნანი უახლოესი საერობო ხელისუფლების მხრივ. მცხოვრებლებს შექმლოთ აღეძრათ ამის გამო საჩივარი და უნდა დაეცა- დათ უმადლესი ხელისუფლების განკარგულებისათვის, მაგრამ ამის ნაცვლად მათ გაუწიეს ურჩობა თავის უფროსებს და გამოიჩინეს რა განზრახვებ მიებაძათ გურულების მაგალითისათვის, შეჰვიცეს ურთიერთს ერთაზროვნობა, ამრიგად, მათ ჩაიდინეს რა დანაშაული მთავრობის წინააღმდეგ, ცხადია, დაიმსახურეს სასტიკად დასჯა; მაგრამ გარდა პირველი მიზეზებისა, მიიღო რა მხედველობაში ისინი, რომ ისინი დამორჩილდნენ, ბეგარა გადაიხადეს და ამას გარდა თავიანთი წრიდან გამოყვეს მთავარი დამნაშავენი, რაც არ ჩაუდენიათ აჯანყებულ გურუ- ლებს, მისი მაღალაღმატებულება ფიქრობს, რომ მათ რამდენიმედ დაიმსახუ- რეს შეწყნარება თავიანთი გაუნათლებლობითა და კანონების უცოდინა- რობით და ეს შეწყნარება შეიძლება მდგომარეობდეს მხოლოდ იმაში,

რომ იგი ათავისუფლებს მათ ძიებისა და გასამართლებისაგან, მხოლოდ მომავალში მათ აღარ უნდა გაბედონ ხელისუფლების მოთხოვნათა შეუსრულებლობა, თუ არ სურთ დაისაჯონ სასტიკად. მათ ეხლანდელი დანაშაული უნდა გამოისყიდონ თავიანთი გულმოდგინებით, რაც მათ შეუძლიათ გამოიჩინონ ზარალის ასანაზღაურებლად გაგზავნილ ეხლანდელ ექსპედიციისათვის ხელის შეწყობაში. ამასთანავე მისმა მაღალალმატებულებამ დააეალა მაზრის უფროსს გასცეს განკალგულება, რათა იქ გაიგზავნონ ამჟამად გურიაში მყოფი საბექოს მცხოვრებლები იმათთან ერთად, რომლებიც სახლში იმყოფებიან და განაცხადებენ ამაზე თანხმობას. ამ მორჩილების მიხედვით მის მაღალალმატებულებას შეუძლია განსაჯოს, თუ რამდენად გულწრფელად ინანიებენ ისინი თავიანთ შეცდომას.

მოურავი ლორთქიფანიძე, რომელსაც საბექოელები აბრალებენ იმაზე მეტი გადასახადის მოთხოვნას, ვინემ მათ უნდა გადაიხადონ, ეხლავე ჩამოშორებული იქნას მცხოვრებლებისაგან და დაევალოს უბნის მსაჯულს აირჩიოს მის ნაცვლად სხვა კეთილსამედო პირი.

რაც შეეხება ქუთაისის ჰაუპტეაბტში მყოფ გლეხებს — რამაზ და სეხნია დვალიშვილებს, ისინი უნდა გაიგზავნონ თავიანთ სოფელში და დაისაჯონ წყეპლის ასი დაკვრით, იმისათვის, რომ მათ გაჰბედეს გამოცხადებულ იყვნენ შეიარაღებულნი თავის უფროსთან, გაუწიეს საერობო ხელისუფლებას წინააღმდეგობა და მიიღეს მონაწილეობა ღეთის საწინააღმდეგო ფიცში, — ამის შემდეგ ისინი გაშვებული უნდა იქნან სახლში და შთაეგონოს მათ და სხვა სოფლელებს, რომ მისი მაღალალმატებულება კვლავ აღარ შეიწყნარებს ასეთ უწესრიგობას, თუ ისინი კვლავ განიშეორებენ მას.

ყოველივე ამის სისწორით შესრულების შესახებ უნდა ეუწყოს თქვენს აღმატებულებას და თქვენის საშუალებით — მის მაღალალმატებულებას.

მაზრის უფროსის მაგიერ (ხელმოწერა).

№ 7388

26 ოქტომბერი, 1841 წ.

ქ. ქუთაისი.

ც. არქივი. Дело канц. Груз.-Имерет. гр. жд. гур. აღწერით № 345. ფ. 259.

**ქართლ-კახეთ-იმერეთის სამოქალაქო გუბერნატორს ბატონს
გენერალ-მაიორს და ქაზალმარს კონანოვს**

ქუთაისის მაზრის უფროსის

პ ა ტ ა კ ი

საბექოს უბნის მსაჯული გუბერნსკი სეკრეტარი მაზანდაროვი ამა იენისის 3-ს № 1071 ჩემ მიერ ამჟამად მიღებული პატაკით იუწყება: მისადმი რწმუნებულ უბნის მოურავმა პრაპორშჩიკმა თავადმა ბესო ლორთქიფანიძემ, რომელიც იმყოფება იქ იმისათვის, რათა აიძულოს მცხოვრებლები, რომ მათ შეიტანონ ამა 1841 წლისათვის დაწესებული საერობო ბეგარა, იენისის 3-ს აცნობა უბნის მსაჯულს,

რომ სოფელ ონჯოხეთის, გადიდის, უსუთის და დვალიშვილების მცხოვრებლებმა, სადაც ირიცხება 300 კომლამდე მემამულეთა გლეხი, უარი განაცხადეს ამ ფულის გადახდაზე, სოფელ ონჯოხეთში მოიწვიეს კრება, რომელსაც დაესწრო 500-მდე კაცი, ჰქონდათ თან იარაღი და არ დაუშვეს კრებაზე არც მოურავი და არც მის მიერ გაგზავნილი გადასახადთა ამკრებნი. ამ ცნობის მიღებისთანავე მსაჯული მყისვე გაემგზავრა კრებაზე ონჯოხეთში, რაც დაშორებულია 15 ვერსით იმ ალაგზე, სადაც ის სცხოვრობს, და მდებარეობს ახალციხის მხარის მთებში, და თუმცა თავის მხრივ მიიღო ყოველივე ზომები, რომ გამოეყვანა ისინი ამ შეცდომისაგან და დაენახებებია მათთვის მთელი ის უბედურება, რაც თავს დაატყდებოდათ სიმშვიდისა და სიწყნარის დამრღვევით, მაგრამ მათ არაერთი პურადღება არ მიაქციეს ამ შთაგონებას, განშორდნენ მას ოცი საყენით, აღმართეს იარაღი, რაც მათ ხელთ ჰქონდათ, და ერთბაშად დასძახეს: „ერთ დღეს დავბადებულვართ და ერთ დღეს მოვკვდებით, მაგრამ ფულს, რასაც ჩვენ გვთხოვენ, არ მივცემთ და თუ შენ (მაზანდაროვი), ანდა შენ მიერ გამოგზავნილი მოგვიახლოვდებიან, უსათუოდ მოვკვლავთ“. დიდხანს იცადა მაზანდაროვმა და ეცადა, რომ კეთილი შთაგონებით დაემშვიდებია მათი ბრანმოჩენული გული, მაგრამ ამოდ. ამიტომ გამოითხოვა ამ საქმისა გამო მაზრის უფროსის განმარტება, თან დაუმატა, რომ საბეჭოს უბნის სხვა სოფლებში საერობო ბეგარის ნაწილი აკრებილია და შეტანილია ხაზინაში, ზოგიერთ სოფელში უკვე შეკრებილია და მალე მიღებული იქნება.

რათა შეამოწმოს მსაჯულის ცნობები და იმ შემთხვევაში, თუ იგი სწორი გამოდგება, დასაწყისშივე ჩააღრჩოს კანონიერ ხელისუფლებისადმი დანაშაულებრივი ურჩობის გაწვევა, თუ შესაძლებელია პირადი შთაგონების საშუალებით, თუ არა და, უკანასკნელ შემთხვევაში, პოლიციური ზომების მიღებით, — ლიამჩენკო გაემგზავრა ადგილობრივად და, გაითვალისწინა რა კანონთა კრებულის მე-14 ტომის წესდება გაფრთხილებისა და დანაშაულის აღკვეთის შესახებ, მუხ. 148, 149, 130, 133, 155 და 309 და ინსტრუქცია ჯარების უფროსების ურთიერთობის შესახებ ამიერ-კავკასიის საზღვრებზე და ადგილობრივ სამოქალაქო ხელისუფლებასთან — პარაგ. 13 და 14, — აცნობა ამის შესახებ სამხედრო ნაწილის გამგეს პოდპოლკოვნიკ ჩერნიკოვს იმ შემთხვევისათვის, თუ ამ საქმეში წარმატებას ვერ მიაღწევს ბ-ნი ლიამჩენკო, პირველ ცნობისთანავე დაუყონებლად გაუგზავნოს მას მემამოხეთა დასამორჩილებლად სათანადო სამხედრო რაზმი.

№ 3368

4 ივნისი, 1841 წ.

ჭ. ქუთაისი.

ც. არქივი. Дело канц. Груз. Им. гражд.
губ. № 345. Ф. 14-14.

28 თებერვალი, 1842 წ.

ბატონ აზიერ-ქაშასის მთავარმართებელს

დიდბრიტანეთის ქვეშევრდომი იაკობ მარრი 1822 წელს ჩამოვიდა ამიერ-კავკასიაში სავაჭროდ და რაკი ამ საქმეში ვერ იხიერა, დასახლდა გურიის სამთავროში, სოფელ ბუქისციხეში, იმ მიწაზე, რომელიც მას უბოძა თავადმა მამია გურიელმა. მან შეისყიდა სხვა მიწაც და თავისი მცირერიცხოვანი ოჯახობით შეუდგა სოფლის მეურნეობას. ამ დროიდან და მაშინაც, როცა გურია შეუერთდა იმერეთს, ბ-ნმა მარრმა ოცი წლის განმავლობაში მოიპოვა გურიისა და იმერეთის მცხოვრებლების საყოველთაო სიყვარული, პატივისცემა და ნდობა, ხოლო თავისი მეურნეობით ახდენდა სასარგებლო გავლენას ამ მხარეში, მას ამ საქმეში არავინ არ ენმარებოდა და არც ახალისებდა.

1841 წლის აგვისტოში, გურიაში მომხდარ აჯანყების დროს, ბ. მარრი გულმოდგინედ ხელს უწყობდა პოლკოვნიკ თავად წერეთელს, რომელსაც ეკავა ჩოხატაურის პოზიცია, აწვდიდა მას სოფელ ბუქისციხიდან სურსათს და აგრეთვე არ აძლევდა მეამბოხეებს საშუალებას, რომ დაეკავებიათ ბუქისციხე; ამ საქმისთვის პოლკოვნიკმა თავადმა წერეთელმა ჩააბარა მას თავისი რაზმიდან 30 მილიციელი, ხოლო ბ-ნმა მარრმა მათ შეუერთა ერთგული 15 ადგილობრივი მცხოვრები. მარრის აშკარა მოქმედებამ მოამბოხეთა წინააღმდეგ ისე აღაშფოთა ეს უკანასკნელნი, რომ მათ შური იძიეს და მთავრობის ერთგულებისათვის დასწყვეს მისი შენობები, გაიტაცეს ყველაფერი, რაც მას ებადა, და სავესებით განადგურეს მისი მეურნეობა.

გურიაში ყოფილ რაზმის უფროსის პოლკოვნიკ თავად არლუთინსკი-დოლგორუკოვის თხოვნითა და განკარგულებით შესდგა კომისია, რომელსაც უნდა გამოერკვია, თუ რა თანხას უდრიდა მარრის ზარალი. ფორმალური გამოძიებით გამოირკვა, რომ მართლაც, გასული წლის აგვისტოში გურულმა მეამბოხეებმა დასწყვეს მარრის კუთვნილი შენობები და დაიტაცეს მისი ქონება, რის გამოც მარრი, რომელსაც მანამდე ჰქონდა სრული მეურნეობა და არაფერში არ განიცდიდა ხელმოკლეობას, ამჟამად იმყოფება უკიდურეს მდგომარეობაში. საკრებულოში შემდგარ საგამომძიებლო კომისიის ნაფიც შემთავსებლების მიერ შეყენებული შეფასებით ბ-ნი მარრის ზარალი უდრის 1824 მან. 24 კაპ. ვერცხლს.

პირადად ვინახულია ვა გასულ სექტემბერში ბ-ნ მარრის განადგურებული მეურნეობა და მივიღე რა მხედველობაში ის უკიდურესი მდგომარეობა, რომელშიაც ის ჩავარდა მხოლოდ და მხოლოდ მთავრობის აშკარა ერაგულებისათვის, ვინაიდან წინააღმდეგ შემთხვევაში გურულები არ შეეხებოდნენ მის სახლკარსა და მეურნეობას, რასაც ჰქონდა სასარგებლო გავლენა და რასაც ნოჰავალშიაც შეუძლია იყოს სასარგებლო იმ მხარეში, სადაც მთელი სოფლის მეურნეობა მეტად განუვითარებელია, თუ მთავრობის მხრივ აღმოჩინება დახმარება, — ჩემს მოვალეობად ვსთვლი წარუვლდინო ყოველივე ეს თქვენი მალალაღმტებულების სათნობასა და კეთილმოზიერებას და დაბეჯითებით გთხოვთ, რათა ანაზღაურებული იქნას ბ-ნი მარრის ზარალი ზემოთმოყვანილ საგამომძიებლო კომი-

სიის შეფასების მიხედვით იმ ღრმა რწმენით, რომ ბ-ნი მარჩი თქვენი მაღალ-
ალმატებულების სათნო მოწყალებით აღადგენს რა თავის სასარგებლო მეურ-
ნეობას, მეტად სასარგებლო მოღვაწე იქნება ამ მხარისათვის მთავრობის სა-
კეთილდღეოდ.

სწორია: მაგიდის უფროსი (ხელმოწერა გაურკვეველია).

ქართლ - იმერეთის სამოქალაქო გუბერ-
ნატორის კანცელარიის საქმე, სისხლის
სამართლის მაგიდა, № 1842. 164/85
„დიდბრიტანეთის ქვეშევრდომის იაკობ
მარჩის გურულ მუამბოხეთა მიერ განად-
გურებულ ქონების ანაზღაურების შესა-
ხებ“. ფ. 1.

41 წლის გურიის აჯანყების შესახებ *)

1841 წელს გურიაში გავრცელდა ხმა, რომ რუსეთის მთავრობას განზრ-
ახული აქვს დააკისროს გლეხობას გადასახადი 30 კაპ. თვითეულ კომლზე. ამ
ხმამ ლეხაურამდეც მიიღწია. გლეხთა შორის მან გამოიწვია სხვადასხვანაირი
მითქმა-მოთქმა. ყველგან, სადაც კი იკრიბებოდა ხალხი — დაკრძალვაზე, ქორ-
წილზე, დღეობაში, ანდა საოჯახო ნადიმზე — ყველგან იწყებდნენ ლაპარაკს ამ
გადასახადის ირგვლივ. აქა-იქ გამოსთქვამდნენ აზრს, რომ ამ გადასახადის მიცე-
მაზე უარი უნდა განაცხადონ. ამ მოძრაობას ლეხაურში სათავეში ედგენ შემ-
დეგი პირები: 1. სიმონ გოგოლიშვილი, 2. გიტო გოგორიკიძე, 3. ვანო ლომ-
ჯარია, 4. გოგოჩია გორდელაძე, 5. შიხილ მაქსიმელიშვილი, 6. ამბაკო შალი-
კაშვილი და 7. ათარმიზა თოიძე. ხალხს არ ჰქონდა საკმაო ტყვია-წამალი და
იარაღი. იმ შემთხვევაში, თუკი მოხდებოდა შეტაკება მთავრობასთან, ყოველივე
ეს აუცილებელი იყო. იმ დროს ლეხაურის ახლოს, მდინარე ჩოლოქი საზღვრავდა
რუსეთსა და თურქეთს. ჩოლოქის გაღმა მხარეზე, თურქეთის ტერიტორიაზე;
სცხოვრობდნენ ქართველი მუსლიმანები, რომელთაც მუდმივი კავშირი ჰქონდათ
ლეხაურის მცხოვრებლებთან.

იმ დროს ქობულეთის ბეგი იყო ჰასან-თაშა, შთამომავლობით ქართველი.
აჯანყების მეთაურებმა მიმართეს ჰასანს დახმარებისათვის, თუ მათ გადასახადის
გამო მოუხდებოდათ შეტაკება რუსეთის მთავრობასთან. ჰასან თავდგირიძემ შეჰ-
პირდა მათ დახმარება ტყვია-წამლითა და იარაღით. მთავრობის გადაწყვეტი-
ლება გადასახადის აკრების შესახებ ურყევი რჩებოდა. გლეხობა აღელდა და
მიიღო გადაწყვეტილება უარი ეთქვათ მთავრობის აგენტებისათვის გადასახადის
მიცემაზე, ხოლო თუ ძალას მიმართავდნენ, ეპასუხათ მითვე. ზემოდ აღნიშნული

*) ეს გვიამბო, ჩვენის თხოვნით, ლეხაურის თემის, სოფელ კანიეთის გლეხმა ალფესი
შავიშვილმა. შავიშვილი დაიბადა 1852 წელს. გურიის აჯანყების ამბავი მას გაუგონია მამისა-
გან, რომელიც იღებდა აქტიურ მონაწილეობას ამ მოძრაობაში. როგორც მკითხველი დარ-
წუნდება, მიუხედავად ხანდაზმულობისა, შავიშვილი საკმაოდ სწორად ყვება 41 წლის ამბებს
გურიის ერთი რაიონის მონაწილის თვალსაზრისით.

პირების მეთაურობით ლეხაურლები უახლოესი საზოგადოებების გლეხებთან ერთად შეიარაღდნენ და შემოარტყეს ალყა ოზურგეთს, სადაც იდგა რუსეთის ჯარის უმნიშვნელო რაზმი. ამ რაზმმა ვერ გაბედა გაელაშქრა აჯანყებულ გლეხების წინააღმდეგ. დამხმარეთა მოლოდინში რაზმი ჩაიკეტა ეგრეთწოდებულ „ოზურგეთის ციხეში“. იმ დროს საჯევახოში იდგა რუსეთის ჯარი, გაცილებით უფრო მრავალრიცხოვანი, ვიდრე ოზურგეთის რაზმი. ამ ჯარმა არაფერი იცოდა ოზურგეთის რაზმის გასაქირის შესახებ: აქ მოხდა ლალატი; აზნაურმა გლახუნა ძნელაძემ იკისრა საიდუმლოდ ოზურგეთის რაზმისაგან მიეტანა ცნობა საჯევახოში მდგარ ჯარის ნაწილისათვის. გაიგო რა ოზურგეთის რაზმის კრიტიკული მდგომარეობა, საჯევახოს ჯარი დაიძრა ოზურგეთის რაზმისათვის დახმარების აღმოსაჩენად. მოხდა შეტაკება გლეხებსა და სამხედრო ნაწილებს შორის. გააფთრებულ და სისხლის მღვრელ ბრძოლის შემდეგ, რეგულიარულმა ჯარმა გაიმარჯვა, გლეხობა დამარცხდა, რის შემდეგ აჯანყებული ხალხი გაიფანტა.

რუსეთის ჯარის სარდალს არლუთინსკის დიდი დახმარება აღმოუჩინა თავადაზნაურობამ აჯანყების მეთაურების გაწყვეტისა და დაპატიმრების საქმეში. ნაკაშიძემ და გურიელმა, რომელნიც აჯანყების დასაწყისში თითქო მხარს უჭერდნენ გლეხებს, შემდეგ უღალატეს მათ და მიემხრნენ მთავრობას. ისინი გადაეღობენ მდინარე სკურბუბზე გამავალ მემბოხეებს და გაჰფანტეს. ამ დროს მოჰკლეს ექვსი კაცი. მოკლულთა შორის აღმოჩნდნენ: იაკობ ურუშაძე, კაცია ლომჯარია, გოგიჩია ვაშაყმაძე. აზნაურმა თაყაიშვილმა შეიპყრო ლტოლვილი მეთაურები, რომელთაგან ზოგიერთები მოჰკლეს შეპყრობის დროს, ხოლო სხვები კი გაგზავნეს გასასამართლებლად ქუთაისში.

ამბაკო შალიკაშვილი გაგზავნილი იყო კატორღაში და იქედან სამშობლოში დაბრუნდა 20 წლის შემდეგ. ივანე ლომჯარიას უღალატა მუსლიმანმა ჯენათ-ოღლიმ და მოჰკლეს. გიტო გოგორიკიძე გადაიხვეწა თურქეთში და იქ ცხოვრობდა.

აჯანყებას მოჰყვა დიდი მსხვერპლი, ხოლო მიზანს კი ვერ მიაღწია. ხალხი ძლიერ დაზარალდა და ნანობდა თავის გამოსვლას.

ს ა რ ჩ ე ვ ი

	83-	3
I	40-ანი წლების გურიის სოციალ-ეკონომიური დახასიათება	3
II	აჯანყების უშუალო მიზეზები .	28
III	აჯანყება	43
IV	დამარცხება და აჯანყების შედეგები	59
V	დოკუმენტები: .	
1)	ანრეპის მოხსენება	76
2)	თ-ღ დავით მაჭუტაძის მოხსენება	80
3)	კონფირმაცია კავკასიის ცალკე კორპუსის სარდლისა	83
4)	სამხედრო მინისტრის მიმართვა ა/კ ცალკე კორპუსის სარდლისადმი	95
5)	ცალკე კორპუსის სარდლის მიმართვა პოლკ. ბრუსილოვისადმი .	96
6)	ქართლ-კახეთ-იმერეთის სამოქალაქო გუბერნატორის მიმართვა კავკასიის ცალკე კორპუსის სარდლისადმი	97
7)	გურიის რაზმის უფროსის პოლკ. თ-ღ არლუთინსკის მიმართვა ლეხაურის მოურავ ქ. თაყაიშვილისადმი	98
8)	ქუთაისის მაზრის უფროსის პატაკი ქართლ-კახეთ-იმერეთის გუბერნატ. სკალონისადმი	99
9)	ქუთაისის მაზრის უფროსის თანამდ. აღმასრულებელის პატაკი სკალონისადმი	100
10)	ქუთაისის მაზრის უფროსის პატაკი გუბერნ. კოხანოვისადმი	101
11)	ქართლ-კახეთ-იმერეთის გუბერნატ. მიმართვა ა/კ მთავარმართებელისადმი	103
12)	41 წლის გურიის აჯანყების შესახებ.	104